

S.O.S. TRANSYLVANIA S.O.S. TRANSYLVANIA S.O.S. TRANSYLVANIA S.O.S. TRANSYLVANIA

Homoród Bálint:

KÉTSÉG ÉS REMÉNY KÖZT

(Erdélyről sokadszorra)

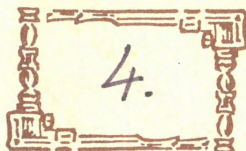
Édesanyjaimnak,
legyőzhető
magyarok
szóval szeretettel
1989. július 7-én

B

Budapest
1989

E kiadvány 500 számozott példányban készült szerzői magánkiadás.
Bevételei az S.O.S. TRANSYLVANIA nemzetközi segélyakción keres
a legnehezebb sorsú erdélyiek: az Óromániába száműzött fiatal ma
értelmiségiek megsegítésére fordítatnak.

Ez a példány a/z

© Bálint Homoród, 1989

TARTALOM

ELŐSZÓ 5

AJÁNLO SOROK – AZ ELSŐ LAPRA 7

ITTHON, VAGY OTTHON? 8

„A MAROS MAKÓNÁL ÁRAD – MÁSHOL APAD” 12

EGY KÉRDÉS TOVÁBBKÉRDEZÉSE 14

UNIÓ 17

„JOS CU DICTATORUL – LE A ZSARNOKKAL!” 21

BRASSÓ A BAROSS TÉREN 22

KÉTSÉG ÉS REMÉNY KÖZT – ERDÉLYRŐL SOKADSZORRA

TANÉVNYITÓ 37

IFJÚSÁGI DEPORTÁCIÓ? 41

VÉGVIDÉKEN (KISKÖNYVTÁRAK ERDÉLYBEN) 43

„HALÁLNAK HALÁLA” – HÁZSONGÁRD PUSZTULÁSA 55

„NE HAGYD ELVESZNI . . .” 58

„EGY KIS SÉTA” 61

„HOZD FEL ISTEN AZT A NAPOT” 65

FÜGGELÉK:

JEGYZŐKÖNYVRÉSZLET

AZ 1919-ES PÁRIZSI BÉKETÁRGYALÁSRÓL 83

A NEMZETKÖZI HELSINKI SZÖVETSÉG

ERDÉLYI JELENTÉSE 87

KISEBBSÉGVÉDELMI CIKKELYEK 89

AZ AMNESTY INTERNATIONAL

A ROMÁNIAI JOGSÉRTÉSEKRŐL 94

K. J. SCHWARZENBERG TANUSÁGTÉTELE

AZ EURÓPA PARLAMENT ELŐTT 103

KÉPJEGYZÉK

ELŐSZÓ

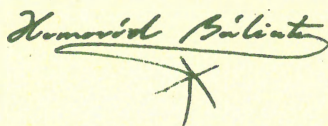
E válogatás egyszerre kíván személyes tanúságtétel és tényszerű krónika lenni a romániai magyarság legújabb kálváriájáról. Írásai, amelyek két és fél millió magyar gyötrő sorskérdéseiről szólnak, maguk is kétség és remény közt fogantak az elmúlt két esztendőben. Szerzőjük hittel hiszi mégis, hogy a tények ereje s az ártatlanok megszenvedett igaza minden kétséget eloszlatva érvényre jut bennük. Hasonlóképpen reméli, hogy üzenetük hitelét és időszerűségét nem gyengíthetik a napi politika s a propaganda időközben beállt fordulatai, hektikusan föl-fölcsapó váltólázai. Annál kevésbé, mivel úgy érzi: erkölcsi tartásra, hűségre, cselekvő szolidaritásra e szétesett, kívülről-belülről egyszerre fenyegetett nemzetnek ma nagyobb szüksége volna, mint valaha.

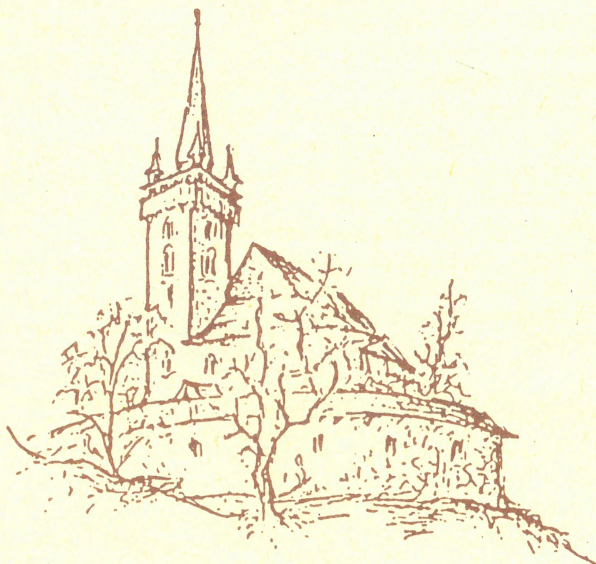
E kis füzetbe felvett írások témájuk és műfajuk szerint meglehetősen szerteágazóak. A közvetlen politikai aktualitásokon túl (menekült-ügy, kisebbség-védelem, román-magyar viszony) található benne erdélyi művelődéstörténettel, az iskolák, könyvtárak és műemlékek jelen helyzetével foglalkozó írások; vezércikkek, pamfletek és glosszák mellett tanulmányok, interjúk, útirajzok – s a függelékben még néhány fontos nemzetközi dokumentum első magyar nyelvű fordításai is.

A válogatás nem annyira az időrendet, mint inkább az egyes cikkek tartalmi és műfaji egymáshoz illeszthetőségét követi, az első közlés helyét és idejét mindenkor feltüntetve. (Az írások többsége eredetileg hazai engedélyezett, illetve szamizdat kiadványokban jelent meg, kisebb részük a nyugati sajtóban, de akadnak olyanok is, amelyek „elfektetés”, vagy cenzurális okok miatt mindeddig kéziratban maradtak.) Az egyes szövegek – a rövidítéseket és kisebb módosításokat leszámítva – kézírathű formában olvashatók. Az illusztrációk a szerző kezemunkái.

Kelt Budapesten, 1989 Húsvét vasárnapján.

Humorid Balint

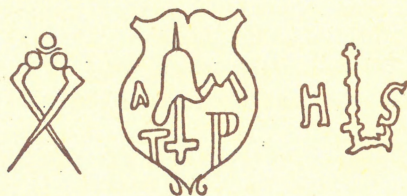
AJÁNLÓ SOROK – AZ ELSŐ LAPRA

Akarva, nem akarva, valamennyien az idő szorításában élünk. Ámde létezésünk nem pusztán a belső időrendet, egy valóságosan, avagy csak képzeletben vezetett személyes napló eseménymenetét követi; mások léteének alakulása éppúgy szorítja, határolja – noha ez gyakorta inkább csak utólag válik nyilvánvalóvá. A történelmi kronológia, egy korszak rekonstruált tényeinek sora, nem egyszer durván rácăfol az egyedi határidőnaplók kitűzött terveire, várakozásaira. Szenvtelen dokumentumaiból rendre kimarad mindaz, mi ítlétünk egyedül méltó emlékműve lehetne: vágyaink, reményeink, közös elszánásaink, tetteink esendő szépségű együttese.

Hogy mindez ne tűnjön el, ne menjen veszendőbe, egy baráti társaság belső ösztönzésből – s jobbára önmaga ösztönzésére – kollektív „határidőnapló” vezetésére szánta magát. E társaság, számos más körhöz hasonlóan, sok éven át spontán verbuválódott „itthoni” és „otthoni”, azaz magyarországi és erdélyi önkéntesek rokonszenv-társulásaként. Összetartozásukat – minden alkati, hivatásbeli, világnézeti különbözőség ellenére -- az a rokoni együttérzés táplálja, amellyel a magyarság, Erdély, s az erdélyiek sorsa iránt viseltetnek. Ezen barátságok, gyakori találkozók, erdélyi táborozások élményeiben összeforrt közösséget ugyanakkor mindinkább áthatja az a lelkiismereti felelősség, amely langyos patrióta frázisoknál, félhangos tudományos vitáknál, s tétova hivatalos nyilatkozatoknál ma sokkal többre kell kötelezze a határon túli magyarság súlyos megpróbáltatásait valóban szívükön viselőket: a válságos helyzet nyílt felmutatására, segítségre, cselekvő példára.

Hiszen idehaza és „odaát” egyaránt érezni a történelmi idő szorongatását: hogy határon innen és túl valamennyien – akarva, nem akarva – szüntelen erkölcsi határhelyzetben élünk. Gondolkodjunk, szóljunk, cselekedjünk hát – vezessük lankadatlan közös dolgaink lelkiismeretdiktálta határidőnaplóját! És ezenközben ne hagyjon el a remény: hátha egy-két apróság mindebből mégiscsak átkerül egy majdan összeállítandó kronológiába . . .

(Határidő/napló – Erdélyi Figyelő, 1987. márciusa)

ITTHON, VAGY OTTHON? (Beszélgetés egy Erdélyből áttelepülttel)

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol
otthon legyünk benne.”

Tamási Áron

– *Mi indított arra, hogy Romániából áttelepülj Magyarországra?*

– Eleinte eszembe se jutott, hogy eljőjtek. Gyerekkorom, s az udvarhelyi gimnazista évek idilli elzártágban teltek; körülvelt a falu, az iskola, a hegyek . . . A kapcsolatok melegében éltem, család, barátok, szerelmek – ebbe a látókörbe nem fért bele, hogy én valaha is eljőjtek. Aztán 1979-ben a kolozsvári egyetemre kerültem. Ott kezdtem először érezni az általános romlás jeleit, habár egy ideig e változás számomra a világ váratlan kitágulását hozta. Eseményeket, új társakat, közös ügyeket és reményeket. Akkoriban Kolozsvárott főként az egyetem táján még viszonylag élénk szellemi élet folyt: az ottani magyar tanszék, név szerint Láng Gusztáv vezetésével még működött a Műhely-kör, a Gaál Gábor-kör, viták, fórumbeszélgetések voltak magyar és román írók, történészek, szociológusok meghívásával. Magyarországról rendszeresen átjutottak a fontosabb könyvek, folyóiratok (Mozgó Világ, Valóság stb.). Elolvastunk, kézről-kézre adtunk mindent, ami „odaátról” jött, sokszorta többet gondolva és érezve bele e szellemi csempésztermékekbe, mint az itteni olvasók. Ez a több abból származott, hogy lényegesen alaposabban, elmélyültebben asszimiláltuk az új és szűkös információt. Aztán, úgy ’82–83 körül drasztikusan leromlott minden. A korábbi szellemi műhelyek, az értelmes cselekvés lehetőségei szinte teljesen megszűntek. Egyre többen mentek el, bár meg kell jegyeznem, ez a kivándorlási hullám már csak szomorú hatása, s nem kiváltó oka volt a kolozsvári magyar szellemi élet végső elcsökevényesedésének. Rosszul is éreztem magam akkoriban, hiszen nekem már „kifelé állt a szekerem rúdja”. Ez rengeteg vitát, átbeszélgetett éjszakát jelentett. Sok-sok terv született arra, hogy hogyan lehetne úgy eljönni, hogy továbbra is azért küzdjünk, ami otthon van, ami otthon maradt, ami otthon hiányzik. Hogy ezekből a tervekből mi lett? Én inkább abban szeretnék hinni, ami lehet . . .

– *Végül is a házasság segítette az áttelepüléshez.*

– Igen, bár ez tényleg nem csupán ütlevél-házasság volt. Nem mintha ezzel azokat, akik csak így juthattak hosszabb külföldi „nászutazáshoz”, bántani vagy megítélni akarnám. Emiatt nekik nincs szégyellnivalójuk. Azoknak van, kik elemi emberi jogukat, hogy ott éljenek ahol akarnak, megtagadják tőlük, vagy csak efféle megalázó kiskapukon keresztül teszik lehetővé.

– *Az eljárás hivatalos útját sokan nem ismerik. Mondanál erről is vala-*

mit?

– Igen, ez csakugyan néha már kaskai rejtélynek tűnik. Az én ügyem is több mint két évig húzódott és én még nem is igen zúgolódhatok. Pénzem, összekötetésem nem volt – így jó, hogy „csak” ennyi időbe telt, a házassági engedély, az útlevel, s a magyarországi jóváhagyás megszerzése.

– *Ez utóbbihoz mi szükséges?*

– Közjegyző előtt hitelesített nyilatkozat egy magyar állampolgár részéről, hogy az áttelepülést követő két évre lakást és ellátást biztosít. Amúgy a magyar ügyintézés is teljesen személytelen. Mikor az engedélyt átveszed, egy cseppet sem éreztetik veled, hogy mától magyar lehetsz, hazád lesz, anyanemzedet ismét magába fogad. Szóval nem ringatnak magasztos illúziókban.

– *Voltak-e illúzióid az áttelepüléssel kapcsolatban?*

– Igazából nem. Eleinte egy kicsit azt hittem diplomával, értelmiségiként talán szívesebben fogadnak, de aztán láttam, hogy mindez egyre megy. Akkor már egy éves tanári gyakorlatom is volt – az egyetem után egy határmenti kisvárosba helyeztek – de hát ideát ez se nagyon számított. Matematika-tanárként enélkül is elhelyezkedhet az ember . . .

– *Kit-mit hagytl Erdélyben?*

– Nehéz felelni erre . . . Huszonöt éves koromig éltem ott, akármilyen cudar világ volt, mégiscsak a hazám. Személy szerint persze elsősorban a szüleim és a testvéreim, ami annál fájóbb, mert nem csak a magam szomorúsága nyomaszt, de méginkább az, ahogyan ők ezt felfogják, hiszen apám, anyám – hiába járok vissza – végső elszakadásként éli át távozásomat, mintha egy Óperencián túli ismeretlen egyszer és mindenkorra magába nyelt volna. Gondjaink-örömeink megszűntek közösek lenni, nincs többé fiuk, ki estis tanítványaitól kávét szerezzen nekik, nyaranta a szénát lekasálja, betegségükben, öreg napjaikban közvetlen támasz lehet. És bármit teszek is ez ellen, egyre inkább érzem ezek valós félelmek, semmi tartós biztosíték nincs a kezemben, amivel eloszlathatnám őket.

– *Kit-mit hoztl volna át legszívesebben?*

– Három kívánság? Mesébe illő válaszaim vannak. Ha önzésem teljesen szabadjára engedhetem – az egész országot. Ha kicsit vissza kell fognom magam, a szülőházam és a családomat. De mert apám, anyám már nem szakíthatom ki onnan, legalább a húgaimat . . . Amúgy én tárgyakhöz nem ragaszkodom. Szóttest, cserepet, efféléket nem gyűjtögetek. Ezeknek ott a helyük, számomra ott értékesek. Ha bármikor haza mehetek, s ott találom őket, én ennyivel beérem. Ures kézzel jöttem el, csak a legkedvesebb könyveim hoztam magammal.

– *Aki bújt – aki nem . . . A mostani helyzet valóban ördögi csapdához hasonlít. Hiszen sokan, akik már kijutottak, vagy akik innen akarnak segíteni az Erdélyben maradtak helyzetén, épp azért tartózkodnak a*

nyíltabb, s talán nagyobb garanciákkal biztató színrelépéstől, mert attól tartanak, ezzel méginkább ártanának Romániában élő rokonaiknak, barátainak, az ottani magyarságnak. Konkrétan: ezentúl még a korrupciómentőszelepei is elzáródhatnak, még ez a féloldalas, szüntelen fenyegetett kapcsolattartás is veszélybe juthat, elkobzás, kitiltás, határzárlat akadályozhatja meg a létfontosságú gyógyszerek, élelmiszerek és könyvek kijuttatását, újabb hatósági megtorlás-sorozat nehezedik az amúgy is elgyötört, s már-már kilátástalan erdélyiekre. Mit gondolsz erről?

– Ezen a helyzeten rontani nem lehet. A román reakció kiszámíthatatlan és önkényes, ami pont azért van, mert úgy érzik, bármit megtehetnek, soha senki nem kéri számon rajtuk cselekedeteiket. Az okos és határozott nyilvánosság – amely senkit sem sodor bajba, s amely minden politikai manipulációtól tiszta – igenis segíthet. Ha többet nem, szembesíteni a magyarországi közvéleményt a durva tényekkel, részvétét, őszinte áldozatkészségét méginkább felkelteni. Kinek fájjon midnez, ha minket se rezdít meg? Az egész magyarság keserves próbatétele ez – létfontosságú, hogy átvészelve, emberként kerüljön ki belőle. Az ideológikus felhajtásra, romantikus nemzeterkölcsi pátozra semmi szükség. Az erdélyi magyarságnak mindenek előtt Erdélyben való megmaradását kellene biztosítani, de a döntés joga magánügy: aki el akar jönni, nem árulásból, aki maradni kíván nem szolgalelkűségből teszi. Mindkettőnek meg kell adni a lehető legtöbb segítséget. És le kell számolni végre azzal a tétova önáltatással, hogy azok árthatnak a legtöbbet, akik az erdélyieknek ténylegesen segíteni akarnak, nyílt és jogszerű biztosítékot követelve a cinkos korrupció, a szégyenletes embercsepészet helyett. Olyan „józanok”, olyan „megértőek” sosem lehetünk, hogy a hatalom rideg számításait, „államérdekét” magunkévá tegyük. Józanságunk, résztvevő megértésünk jobb ha a rászoruló felé gyakoroljuk . . .

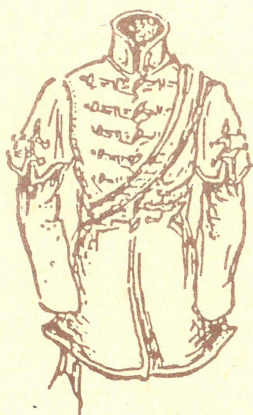
– *Két éve vagy itt. Mennyire találd meg a helyedet?*

– Attól, hogy idejöttem, hol az anyanyelvemen bárkivel szólhatok, még nem váltam „magyarrá”. Nem ismerem még igazán ezt az országot, ezt a társadalmat. Sokban még idegen, ezért folyton újra kell benne értékelnem magam, a helyzetem. Elriaszt az anyagiasság, az a kíméletlen hajszja, amivel az itteni emberek többsége csupán a maga boldogulását tapossa. A nyomorúságos Romániában az egzisztenciális gondok nem foglalkoztattak annyira, mint itt. Ott nem ettél szalámit, de halkonzerv akadt mindig és emellett magadra, a barátaidra annyi időt szánhattál, amennyit csak kedved tartotta. Ott az egyéni jólét egyértelműen a tisztességtelen beépülés jutalma – tehát ez az út számomra eleve ki volt zárva, nem volt alternatíva. Itt viszont, legalábbis úgy tűnik, a tisztességtelenségnek megvan az esélye, ez a világ látványos csábításokkal van tele, holott egy bizonyos szintre legtöbbször csak szívós önrombolás, s kapcsolataik felál-

dozása árán juthatnak el az emberek. Ugy érzem, leginkább ettől beteg, szétesett ez a társadalom ma itt.

Szóval, nemigen tudom még, hol találok igazi otthonra. Barátom van itt is jópár – nagyrészt még akiket a nyári táborozások és Erdély-járások idején megismertem – de hiányzik valami igazi közösség, egyszerre kézzelfogható és szellemi cél, amelyért másokkal együtt dolgozhatnék. Erdélyt, s az otthon maradottak ügyét ilyennek hiszem. Ezért elveimhez híven kész vagyok tenni, kezdeni bármit továbbra is egy értelmes, megtartó baráti szövetség jegyében. Egy olyan szövetségében, amelynek cselekvési és gondolkodási horizontját csak a lelkiismeret s az ezen alapuló józan megfontolás határolja.

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1987 március)

„A MAROS MAKÓNÁL ÁRAD, MÁSHOL APAD. HAJÓVONTÁK TALÁLKOZÁSA TILOS.”

Május van. A Körösökön, a Szamoson és a Maroson már levonult a tavaszi árhullám – igaz, az idén nagyobb riadalom kísérte a már megszokottnál. Nemsoká itt a nyár, és vele egy újabb, egy másfajta, de éppoly komoran, évről-évre megjövő ár: a romániai magyarság nálunk megtorló-dó menekült-hullámai.

A szomszédból nagylelkűen ránk eresztett víztömegek mederben tartása, a pusztító fonálgombák, fenolszármazékok hatástalanítása a hazai vízügyi és környezetvédelmi hatóságok dolga. Ám kire tartozik e másik árhullám fogadása, kire a vele sodródó megannyi, végsőkéig elgyötört, megalázott lélek „detoxikálása”? Miféle „készültség” miféle „tározó” várja e másik tömeget, hogy a gáton át ne szökjék tovább, újabb ország-határokon túlra?

Egy részét eddig még így-úgy sikerült „felfogni” és „elvezetni” a rokon-baráti kapcsolatok rejtett csatornahálózatán. Más részük amíg a kegyesen nyitva felejtett hegyeshalmi zsilip engedte, átzúdult más tájra, más „vízgyűjtő” területre. A tavaly nyári rendkívüli szökőár – a romániai magyarság mindeddig példátlan arányú kivándorlása – végiggyűrűzött az egész világon. Hullámverése azóta sem csitult el: Bécs, München, Páris, Stockholm, New York, Toronto, Sidney légerei, segélyhelyei és menekültügyi irodái mindegyre megtelnek hazátlan, bizonytalan sorsú erdélyiekkel. Támogatásuk nemzetközi fórumok, diplomáciai missziók, egyházi és társadalmi szervezetek sokasága vállalta magára az első megdöbbenésből ocsúdva.

Egyedül nálunk fest még most is úgy, mintha az Erdélyből áttelepülők jelenléte csak holmi időről-időre meggyűlő „talajvíz” lenne, mellyel kár vesződni, „hisz majd csak felszivódik, elpárolog magától valahogy . . .”

Pedig nem fog! Sőt ha a Keleti-Kárpátok felett továbbra is ilyen baljós fellegek vonulnak, égháborúznak, csak méginkább megszaporodik – oly mértékben, amely „hatósági ügyként” már nem, csakis társadalmi szinten kezelhető. De mit tehet a mai, itteni magyar társadalom önjerejéből, ha megint egyszer késve ébredező lelkiismerete szavára megmozdulna végre, hogy a számtalan egyéni – s Isten ne adja! – nemzeti tragédia veszélyét elhárítsa?

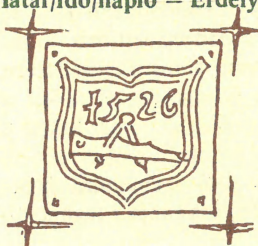
Legtöbbet persze a már átjutott, itt élő erdélyiekért tehet. Mindenekelőtt tisztáznia, tudatosítanía kellene a maga számára a túlzó rémhírek, s a hivatalos alábecslések folytán egyelőre felmérhetetlen valós helyzetet, a veszély nagyságrendjét. Ha a „tájékoztatás, az információszerzés mindenkit egyaránt megillető joga” nem pusztá szólam, úgy valahány magyar állampolgárnak joga van folytonos és „megrostálatlan” értesüléseket szerezni minden Erdélyt s az ottani magyarságot érintő dologról. Joga van

ezekre bármely fórumon nyíltan rákérdezni, üzemi és iskolai gyűléseken, a sajtóban, rádióban és televízióban, társadalmi, politikai rendezvényeken vagy akár a parlamentben – amire még példa ugyan nem volt – egy képviselői interpelláció keretében. Tudni akarjuk: Hányan kényszerültek kivándorolni eddig, közülük hányan telepedtek le Magyarországon, hányan szereztek magyar állampolgárságot, és hányan várnak még a konzulátusi listákon áttelepülési engedélyre. Tudni akarjuk, mert jogunk van tudni: Mit tesz a magyar kormány a romániai magyar kisebbség fennmaradásáért, hogy a hatóságok miféle szempontok alapján mérlegelik az áttelepülési és állampolgársági kérvényeket, s hogy milyen intézkedéseket tettek, vagy terveznek a már több tízezres áttelepült tömeg otthonra találását, magyarországi boldogulását elősegítendő? Ezirányú javaslatunk éppen nekünk is lenne néhány. Legelőször: Ismerjék el az áttelepülni akarók menedékjogát, és vele együtt adják meg az összes nemzetközi egyezmények által garantált – kedvezményt, mentességet! Szűnjön meg az átjöttek (a legsötétebb idők szegényét idéző!) rejtegetése, bújkálása; magyar emberek Magyarországon való éveken át tartó hontalansága, törvényen kívüli jogállapota! A letelepedők segítésére hozzanak létre külön költségvetési alapot, vagy legalább az első időkben gondoskodjanak róluk munkalehetőség, adómentesség stb. biztosításával.

Am épp ilyen fontos, hogy a társadalmi segítőkészség szabadon kibontakozhassék, hogy annak elismert politikai és jogi keretei biztosítsanak. A szükség oly nagy, oly követelő, hogy immár a segélyakciók nem szorítkozhatnak kulturális egyletek, társaságok, magánkörök és egyházi missziók csendes, féllegális működési körére – egy olyan ügyben, amely tisztos formák, jogszerű garanciák és nagyobb nyilvánosság esetén talán a közvélemény legszélesebb körű támogatására, cselekvő szolidaritására tálna. Csakis egy ilyen megoldás szolgálhatja igazán a rászoruló erdélyi s az itthoni magyarság érdekeit – s tegyük hozzá: azét a kormányzatét, mely az iméntiek, s a maga létérdekét józanul megfontolni képes.

A fontolgtatás határideje azonban véges. Nem várhatunk tovább, a bajok föltorlódott árja immár elsőfokú készütséget, napi helytállást követel. A szónoki hazafiaskodást legfőbb ideje tettekre váltani végre!

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1987. május)

EGY KÉRDÉS TOVÁBB KÉRDEZÉSE, avagy hány hontalan magyar él Magyarországon?

Egy 1987 szeptember végi sajtótájékoztaton a Népszabadság kérdésére: hány külföldi követ el évente Magyarországon bűncselekményt illetve határsértést, Bányász Rezső, a kormány szóvivője egyebek közt a következő adatokat közölte:

– Bár nem tartozik szorosan a kérdéshez, de itt mondom el: 1986-ban 4952 külföldi állampolgár fordult *letelepedési kérelemmel* a magyar hatóságokhoz, közülük 3284-en voltak román állampolgárok. 1987 első felében 4196-an kértek magyarországi letelepedési engedélyt, köztük 3308 román állampolgár. A kérelmeket a magyar hatóságok a nemzetközi egyezményeknek megfelelően és *alapvetően a családegyesítési szempontok szerint bírálták és bírálják el.*" (Magyar Hírlap, 1987. szeptember 25.)

Meghökkentő, mondhati példátlan nyilatkozat. A magyar kormány tudomásunk szerint először közöl hivatalos adatokat a Romániából áttelepülő magyarok számáról, noha a legutóbbi átrajzási hullám idestova másfél évtizede tart, s amint azt a fenti számok is láttatják, vészesen növekvő tendenciát mutat. Hiszen míg 1986-ban 3284 „román állampolgár” (*értsd: erdélyi magyar*) kért letelepedési engedélyt, addig az 1987 első félévi statisztika máris többet jelez, s a jelenlegi válsághelyzetben könnyen tovább emelkedhet ez a szám. Annál inkább, mivel az erdélyiek Nyugatra való kijutása az utóbbi időben úgyszólván lehetetlenné vált (korábban, így 1985 nyarán, a magyar határőrök időnként „nagylelkűen” áteresztettek néhány ezret Hegyeshalmon és Ferihegyen, de ennek ma már vége, és papírokkal vagy anélkül mind többen rekednek az országban). De térjünk vissza a tájékoztaton elhangzottakra, néhány további kérdéssel faggatva a szóvivő homályos kitételeit.

Először is: Mit értsünk azon a könnyedén odavetett fordulaton, hogy „bár nem tartozik szorosan a kérdéshez . . .”? Melyikhez: a külföldiek bűnözéséhez, avagy az illegális határátlépésekéhez? Az előbbihez csakugyan nem – hacsak nem a kormányok bűnéről, bűnös mulasztásáról, s azok milliós áldozatairól beszélünk. Ám az utóbbihoz, a határsértési esetek megnövekedett számához sajnos nagyon is szorosan, mondhatni szorongatóan hozzátartozik: „Határőrizeti szerveink augusztus 31-ig 1009 külföldi személyt vettek őrizetbe tiltott határátlépés kísérlete miatt – nyilatkozik a szóvivő ugyanitt, majd elégedetten hozzáfűzi: „Ez, mint látható, számszerűleg nem túlságosan jelentős.” Kérdezzük meg, ha már a Népszabadság tudósítója elmulasztotta: kik is ezek az úgynevezett „külföldi személyek”? Kalandorok, csempészek, diverzánsok, netán a tűrhetetlen osztrák elnyomás alól szabadulni vágyó burgenlandi magyarok? Nem, dehogy – s ezt Bányász tudja a leginkább –, ők többségükben épp

azok a nekikeseredett erdélyiek, akiknek a magyar vagy román hatóságok szűkkeblősége folytán nem sikerült útlevelet, vagy magyarországi tartózkodási engedélyt szerezni; s akiket azután zömmel a nyugati határszélen elfogván, a magyar hatóságok egyenként vagy 20–30 fős csoportokban toloncolnak vissza „szülőhazájukba”. (Kérdésünk: Számszerűleg hányat az elmúlt évek alatt?) Hiszen, mint Bányász mondja: „Törvényeink emberséges vonása az is, hogy a magyar bíróságok által kiszabott börtönbüntetést az elkövető saját hazájában töltheti le, ahol ismeri a nyelvet, illetve ahol a hozzátartozók meglátogathatják”. Toldjuk meg azzal, hogy a fent említett „külföldi” határsértők esetében további emberséges könnyítések is léteznek. A román bírák például készséggel átvállalják magyar kollégáik dolgát, s futószalagon tárgyalván a „szökevények” pereit, hozzák meg hat hónaptól három évig terjedő ítéleteiket. (Hogy eleddig hányat, erre nézve Bányász Rezső bátorkodnék talán felvilágosításért fordulni román kollégájához.)

Ennyit a letelepedési kérelmek nyilatkozatbeli és valós „bűnügyi” kontextusáról. Arról persze, hogy nem pusztán „áttelepülésről” és „családegyesítésről” van szó, hanem kényszerű kivándorlásról, menekülők ezreiről és tízezreiről, a nyilatkozat mélyen hallgat. Annál többet árulnak el a számok. A magyar kormány kurázsijából mindössze annyira futja, hogy az adatokat kommentár nélkül, „lebontva” hozza nyilvánosságra: 1986-ban 4952 külföldiből 3284-en, 1987-ben 4196-ból 3308-an voltak román állampolgárok. Ennél többet – Ceausescuék nemzeti érzületének közismert sérülékenysége, s a kérdés belpolitikai „kényessége” folytán – oktalanság volna remélni attól a kormánytól, mely a kisebbségek sorsát mindmáig „belügyként” kezeli, s maga is jórészt belügyi szerveire bízta, mely utóbbiak – tudjuk – jobb szeretnek kérdezni, semmint magukról nyilatkozni. A külföldiek letelepedésében illetékes hazai BM-szerv, a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal) amúgyis túlon túl elfoglalt ahhoz, hogy közönségkapcsolatait ápolja. Szűk folyosóin, zsúfolt irodáiban csupán az év első hat hónapjában jó háromezren fordultak meg – ha az eltanácsoltak, puhatólódzók, hozzátartozók, közbenjárók és egyéb kérvényezők ezreit nem említjük. S akkor még nem szoltunk a romániai magyar konzulátusokon zajló tömeges búcsújárásokról . . .

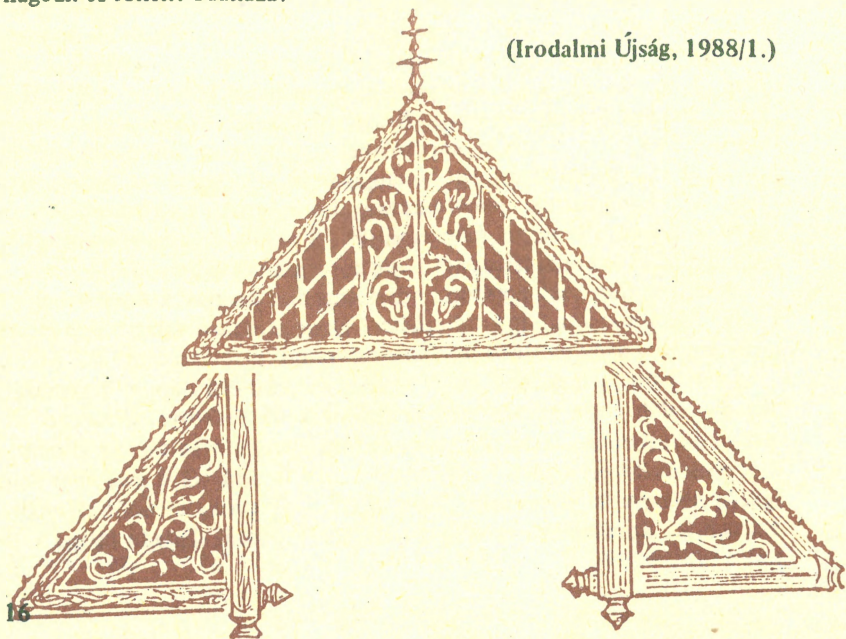
Okkal merülhet fel a kérdés: miért engedi a magyar kormány bel- és külügyi alkalmazottait így túlterhelni? Nem lehetne-e valamiképp elejét venni ennek a nagy mértékű ügyfélforgalomnak?

Talán ha a tartózkodási engedélyeket nem 10–15 nappal hosszabbítgatnák, talán ha a kérvényezőknek nem kéne tucatnyi lehetetlen okmányt kitölteniük, talán ha a döntés fontolgatása nem tartana hónapokig, esetenként évekig is? Talán, talán . . . Ám tudjuk jól, a megoldás nem igazán az ügyvitel megreformálásán múlik – az gyökeres politikai változást kíván, Romániában és Magyarországon egyaránt. Hiszen ha ma a ro-

mán—magyar határ megnyílna, vagy ne adj Isten a menekülő tömegek nyomására átszakadna, nincs az a jólszervezett hivatalnokkar, nincs az a bürokrácia, mely a Magyarországra beözönlő erdélyiek ügyeivel elboldogulna. Mert ez esetben — s ez túlzás nélkül állítható — ma az országra a Trianont követő trauma megismétlődése várna.

De a helyzet épp elég tragikus így is, minek még terhelni jövőbe vetített rémképekkel. Ahhoz, hogy megváltozzék, s elviselhetőbb legyen, nyíltságra, bátor és következetes kisebbségvédő politikára lenne szükség. Amíg persze a két ország élén Ceausescu és Kádár áll, mindez képtelen vágyálom csupán. Amíg ki tudja, hány és hány magyar bújkál hontalan Magyarországon (számukat vannak, kik ezres nagyságrendűre becsülik), hány és hány erdélyi szökik évente Nyugatra, hányan vágnak a határnak elkeseredetten minden éjszaka — addig a magyar kormányzóvívő néhány kerekded mondata nem fog senkit megnyugtatni. Amíg a tétova kultúr-csetepatékon és diplomáciai manővereken kívül az erdélyi és szlovákiai magyarság megmentéséért nem történik semmi, addig az efféle adatközlések hitelét, szándékának őszinteségét a tetteket váró közvélemény mindenkor joggal fogja megkérdőjelezni, Párizsban, Pesten és Parajdon egyaránt. És a kormány szóvivőjének egykor — meglehet — nemcsak a Népszabadság előre ismert kérdésére, de arra is tudnia kell felelni, amire tízenöt milliónyi magyar vár valódi választ: Mit tett kormánya azért, hogy a magyarság elnyomódását, további szétszóratását megakadályozza? Hogy magyarnak születvén, senki se érezze magát hontalannak — a nagyvilágban és főként odahaza?

(Irodalmi Újság, 1988/1.)

Nem arról a rég várt, felszabadító élményről kívánok szólni, amelyben *Petőfi, Kossuth és Bem* szobrai előtt százezernyi társammal önkéntes *unióba* forrva annyi baljós emlékü és szégyenletes március idusa után végre részem lehetett; nem a szózatok, szavalatok és Himnusz-éneklések, a látványosan újra feltámadt nemzeti felelősségtudat lélekemelő közös gesztusainak szeretnék emléket állítani. Mindez számunkra, akiknek melléről már aznap délután lekerült a kokárda, csupán nagyszabású előjátéka volt egy jóval szerényebb – bár nem kisebb jelentőségű – szabadságünnepeknek. Egy másfajta *unió*nak, mely véletlen épp erre a napra esett: két *szétszakított székely család* rég várt újraegyesülésének.

Március 16-án este írom e sorokat. Negyvennyolc órája még sejtlemem sem volt róla, hogy három ismeretlen kisgyerek sorsának tanúja és részese leszek: hogy mire szólít, mivel ajándékoz meg az idei márciusünnep. Segélyhívásuk többszörös közvetítésen át kedd éjszaka jutott el hozzám: három sepsiszentgyörgyi kisgyerek utitársat, felnőtt kísérőt keres, ki szüleikhez Magyarországra áthozná őket. Orsika két és fél, Szabolcs három és Lóránt, ki nyolc éves. Hozzátartozót nem engednek velük. SOS-segítségre van szükségük – másnap este vonatra teszik őket.

Az ottani hozzátartozókat csak ezután fogják telefonon értesíteni, hogy a gyerekeket ki, mikor és hol veszi át, nem ismertem sem az érintetteket, sem a határon való áthozatal hivatalos procedúráját. Jegyet és pénzt kell váltani, holott a bankok és utazási irodák – az idén először – mind zárva lesznek. Arról nem is szólva, hogy e jeles napon, a hasonló alkalmak keserű tapasztalatai alapján, bármi megtörténhet a román-magyar határon.

Másnap délutánra, a többórás ünnepi zarándoklattól, s a sietős úti előkészületektől elcsigázva barátommal (ki „civilben” épp történelemtanár) menetkészen vártunk az esti Balt-Orient indulására. Nem vihettünk magunkkal semmit, – csupán a gyerekeről készített, saját családi ereklyénknek hazudható ártatlan fényképeket – hiszen, ha a román hatóságok úticélunkról idő előtt értesülnek, félő, hogy be sem engednek.

Beengedtek. Igaz, hogy Biharpüspökinél – feltehetően a nagy napnak köszönhetően – a szokásosnál is hosszabban, majd két és fél órán át kellett vesztegelnünk, amíg a szabad sajtó összes felfalálható bűnjeleit (többnyire jámbor képes magazinokat) a ráérős román vámszervek mind begyűjtötték.

Várad. Vaksötét várótermek. Huzat, mocsok és átható ammóniabűz a nyitva felejtett WC-ajtókon át. Patrulok, milicisták vigyázzák a batyúikon félájultan szendergő utasok álmát. Éjjel két óra van. Taxit, vagy legalább fekete fuvarunk az állomás előtt egymást váltva, hogy a megadott címről reggelig elhozhassuk a gyerekek letétbe helyezett holmiját

– ámde mindhiába. Komor, sötét és kihalt az egész város. Morajos, halk halotti hang – azt is inkább csak mi hallucináljuk.

A csomagoknak, mint még Pesten a szülőktől megtudtuk, külön történetük van. Pár héttel korábban egy segítőkész magyarországi barát vállalkozott volna rá, hogy a gyerekekkel együtt kocsival elhozza. Miután kiderült, hogy a gyerekek kivándorló passzusa csupán a vasúti átkelőhelyekre érvényes, megpróbálta legalább a csomagokat áthozni. „Nem költöztünk!” – vágta ingerülten az arcába a román vámos. Az elkobzott családi fényképeket és iratokat szeme láttára összecibálta, s a rakományt visszafordította. Most itt vonánk értük, elvihetnénk legalisan a gyerekekkel együtt, de nem kockáztathatjuk, hogy lekéssük a hét órára megbeszélt találkát.

Keservesen, lassan – de mégiscsak megvirrad egyszer. Már március 16-ára. Befutnak a hajnali vonatok, eljön a hét óra is, s vele együtt a Brassó felől érkező „rapid”. Teljes készültségben vagyunk: kétségbeesetten pásztázzuk a mindegyre özönlő tömeget, feszülten várjuk, hogy a gyerekek végre feltűnjenek, de nincsenek sehol. Az utolsó, szállingózó utasok látán összeszorul a gyomrunk: most már bizonyos, hogy csak a vészmegoldásra számíthatunk: a Balt-Orient 8.09-re ér be és 8.15-kor indul tovább. Teljes hat percünk van, hogy – ha egyáltalán rajta lesznek – megtaláljuk a gyerekeket, s poggyászuk, irataik átvéve, beüljünk melljük otthon maradó nagyszüleik és rokonaik helyére. Szó szerint *embertelen feladat*.

Már épp e vészhelyzet akciótervét egyeztetjük, mikor a váróterem bejáratánál két idősebb, ünneplőbe öltözött férfi tűnik fel – pontosabban nem is ők, hanem az egyikük kezében ott szorongatott, előre egyeztetett jel: a Kovászna megyei újság. Sietős, félszeg bemutatkozás: igen, ők volnának a nagyapák; a gyerekek, s a kísérő rokonság a későbbi vonattal érkezik. A derék háromszéki nagyapák pálinkával és több nagyregényre való családi adalékkal traktálnak. Erősen felindultak, folyton a szemüket

törölgetik, egymás szavába vágva mesélik családjuk elmúlt időkben végig-
élt keserves kálváriáját. Unokáik jó egy éve nem látták szüleiket, azóta ők
vigyáztak rájuk, minden áldozatra készen – csak erre a most következőre
nem: hogy gyermekeik után őket is elveszítsék. Pedig e fájdalmat önfelál-
dozó igyekezettel ők szerezték maguknak: ők járták ki megalázó tortúrák
árán az unokák kitelepedésének engedélyezését. A „családegyesítést”,
azon az áron is, hogy egy újabb szakadással most már ők maradnak – ki
tudja meddig? – magukra, árván. Nehéz hallgatni, s bizony elkel most az
újra és újra odakínált lélekerősítő. Bedübörög a vonat, ezúttal kíméletlen
pontossággal. Felkapjuk a csomagokat, rohanunk végig a kocsisor mellett.
Leírhatatlan, háborús filmeket idéző jelenet. Káosz; tolongás, jajveszéke-
lés, gyereksírás. A csomagok és gyerekek eszeveszett iramban kézről kéz-

re járnak.

Zokogás fojtogat mindenkit: gyereket, öreget, férfit és nőt, hozzátar-
tozót és idegen szemlélőt. Az utolsó pillanatban az egyik nagypapa kétség-
beesésében fel akar szállni a vonatra, hogy elkísérjen legalább a határig –
alig tudjuk lebeszélni.

Aztán elindulunk végre. Lassacskán eláll a gyerekek konnye. Orsit és
Szabolcsot ölembe veszem, nyugtatgatom, amíg barátom a csomagokat
és az iratokat rendezgeti a nagyfiúsan komoly, nyolc éves Lóri segítségé-
vel. Előkerül néhány „magyarból” való csoki is – ártatlan családok a síró
kicsinyeknek –, s az megteszi a magáét. Majszolják, egymásra mázolják,
már nevetnek is. „Békente – szólal meg Szabolcs Orsira mutogatva, a
nagyapa szép tiszta háromszéki nyelvén –, Itt es, meg ott es . . . Bé-
kente!”

Szabolcs, Lóri és Orsika – ha hihetünk a statisztikának: immár két-
százvalahányadik átengedett gyerekként – baj nélkül megérkeztek. Ám
a hivatalos adatok szerint még legalább kétezren várnak efféle *unióra*.
Jó volna, ha nem kéne várniuk a következő március idusáig. És még jobb,

ha az elválás-vizontlátás fájdalmas katarziszt mindörökre megspórolhatnák. Ha mindenki ott és akkor lehetnének egyek, amikor szeretnének.

A tizenkettedik pont szellemét híven őrizve ennyit kívánnék valamennyiünknek . . .

(Magyar Nemzet, 1989. március 20.)

„JOS CU DICTATORUL – LE A ZSARNOKKAL!”
(Brassó, 1987. XI. 15.)

„Akarva, nem akarva, valamennyien az idő szorításában élünk.” Nincs egy esztendeje, hogy vállalkozásunkba kezdve e szavakat leírtuk, ám azóta többszörösen is megtapasztaltuk súlyukat. Mert szorít az idő és szorongat – mindannyiunkat, kik a romániai magyarság, s egy szomszéd nép nyomorának, brutális elnyomatásának tanúi vagyunk.

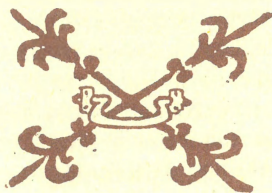
Szorít bennünket is, e napló munkásait, hogy a mostoha viszonyokkal dacolva igyekezzünk tartani magunkszabta határidőnket, számainkkal folyamatos hírt, életjelet vinni az Erdélyre odafigyelőknek. Ezt a számot eredetileg karácsonyi meglepetésnek szántuk, technikai munkái azonban, sajnos, elhúzódtak. Így eshetett meg, hogy utóbb egy lapzárta utáni, már az új évben keltezett nyilatkozat került az élére: magyar írók és történészek nyílt levele a román néphez. A dokumentum (mely január 4-én kelt, Benda Gyula, Bodor Pál, Csoóri Sándor, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba, Mézőly Miklós, Szabó Miklós és Vásárhelyi Miklós szövegezett, s amelyet egy január 18-i sajtótájékoztató közlése szerint azóta mintegy négyszázan írtak alá) fontosabb és aktuálisabb, semhogy pusztán időrendi megfontolásból közlését következő számunkra halasszuk. Annál inkább, mivel közvetlen kiváltója 1987 alighanem legjelentősebb romániai eseménye: a brassói munkástüntetés, címzettje pedig, az effajta felhívások történetében először, maga a román nép.

Alább ezért mindkét nyelven ismét közreadjuk, abban az őszinte reményben, hogy általa egy régóta esedékes, sokszor elfojtott párbeszéd támadhat fel újra. Egy párbeszéd, mely románul, magyarul egyaránt csakis azzal a mondattal kezdődhet, amelytől a brassói párterődítmény falai is megremegtek: „Jos cu dictatorul! – Le a zsarnokkal!”

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1988 január)

P. S.

A számos helyen idézett s megjelent szolidaritási üzenet újbóli közlésétől ezúttal eltekintünk.

BRASSÓ A BAROSS TÉREN

November 15. Zsúfolt, forgalmas nap. Unalomra, őszi „spleen”-re ma igazán senki nem panaszkodhat. Legkevesébé a világjáró magyar párt- és államférfiak . . . Grósz Károly valahol a tündöklő mediterrán ég alatt, Madrid környékén munkasétálgat a spanyol miniszterelnök pompás díszkertjében – fesztelen zsebregyűrvén a nyugati demokráciáról immár fölös bőségben felszaporodott magántapasztalatait. Horn Gyula a némi-képp felhősebb hamburgi ég alatt a NATO Parlament ülésén nyilatko-zgat a hely szelleméhez illő radikalizmussal és genuin eleganciával – egye-bek közt éppen a „romániai magyarság katasztrofális helyzetéről”. A méltán közkedvelt Berecz János bizonyára már csomagol (avagy cso-magoltat), hogy másnap reggel Stockholmba utazzék, a Svéd Baloldali Párt illusztris vendégeként. Szóval, mint látható, nyugaton a helyzet vál-toztatlan: zajlik a magyar élet, a politikai és tőkehitelekért való világmé-retű peregrináció.

Itthon is, persze. Pozsgay Imre például a Ráday-kollégiumban lép fel – ismét csak a hely szelleméhez illő – protestáló, nemzetföltő beszéddel, merészen kijelentvén, hogy ha nem lesz magyar újjászületés, úgy a szoci-alizmus csupán rosszlelkű történelmi kudarc marad. Mint ahogy e pró-fétikus intelem nélkül, pusztán érzékeinkre és mind szorongatóbb köz-napi élményeinkre hagyatkozva valamennyien tudjuk – máig az . . .

Az, és az is marad, amíg e derék pártállamférfiak egy szájból fújnak hideget és meleget (hja, a langyosakat ma már kiköpi az Isten!), amíg az unásig emlegetett „kibontakozást”, „új nemzeti közmegegyezést” és „nyílt politikai párbeszédet” változatlan nagyvonalúsággal rábízzák a nyugati mintára újjászervezett és modernizált erőszakapparátusra. (Lám, a nagy világjárás egyben-másban mégiscsak haszonnal járt!) Mert a bras-sói munkásfelkelés első évfordulója, az említett nyilatkozatokra és pro-tokolleseményekre durván rácáfolva erről adott ma ország-világ előtt újabb keserű leckét, vaskos, látéleltre méltó tanúbizonyságot. A pesti utca embere a Keleti Pályaudvar előtti csúcsforgalomban ma este saját ír-háján tapasztalhatta meg, amit idén június 16-án, vagy október 23-án netalán elmulasztott. A nyílt rendőrterrort, megfélemlítő erőszakot. Azon nem minden tanulság nélkül való „szakmai” bemutatót, hogy a vezényszóra működő könnygázspray-k és gumibotok, miként serkenthe-tik a politikai tisztánlátást, s a konszenzusra való készséget a napi poli-tikailag még nem eléggé érett, nevelésre szoruló állampolgárok körében.

De lássuk a tényeket! A szolidaritási tüntetés betiltásának, a látványos rendőri beavatkozásnak indoklása a hivatalosan kiadott közlemény ál-szent rabulisztikája szerint a „közlekedési rend fenntartása” volt, azon demokratikus demagógiával megtoldva, mintha az egyszersmind a kör-nyékbeli lakosság közóhaja volna, mely immár megelégedte, s joggal

kifogásolja a tüntetések okozta örökös forgalomelterelést. Valójában a „közlekedési dugót” a Baross téren – s a szabad akaratnyilvánítás természetes rendjében – épp a karhatalmi díszszemle: a soktucatnyi URH-s és tolonckocsi, motoros és rohambusz, a rendőrség igazolhatatlan közbe-
lépése idézte elő. A becslések szerint mintegy ötszáz főnyi tüntető tömeg ugyanis, miután a román követség felé vezető útirány jóelőre le volt zárva, békésen haladt a Rákóczi út irányába, amikor egy látványos bekerítő hadmozdulattal a felvonuló rendőrgyalogság s a Yamaháikat vadul böge-
tő motoros-osztag útját állta.

Ezt követően a tüntetőket fenyegetően leszorították a Bethlen és Rottenbiller utca közé eső járdaszakaszra, igazoltatva, sprayzve és bőszen gumibototztatva. „Adj neki!” – az ütlegezés főhivatású bajnokai ezúttal valóban kitétek magukért. Munkájuk eredményét a közeli Péterffy Kórház s a Központi Baleseti Sebészet ügyeletes ambulánsai is hamarosan szemügyre vehették. (Hírek szerint öt súlyosabb sérülés történt, amelyről a kezelőorvosok látteleletet is kiállítottak.) Miután a „közlekedési akadály” ílymódon elhárult végre, a rendőrkordon teljes szélességében birtokba vette az úttestet, hogy – forgalom ide, forgalom oda – fölényes diadalát látványosan közszemlére tegye.

A helyzet furcsa és jellegzetesen kelet-európai paradoxona, hogy néhány (főként nők, gyerekek és nemrég érkezett erdélyiek) épp egy édes-ségboltban találtunk menedéket. Meg kell vallanom, abban a percben egyikünket sem töltött el megelégedéssel viszonylagos szerencsénk, „ki-váltáságos” helyzetünk: hogy a brassói tüntetőkkel ellentétben állampolgári rakoncátlankodásunk sikerült megúsznunk néhány sajtó gumibot-
ütéssel, s most, amíg a blokádnak s az elszabadult rendőrterror némiképp alábbhagy, idegnyugtató kávé- és csokoládéállatban úszkálhatunk. Nem, felháborodás és iszonyat fojtogatott mindannyiunkat – véletlen idevető-
dött, avagy balsorsukat tudatosan kihívó „édes-ségbolti foglyokat” – hogy itt és ma ugyanaz éppúgy megtörténhetik, mint ami a harciasságuk-
ról hírhedt román, csehszlovák, avagy kelet-német rendőrállamokban.

Ha a tiszteletre méltó pártállamférfiaknak: Grósz Károlynak, Horn Gyulának, Berecz Jánosnak, netalán Pozsgay Imrének bokros teendői és protokoll-kötelezettségei közepette maradna egy csöppnyi ideje a töp-
rengésre, úgy kéretik, gondolkodnék el rajta, végül is kiért, ki ellen próbálnak ők itt „politikát csinálni” ebben az átok- és gumibotverte ország-
ban! Ha pedig ilyen fényűzésszámba menő lelkiismeretvizsgálatra nincs idejük, nosza elő a valódi jelszavakkal: „Éljen a Hatalom! A kelet-euró-
pai rendőrsolidaritás! Világ proletárjai egyesüljetek – rohamsisakkal, fegyverrel, gumibotokkal, önnön népeiteken győztesen átgázolva!”

Azt is megértjük, ha e nyílt színvallásra (a liberális látszatra s a nyugati hitelekre való tekintettel) a magyar kurzuspolitikusoknak nem volna túl nagy kedve. Ez esetben azonban, a jóízűség legalábbis azt kívánja, hogy e

legutóbbi szép gesztusukhoz híven hagyjanak fel végre-valahára a derék román kollégáik elleni emberjogi és kisebbségvédelmi intrikálással. Mert ugyan miféle erkölcsi joga maradt mindezek után a magyar vezetőknek a szomszéd bírálataira, amikor a jelek szerint saját népük akarátát és jövődő sorsát éppúgy „belügyi kérdésnek” tekintik, mint kissé durvább és amatőrebb cinkostársaik Romániában, vagy Csehszlovákiában és Kelet-Németországban?!

Ne áltassuk magunkat. még nem vagyunk különbek! Se fönn, se lenn! Sorsunk máig kényszerűen összeforrasztja a blokkpolitika. Nyomorúságunk, állampolgári jogfosztottságunk közös, mint ahogy közös lehet ön-hitt és ostoba hatalmasaink pillanatnyi győzelmi tora is . . .

Brassó, nemzetiszín illúzióinktól megszabadítva, erre int ma. Az „édeségbolt” egyszer bezár – kétes azilumában nem húzhatjuk meg magunkat végleg. Elő kell lépünk, ki kell merészkednünk újra, ha kell a bömből rendőrmotorokat is túlkiabálva: „Románok, magyarok, legyetek szabadok! Éljen a jogaikért, emberi méltóságukért küzdő kelet-európai népek valódi szolidaritása!”

Budapest, 1988. november 15.

(Demokrata, 1989/1.)

KÉTSÉG ÉS REMÉNY KÖZT (Erdélyről – sokadszorra)

Az alábbi beszélgetések, meglehet, kissé elütnek a közelmúltban már-már önálló műfajjá lett hasonló tárgyú nyilatkozatok, felhívások és kommunikék sorától. Hiányzanak belőlük – s ezt készséggel elismerjük – a „magyaros ízek”: a pátoasz és retorika, a hazafias traktátusok e nélkülözhetetlen sava-borsa; habár e fogyatékoságot remélhetőleg elnézi majd, ki végigolvasva akad azért bennük néhány „megrágnivalóra”. Mert Erdély, s a romániai magyarság ügye – a csömör és telítettség máris fel-feltűnő jelei ellenére – máig sincs minden ízében megemészelve a hazai közvéleményben.

Az itt megszólalók is töprengve, a tényekkel újra meg újra szembesülve próbálnak választ találni nehéz sorskérdéseire. Két Erdélyből áttelepült és két magyarországi középgenerációs értelmiségi (szociológus, építész, könyvtáros és művészettörténész), akik mondandójukat igen, ám nevüket-kilétüket nem tartották érdemesnek ország-világgal közölni. Az efféle közléskényszer ugyanis, ma még sajnos gátja lehet az „emberek és eszmék szabad áramlásának”, s ők azon makacs kevesek közé tartoznak, akik változatlan többre tartják, hogy Erdélybe, ha kell, havonta átjárhasanak, mint hogy egyszer is saját név alatt nyilatkozzanak róla a magyarországi sajtóban.

Szolidaritási szezonvég – avagy a kezdet kezdete?

– Az idén korán beköszöntött a tél. Az emberek fázósak, zárkózottabbak – a nagy nyári, nyárvégi demonstrációknak lassan csak emléke marad. A látványos tüntetések, aláírásgyűjtések és segélyakciók után érezhetően alábbhagyott Erdély, s a romániai magyarság iránti érdeklődés is, mintha csak a szolidaritásnak is évszakokhoz alkalmazkodó „szezonja” volna...

– Nem biztos, hogy így van. Az persze tagadhatatlan, hogy a nagy nyári közéleti kánikula mostanra némiképp meghűvösödött, s azt már nem egyedül, s nem is elsősorban Erdély „temperálja”. De épp a napokban olvastam egy felmérést, amelyet a Közvéleménykutató Intézet készített három városban: Budapesten, Győrben, s ha jól emlékszem Miskolcon, és ez meglepő módon az ellenkezőjét tanúsítja. E felmérés – az idén különben negyedik alkalommal – a hazai közvélemény pillanatnyi helyzetmegítélését próbálta tesztelni, azt hogy a különféle társadalmi rétegek hogyan ítélik meg a romániai magyarság helyzetét, a menekültek ügyét, s a kormány ezzel kapcsolatos ténykedését. Bár a vélemények erősen

megoszlottak, a korábbi három felméréshez képest mégis e legutóbbi mutatta a legnagyobb érdeklődést, tájékozottságot – s ami ennél is biztatóbb: aktív segítőkészandékot. Ez engem is meglepett, ám ha a helyzetet nemcsak a látszat alapján, de a közvélemény sokszor lassú és rejtett „érési ütemében” ítéljük meg – az eredmény feltétlen hiteles lehet.

– Ezzel együtt, úgy tűnik, az Erdéllyel kapcsolatos reakciók még most is meglehetősen esetlegesek és kampány-vezéreltek. A hazai társadalom látványos eszmélésének – mit én inkább a büntudat sokkjának, mint „csendes érlelődésnek” tulajdonítok – sokezernyi menekült, s az ámokfutó „településrendezési” terv kihívása kellett. Így az ennek nyomán támadt heves és nem ritkán célt tévesztett reakciók is voltaképpen két fő okra vezethetők vissza: a megkésettségre és a tudatlanságra. Egzisztenciális határhelyzetben, mint amilyen e mostani, mindkettő súlyos erkölcsi mulasztásnak számít. Nem mindegy hát, hogy az anyaország e végre felismert mulasztást valóban pótolni, orvosolni – avagy fennkölt nyilatkozatokkal, múltó kampányokkal csupán kompenzálni akarja.

– Valóban nem. Annál kevésbé, hiszen sokan még idáig sem jutottak el. Tény, hogy a határon túli magyarság sorsáért való felelősségvállalás még korántsem általános, nem érvényesül a társadalom széles rétegeiben. Elszigetelt csoportok: megszállott Erdély-járók, baráti körök, felekezeti és kultúrmissziók eddig is léteztek. A csak nemrég felszabadult nyilvánosság, úgy érzem, mindenek előtt ezeket a szétszórt csoportokat mozgósította, hozta össze, nem szólva persze a már évek óta nagy számban érkező erdélyiekről, az ő rokonaikról, ismerőseikről. Rajtuk kívül azonban, eddig csak egy aránylag szűk – főként városi értelmiségi – réteg mozdult meg. A hazai közvélemény javarészt még ma is passzív, érdektelen és tudatlan, sőt – számos jele van – ridegen elzárkózó. Csak remélni lehet, hogy a jövőbeni felmérések e széles rétegekben is változásokat jeleznek majd.

– Az ellentmondásos helyzetmegítélésnek, a nagyfokú tájékoztatlanágnak a közelmúltban – leginkább a falurombolással kapcsolatban – a hazai sajtó, sőt egynémely nyilatkozó politikus is tanújelét adta. Vajon mi lehet ennek az oka?

– Azt hiszem, csak részben az információk hiánya, vagy megbízhatatlansága, sokkal inkább a már említett felelőtlenység, a helyzet valós megismerésével szemben tanúsított általános restség. És itt most nem is azokra gondolok, akik lépten-nyomon még ma is megdicsérnek, hogy kolozsvári létemre milyen hibátlanul megtanultam magyarul – ezen már háborogni, keseregni sem érdemes, az ember mosolyogva teszi zsebre az efféle komplementet. De itt vannak például a közvetlen munkatársaim, akik főhivatású értelmiségiek, társadalomtudományból élnek egy kiemelt akadémiai kutatóintézet alkalmazottaiként. Egy-két kivételt leszámítva fogalmuk

sincs róla, mi is történik ma Romániában. Naprakészen követik a szovjet változásokat, meglehetősen jól ismerik a lengyel, sőt még a csehszlovák viszonyokat is; tények, adatok állnak rendelkezésükre, elemzéseket, összehasonlításokat végezhetnek, és mégis: Románia egyszerűen „lebeg” számukra, képtelenek elhelyezni a jelenlegi kelet-európai összképben. Mindehhez persze, hozzájárul az is, hogy a politizáló, vagy társadalomtudománnyal, gazdasággal foglalkozó hazai értelmiség ma főként Nyugat felé tekint, s ha nem, legfeljebb saját köldökét nézi. Pedig az „információhiány” többnyire csak mentség, kifogás. Példaként említhetném a Tervhivatalt, vagy a Tervgazdasági Intézetet is, hol jónéhány embert ismerek. Ezek az összes szocialista ország adataival rendelkeznek, és nem csupán a hivatalosan kiadott statisztikai „kozmetikumokkal”, hanem nemzetközi adatközlések, elemzések és prognózisok adataival is. Ezek alapján tehát a lengyel gazdaság pillanatnyi helyzetével, teljesítőképességével éppúgy tisztában lehetnek, mint – ha érdekelné őket – a románéval. A szakmai tájékozási igény mégis szinte minimális.

– *Nyilván közrejátszik ebben a közvetlen tapasztalatszerzés, s a személyes érdekltség hiánya is.*

– Feltétlenül. Elég megnézni, kik járnak ma Romániába, Erdélybe. Ugyanazok, akik eddig is jártak: rokonok, barátok, akik valamiképp segíteni próbálnak, és persze a spekulánsok, akik a nyomorúságból hasznot látnak. „Érdekmentes” utazórétég, hagyományos turizmus nincs. A tanulmányutak, kulturális kiküldetések pedig végképp ellehetetlenültek.

Kisebbségben – otthon és itthon . . .

– *Négy éve itt élsz. Hogyan látod az erdélyi értelmiség itteni beilleszkedési esélyét?*

– A menekülthullám előtt érkeztem, aránylag szerencsésnek mondhatom magam. Akkoriban még volt némi „pikantériája” annak, ha valaki átjött, s már csak emiatt is az érdeklődés középpontjába kerülhetett. Ez persze nem feltétlen védelmező, vagy ösztönző közeget jelentett – sokakat ismerek, akik éppenséggel kínlódva élték meg, vagy akiknek önértékelését, pályáját végképp tönkretette. Mára az itteni újrakezdettség egzisztenciális esélye sokat romlott, habár az erdélyiek többségének még mindig megvan az a lélektani előnye, hogy máshonnan érkezve képesek másként, nagyobb frissességgel, ambícióval reagálni a magyarországi lehetőségekre. Olyan helyzeti energia ez, mely mindenáron mozgássá, aktivitássá akar lenni, s még a negyven- vagy ötvenéveseket is képes újjáéleszteni, jónéhány fiatal itteni értelmiséggel szemben, akik sokszor már huszonévesen elfásulnak, vagy akaratgyenge rezignációba hullnak.

De ez a másság ugyanakkor behozhatatlan hátrányt is jelent. Egy Erdélyből jött értelmiségi, bármi tájékozott legyen, nem ismerheti annyira az itteni valóságot (ideértve a közelmúlt mostanában sokat vitatott kulturális, társadalmi vagy politikai összefüggéseit is), mint az a kortársa, ki itt nőtt fel, s természetes közegként így, vagy úgy beleszocializálódott. Szociológiával foglalkozom, így számomra ez nem pusztán személyes dilemma, hanem naponta érzékelt szakmai hátrány egyben. Ha ugyanis efféle kérdésekről vitázunk, s egy-egy „bennszülött” kolléga kifogy az érvekből, legyint és azt mondja: „Te ezt nem tudhatod! Hiába hallottál, olvastál róla, ahhoz hogy megértsed, neked is meg kellett volna élned!” Ezért ha idegenekkel beszélek, igyekszem elhallgatni erdélyi származásom, mert tapasztalatból tudom, hogy amint kiderül, menten elvesztem „versenysemlegességem”. Óhatatlan fel-, vagy leértékelődöm a másik szemében.

– *Mostanában gyakran idézik azt a Németh László-i tézist, hogy a „kisebbségnek az ad létjogot, ha „minőség”, ha „elit”. Mit gondolsz erről – érvényes lehet-e ma, mint program, jelszó, ideológia?*

– Néhány éve, még kolozsvári egyetemista koromban engem is vontak az efféle elitista elméletek – leginkább Ortega y Gasset gondolatai – de mára jócskán elpártoltam tőlük, s meg kell mondjam, nem hiszek Németh László, számomra meglehetősen homályló „minőség-elvében” sem. Egyszerűen érvénytelen a valóságra lefordítva, s emellett morálisan is tarthatatlan, mint bármely teória, amely a kiválasztott kevesek „különb” voltára, történelmi elhivatottságára épít.

A kisebbség létjoga nem az efféle „különb”-ség, hanem a pusztá tény, hogy *létezik*, noha másként mint a többség. Egy demokratikus értékrendben elég e másságra helyezni a hangsúlyt, nem szükséges azt mesterségesen „minőség-fölénnyé” emelni. Tiszteljük e másságot, *különbözőséget*, de ne csináljunk belőle magunknak, a magunk képére „faragott képet”. Az ilyesmi – épp a mai Románia példája mutatja – hatalmas helyzetben némelykor életveszélyes!

Ami mármost Erdélyt, a romániai magyarságot illeti, nemigen hiszem, hogy az efféle magasztos ráolvasások enyhíthetik keserves megpróbáltatásait. Amennyire tudom, az elitista jelszó nem is annyira oda, mint inkább nekünk címeztetett, akik Magyarországra átjöttünk, mondván „mutassuk meg, mire vagyunk képesek, legyünk különbek nemes versengésben, mint az anyaországi többség!” Rendben van, legyünk, bár én az egyenrangúsággal is beérem. Az itt élő erdélyiekben – magam is érzem – tagadhatatlanul él az a természetes igény, hogy másságuk felmutassák, sajátos érdekeik és értékeik, kulturális és mentalitásbeli különbözőségeik elfogadtassák. Ez persze nem ok arra, hogy bárki is az „erdélyi lobby” közelgő puccskísérletével riadóztassa a hazai közvéleményt.

Erdélyi lobby ugyanis – legalábbis az érdekszövetség kemény amerikai

mintája szerint – Magyarországon még nincs, s úgy tűnik, nem is lesz jó ideig. Van persze önfogultság, távolból ápoltt lokálpatriotizmus, de ennek inkább csak spirituális jelentősége van. Megfigyeltem: ha erdélyiek egymás közt beszélgetnek, bármire vagy bárkire forduljon a szó, az erdélyi eredetet, vagy összefüggéseket sosem hagyják említés nélkül . . . Honatanul fáradhatatlan honosítják a nagyvilágot. Nem tartom ezt kivetnivalónak, még azt se mondanám, hogy csak a jólismert emigráns-tünet köszön vissza benne. Sokkal inkább a még otthonról hozott összekapaszkodás, a kisebbség elemi életösztone, hogy számontartsuk egymást, ha már a világ nemigen számol velünk . . .

Rémképek – realitások

– *Különös feladatot vállaltál magadra: hosszú hónapok óta fantomokkal viaskodsz, s e szívós és magányos küzdelemben egyedül hívatásod, a műemlékvédelem „deffenzív” fegyvereit használhatod. A pusztulásra szánt erdélyi templomok, műemlékek, udvarházak dokumentumait rendszerezed, listákat állítasz össze, térképet rajzolsz a falurombolási tervek sokszáz kiszemelt áldozatát akkurátusan bejelölve. Hol tartasz most, mi az, ami biztos?*

– Erdély fenyegetett műemlékeiről néhány VÁTI-beli kollégámmal összefogva immár sikerült egy reprezentatív tanulmányt készíteni, amely azóta lefordítva az UNESCO-hoz és más nemzetközi fórumokhoz is eljutott, de még rengeteg fehér folt és bizonytalanság akad. Kiváltképp a településrendezési kampányról, az érintett községekről, falvakról nehéz megbízható adatokat szerezni. Az eddig kiszivárgott hivatalos tervek és előirányzatok alapján épp most fejeztem be a három legjelentősebb magyarlakta megye: Maros, Hargita és Kovászna adatösszesítését, s e tervek részletes térképre vetítését. Eszerint a három megye mintegy 840 településéből 388-at ítéltek teljes felszámolásra, de az összevonások a központként kiszemelt nagyobb községeket is jóvátehetetlen pusztulással fenyegetik, hiszen a tervezett lakótelepek felépítését nyilván egy alapos „tereprendezésnek” kell megelőznie, úgy ahogyan arra számos riasztó példa van már Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Tordán, Csíkszeredán, úgyszólván valamennyi erdélyi városban, hol a sokszázéves történelmi városmagvakat a modernizálás ürügyén szétdőlték, javarészt megsemmisítették. A tervek szerint egyébként az említett három megyében 237 templomot és 63 egyéb műemléket bontanának el. A temetőkről nincsenek adatok, de a házsongárdi, váradoszai, vagy legutóbb: a brassói rombolások alapján –

ha a kámpány egyszer beindul – itt se sok könyörületre lehet számítani.

– *Valóban azt hiszed, hogy mindez kivihető?*

– Romániában ma nincs lehetetlen. Az elmúlt évtizedekben épp elég rémálom valóra vált, amin azóta is hitetlenkedve borzong a világ. Itt van például – ami sajnos nincs már: a kolozsvári „Hóstát”. A nemrég még virágzó, hagyományos kertésznegyed helyén ma már csak betonsivatag, egy nagyarányú öngyilkosság-sorozat emléke, s az azóta állandósult ellátási hiány maradt. Minél irracionálisabb valami, annál jobban erőltetik. Ott ahol a dilettantizmus és az önkény egymással szövetségre lép – s erről nekünk is lehet tapasztalatunk elég! – ez a dolgok kéréllhetetlen „dialektikája”. Hiába minden józan érv, hiába bizonygatod, hogy Erdély változatos és szabdaltsága vidékén a falvak például épp azért települtek sokszáz év óta a folyó- és patak völgyek kavicsteraszára, hogy a művelésre és legeltetésre alkalmas területeket kíméljék, s ha ezeket most lebontják, legfeljebb sót vehetnek a helyükbe, mert egy teljes talajcsere nélkül úgyse teremne meg rajta semmi. A természet törvényeivel, az ésszerűséggel, gazdaságossággal – végsősoron egy egész nép léteérdekével és akaratával dacolva így lehet sorra rombadönteni mindent. A megalomán terveibe és önünneplésébe révedt román vezetést ma láthatóan nem érdekli saját népének sorsa, s a jelek szerint az országot afféle kísérletezésre felállított terepasztalnak használja. Közismert például, hogy Bukarest óvárosa is milyen pótolhatatlan veszteségeket szenvedett a kacsalábon forgó elnöki palota, s a körötte terpeszkedő kormányzati negyed felépítése miatt. Tizenhárom templom és kolostor, középkori és múlt századvégi műemlékek sokasága pusztult el egyetlen parancsszóra. Akár a népmesékben: „Holnapra pedig hordd el ezt a hegyet – meguntam már, láttam eleget!”

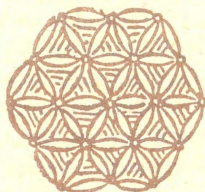
– *Ami Bukarestben megtörténhetett, talán mégse mehet végbe egyik napról a másikra az egész országban, mind a nyolcezer hasonló sorsra szánt faluban. Részben, mert nincs rá kapacitás, részben pedig, mert a hatalmi központtól távolabb nyilván nagyobb lenne az ellenállás is . . .*

– Igen, igen, leginkább még ez az, amiben reménykedni lehet, habár é reményt továbbra is súlyos kétségek és aggodalmak terhelik. Hogy az egyre inkább kimerülő román gazdaságnak ilyen országos méretű hatalmas beruházásra (mert a rombolás is az!) nincs elég anyagi és technikai fedezete, az valószínűnek látszik, már csak abból is, hogy a régóta meghirdetett tervet a harcias programbeszédek és elnöki nyilatkozatok ellenére minduntalan átütemezgetik, s a nagy offenzíva kezdete, szerencsére máig várat magára. De hadd ismétljem: Romániában ma nincs lehetetlen, s az, hogy eddig nem történt semmi, korántsem jelenti, hogy ezután se fog. Ami pedig az esetleges ellenállást illeti, ez igen nehéz dolog, s azt hiszem, könnyelműség volna bármiféle jóslásokba bocsátkozni róla. Egy lefojtott, diktatorikus közegben egyszerűen képtelenség az emberek reakcióit bemérni. Az általános félelem és rettegés légkörében (elég csak a köztereken elhelyezett feljelentő ládákra, a széleskörű besúgóhálózatra, vagy a tele-

fonlehallgatásokra gondolni!) a szervezett, vagy kollektív ellenállás úgyszólván lehetetlen, az egyéni pedig önszesztő és értelmetlen volna. Némelyek a passzív ellenállásban, a végrehajtók csöndes szabotálásában bízhatnak – nem is egész alaptalanul, hisz a romániai „nagy megvalósításokban” ennek immáron tisztas hagyománya van. Ámde ez a lehetőség sem korlátlan: a központi akaratnak, ha az elég makacs és erőszakos, senki sem állhat sokáig ellen. Ha a helyi néptanácsban valaki például egy szabotáló jellegű tervet készít, utasítást ad ki, nem tudhatja, hogy egy másik kollégája nem akar-e épp azzal jópontot szerezni, hogy erre – alkalmas helyen – esetleg rámutat . . .

– *És mit tehetünk mi – idekintről?*

– Figyelniük kell, bármi történjék is, és tudnunk a dolgokról. Ez a legkevesebb. Ha a szomszédban szükséghelyzet van, amely bármely percben katasztrófával fenyeget, már csak a pusztá önvédelmi ösztön is azt diktálja, hogy állandó „ügyeletet” tartsunk fenn – s akkor a szolidaritásról még nem is beszéltem. Akármilyen keserves, ezt a játszmát nem szabad feladnunk. Erdély szeme rajtunk, s a világméretű tiltakozás is csak most kezd igazán kibontakozni. Talán az eredményére sem kell már várni sokáig . . .

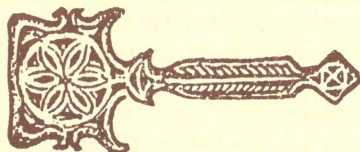
Kommunikációs káosz

– *A mostani „településrendezési” kampány, úgy tűnik, csupán látványos kifutása annak a Romániában évtizedek óta erőszakolt központi törekvésnek, amelynek célja, hogy a társadalom hagyományos szerkezetét, a meglévő közösségek természetes kapcsolatrendjét végképp fölszámolja. Mi vezetett idáig?*

– A jelenlegi válság, az országot sújtó összes nyomorúság a hatalmas önkény okozta érintkezési zavarok eredménye. Ennek hatásaként mára egy általános kommunikációs káosz jött létre, ami a társadalom normális életműködését szinte minden téren lehetetlenné teszi. Okai közül elsőként kell említeni az 1968-as közigazgatási átszervezést, amely a párt- és állami apparátust kétszeresére duzzasztotta, ezzel négyszeresére növelve minden központi rendelkezés helyi értelmezhetőségét, és persze ennél is hatványozottabb mértékben a visszaélések lehetőségét. Ez azonban, nemcsak adminisztratív zürzavarhoz, de idővel nagyarányú etnikai és kulturális dezintegrálódáshoz is vezetett, hatékony eszközeként a nemzetiségi intézményrendszer leépítésének. Ezt követően indult meg az

anyanyelvi kulturális autonómia, az oktatás és szakemberképzés bázisainak fölszámolása, amely a felsőbb szinteken végigpusztítva ma már az elemi iskolák, sőt az óvodák rohamos elrománosításánál tart. Az Erdélybe való tömeges betelepítések, a zárt városok, központi álláskihelyezések teljesen megbénították a spontán társadalmi mobilitást, a különböző etnikumok szabad érintkezését. Az egyes vidékek történelmileg kialakult egymásrataltsága, a közlekedés, a belső piac hagyományos mozgásiránya megváltozott, eldeformálódott az erőltetett központosítás hatására. A járható utak, villamosított vasútvonalak mind Bukarest, vagy a nagyipari fellegrárok felé futnak – magáért beszél, hogy Szatmárban, Biharban a nyugat felé vezető közutak milyen siralmas állapotban vannak. De tágabb értelemben éppúgy kommunikációs zavarnak vehetjük a tudás és műveltség hagyományainak megszakadását, az életmódbeli és nemzedékek közti töréseket is. Azt például, hogy a székely parasztság hovatovább képtelen lesz átadni sokszázados földművelői tapasztalatát, mert az idősebbekkel nemcsak szókincese, de szakmai hozzáértése is szép lassan kivész. Nincs is mit csodálkozni rajta, hisz a folytonos állami vezgatura, a jobbgátság korát messze felülmúló állami harács a földművelést mára értelmetlen robottá degradálta, s amire a történelem során ezen a tájon még sosem volt példa: a földművelő átkozódva menekül a földtől . . .

A szorosabban vett kommunikáció csődje ennél is nyilvánvalóbb: az, hogy a cenzúra dadogássá és gügyögéssé silányította az irodalmat, a sajtót, hogy valós információt – akár nemzetiségi, akár „államnyelven” – a tömegtájékoztásban hiába is keresni, arról nem is szólva, hogy az állampolgárok közti érintkezést, hír- és véleménycserét mindinkább megghiúsítja a rettegés. A magyar tévé- és rádióadást zavarják, a külföldi hívásokat a bukaresti lehallgató központon át továbbítják, a külföldi sajtótermékeket pedig az utóbbi időben már sehogy – hermetikusan próbálván elzárni az országot bármifajta külső hatástól. A Romániában élő többmilliónyi másajkú lakos megalázó és mindennapos „kommunikációs” kínjáról pedig vég nélkül lehetne példákat idézni: a magyar szóért kapott iskolai pofonoktól kezdve, a hivatalokban folyó állandó nyelvleckéztetésig. És ugyan kihez forduljon az emberi és alkotmánygarantálta jogaiban sértett nemzetiségi, ha Erdély-szerte lassanként nem akad ügyvéd, aki egy magyar nyelvű beadványt szabatosan meg tudna írni? Vásárhelyen tudtommal egy ilyen van, ő is nyugdíjba ment tavaly . . .

Kisebbségvédelem

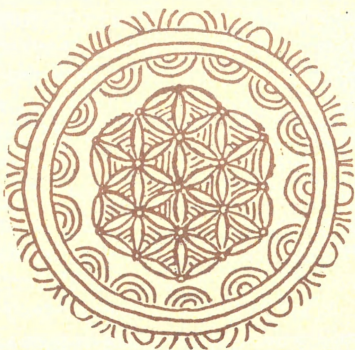
– Ezen a ponton megkerülhetetlen, hogy (bármilyen utópikusnak is tűnjék e percben), a kisebbségvédelem elvi és gyakorlati kérdéseit tisztáznunk próbáljuk. Mostanában sok szó esik az erdélyi nemzetiségi öngazgatás és jogképviselet történelmi előképeiről: a Magyar Népi Szövetségről, a Groza-kormány és a Maros-Magyar Autonóm Tartomány idejéről. A jelenlegi, lesújtó állapotokkal összehasonlítva ezek szerepe mintha nosztalgikus felértékelődött volna. Mi lehet ma a nemzetiségi jogkövetelések újra átgondolt elvi alapja, jövőt illető gyakorlati programja?

– Abból kell kiindulnunk, hogy Erdélyben minden népcsoport nemzetiség, az itt élő románok éppúgy, mint a magyarok, szászok vagy a többiek. Ezen a tényen mitse változtat a népességarányok manipulálása, a „homogén nemzetállam” rasszista rabulisztikája. Az önrendelkezés jogát így tehát minden nemzetiség joggal követelheti, még akkor is, ha azt a jelenlegi román vezetés semmibe veszi és durván megtagadja tőle. Semmi sem indokolja, hogy az erőszak elől meghátrálva erről a jogról lemondjunk – épp ellenkezőleg: fennmaradásunk, jövőnk záloga egyedül a nemzetiségi autonómia, a kollektív jogok állhatatos követelése és visszaszerzése lehet.

Ezek a jogok – igaz csak részben, időleges politikai kompromisszumok keretében – egyszer már léteztek, valóságosan is életbe léptek. Messzire vezetne akár a háborút követő évek, akár az úgynevezett „Autonóm Tartomány” fennállása alatt érvényesített romániai nemzetiségi politika értékelése, ezért inkább csak a lényegi tanulságokat érdemes számbavenni. Tény, hogy a Magyar Népi Szövetség – jóllehet a Groza-féle ígéretek zöme mindvégig beváltatlan maradt – működésének rövid ideje alatt elszánt erőfeszítéseket tett egy valóban demokratikus, alulról építkező, hatékony nemzetiségi érdekképviselet megteremtéséért, főként a nemzetiségi kultúra helyi bázisainak szintjén. (Gondoljunk csak arra, hogy amikor a román kormány a magyar tanítók és tanárok fizetését megvonta, azt önerőből pótolni tudta, vagy hogy a nemzetiségi jogsérelmek orvoslásáért ügyvédek, képviselőket állított csatasorba – helyi kultúrszervező missziójáról: a színjátszás, a néphagyományok háborút követő újbóli feltámasztásáról nem is szólva!) Ami mármost a Maros-Magyar Autonóm Tartományt illeti, azt hiszem hiba volna az erdélyi nemzetiségi autonómia visszaállítandó modelljének tekinteni. Természetesen a semminél – hisz a ma létező bábegyüttes: a „Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa” érdekképviseletként bátran annak vehető – ez is több volt, de valós képviseletet, önállóságot már csak azért sem jelenthetett, mert mesterségesen hozták létre, akár egy indiánrezervátumot. (Területileg a Maros- és Küküllő-vidékre korlátozódott, nagyjából a mostani három székelyföldi kirakatmegyére, amelyeket azután a romjain hoztak

létre éppoly mesterségesen: Maros, Hargita és Kovászna néven.) A Tar-
tomány élére kinevezett politikai és kultúrkáderek jobb meggyőződésük
ellenére sem lehettek egyebek, mint a központi hatalomnak lekötelezett
hűbéresek; s tudjuk, még e „jobb meggyőződés” is gyakorta hiányzott –
hírhedett oligarchák, helyi kiskirályok szép számmal kerültek ki közü-
lük. Ám ez a dolognak csupán személyes oldala – sokkal fontosabb, hogy
a romániai magyarság jelentős erdélyi és Erdélyen kívüli hányada még e
viszonylagos értékű autonómiából is ki volt zárva; mitöbb nemzetiségi
jogainak, intézményhálózatának tönkretétele épp e spanyolfalként szol-
gáló tartományi autonómia fedezékében vette kezdetét. A kolozsvári ma-
gyar egyetem felszámolása, más vidékek tendenciózus elrománosítása drá-
ga ár volt ezért a látszat-önállóságért! Ugyan ki képviselte ezekben az
években a szatmári, bihari, temesi, krassó-szörényi, vagy éppen bukaresti
magyarság érdekét?

Mindezekért, úgy hiszem, a nemzetiségi autonómia formális, területi-
leg korlátozott elvét nem fogadhatjuk el követeléseink jövőbeni alapja-
ként. Merőben más alapra van szükség, olyanra, amely a romániai ma-
gyarság egészének alulról épülő jogi, kulturális és politikai érdekképviselő-
tét valóban lehetővé teszi. Ez persze, „kopernikuszi” fordulatot feltételez
az egész belpolitikában, s az együttélő népek viszonyában.

Párbeszéd – de kivel?

– Erdélyről gondolkozva-vitázva feltűnően gyakran esünk abba a hibá-
ba, hogy elfelejtjük, hol van. A magyarországi köztudatban él egy erősen
stilizált, nosztalgiából, történelmi utánérzésekből és másodlagos kultúrel-
ményekből táplálkozó, széplelkű Erdély-ábránd, amely folyvást fennakad
a valóság rozsdás szögesdrótjain.

– Erdély ma Románia része, jövője belátható ideig még elválaszthatatlan Románia jövőjétől. Ez, bármint vélekedjünk róla, történelmi realitás, geopolitikai tény, amelyről megfélekedezni naivítás, önámító ostobaság volna. Éppezért Erdély, s a romániai magyarság sorsa döntően attól függ, hogy a román társadalom képes lesz-e olyan felismerésekre, amelyekre eddig, úgy tűnik, nem volt képes, legalábbis gyakorlati érvényesítésükre nem sok látható kísérletet tett. A sorsközösségre, a népek kölcsönösen elfogadott önrendelkezésére gondolok. A sorsközösségre, amely – tetszik, vagy nem – éppúgy geopolitikai szükségszerűség, és amelyet figyelmen kívül hagyva hosszabb távon Kelet-Európa egyetlen népe sem boldogulhat. Történjék bármi, a románok akkor is szomszédaink maradnak, a határok egymás iránti felelőségünket, összetartozásunkat nem szüntetik meg. Emiatt a románokkal való párbeszéd fenntartása nekünk semmivel sem kevésbé létérdekünk, mint a velük és közöttük élő magyarságnak.

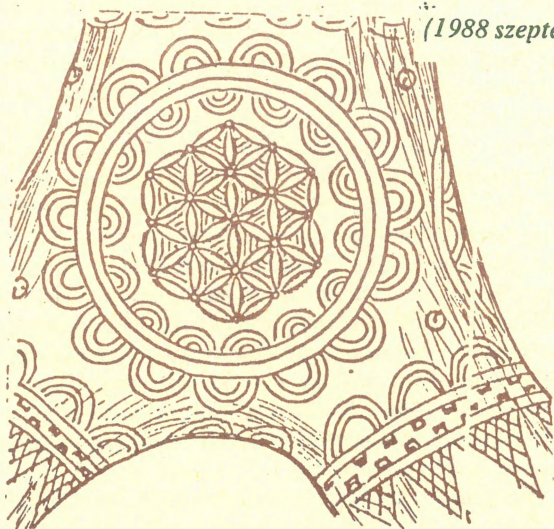
– *A kérdés csak az: ki lehet ebben partnerünk?*

– Épp ez az, amit szüntelenül keresnünk kell! És mivel nekünk van több féltenivalónk, s e perdben talán több mozgásterünk, a két nép közti párbeszédet is nekünk kell kezdeményeznünk. Most, amikor a hivatalos román propaganda úgy állítja be, mintha a magyarok a románoknak időtlen idők óta ádáz ellenségei lettek volna, nem árt gyakrabban utalnunk közös múltunk gesztusértékű példáira: arra, mondjuk, hogy a balázsfalvi román nyomda Tótfalusi Kiss Miklós betűi nélkül nem létezhetett volna, vagy éppen Ady és Octavian Goga barátságára. De a közelmúltban, sőt olykor ma is akad még egy-egy biztató példa, mely alkalmas lehet rá, hogy a két nép közt mesterségesen támasztott bizalmatlanságot feloldja. Erdélyben, a háború utáni újrakezdés éveiben felnőtt magyar és román nemzedékek közt – az értelmiségen belül, de másutt is – kialakult egy természetes kapcsolat, amely azóta sajnos megszakadt, ám amelynek, becslésem szerint, volt egy jó húsz évnyi kifutása. Én az akkor egyetemre kerültem, ma már hatvan felett járó generációnál érzékelem ezt a legerősebben, akiknek (elődeikkel, vagy utódaikkal szemben!) még vannak román barátai, kapcsolataik. Ez, habár folytatása elmaradt, mindenképp egy pozitív élmény, amely nem túl távoli precedensként a manapság tomboló sovinizmussal szemben éppen azt igazolja, hogy a román-magyar együttélés igenis lehetséges, ha a politika nem gátolja meg a normális emberi kapcsolatok létrejöttét. Mert fordítva is igaz: nem minden román ellenség! A legtöbb nem az. Idézhetném példaként nem egy máramarosi gyűjtőtutamat, hol sok román paraszt, bár tudta, hogy magyar vagyok, néhány anyanyelvén eldadogott mondat hatására őszinte barátsággal fogadott. Nem szabad, hogy a Lancranjan-féle bértollnokok megtévesszenek! A románok többsége nem ilyen – legfeljebb mindennapi nyomorúságába merülten közönyös és érdektelen. A távolabbi: moldvai, regáti románságot szinte meg sem érinti az erdélyi nemzetiségi probléma – így éppen tudat-

lansága óvja a nacionalista-soviniszta uszítással szemben. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a román menekültek magyarországi befogadása, és a magyar tévé százezreken mérhető hatása az utóbbi időben jelentősen megváltoztatta a határszélen élő románság magyarelles elfogultságát is. Azt se feledjük, hogy a román nyelvű Szabad Európa naponta ad hírt a szolidaritási akciókról – így a budapestiekről is.

– *Ez mind szép és igaz, de a nyílt és szabad véleménycserére egyelőre legfeljebb a román emigránsokkal lehet esélyünk, akik a belső változásokért vajmi keveset tehetnek.*

– Azt hiszem, nem szabad lebecsülnünk, ezt a lehetőséget sem. Meg kell ismernünk nézeteiket, s alkalomadtán attól sem kell óztkodnunk, hogy általuk üzenjük otthonmaradt, tőlünk elzárt honfitársaiknak. Nekünk a román néppel, a román értelmiséggel való párbeszédre – még ha az ma nem is gyakorolható szabadon – minden lehetséges módon fel kell készülnünk. Ez a párbeszéd talán esélyesebb, ha nem a nemzetiségi sérelmek hangoztatásával veszi kezdetét – hisz az csak újra felidézne a görcsös önvédelmi reflexeket – hanem az emberi és politikai szabadságjogokért folytatott szolidáris összefogással. Ám eközben be kell láttatnunk partnereinkkel, hogy a kisebbségi kérdés nem csupán a mi „vesszőparipánk”, hanem olyan román nemzeti probléma, amelynek méltányos megoldása nélkül elképzelhetetlen az ország régvárt megújulása.

(1988 szeptembere)

P. S.

(Az interjúsorozat eredetileg a Magyar Nemzet megrendelésére készült, ám az fél esztendei halogatás után végülis nem hozta le.)

TANÉVNYITÓ

(alkalmi beszéd a romániai magyar nyelvű oktatásról)

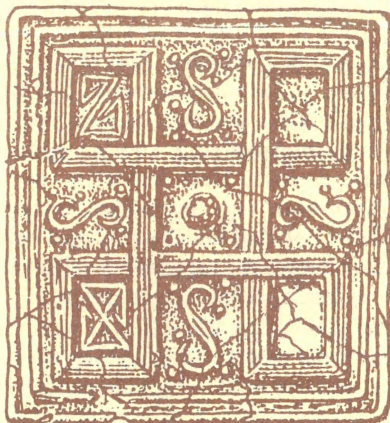
Játszom a gondolattal, hogy e percben minden magyar diák anyanyelvén meséli vakációját, értő figyelemmel anyanyelvén hallgatja tanára szavát. Nemcsak itthon, szerte a Duna-tájon, s távolabb is: Burgenlandban és Kárpátalján, Felvidéken és Ujvidéken, Erdélyben, s a csángó földön, né tán Californiában, vagy az ausztrál partokon . . . Bárha mindenütt ott és otthon lehetnénk, hol magyar szót hallani, megmerítkézhetnénk nyelvünk messzire szétsodort áramaiban, elidőzhetnénk megannyi szórvány-szigetén! Ha mindenütt szabadon szólhatnánk, kérdezhetnénk, s kérdéseinkre száz és száz önfeledt, virgonc felelet volna a válasz! Egyéb dolgunk se volna, csupán élvezni e gazdag polifóniát: a tájszavak, szólások, káromkodások és becézések tobzódó nyelvi mámorát. Kopogna a „k” és törne az „r”, araszolna az „a” és tapsikolna az „i” – gyertek ti is mind játszani, játszani . . .” E boldog, ölelkező kánon nyelvünk valódi ünnepe lehetne . . .

De lehet-e efféle játékot gondtalan üzni (akárcsak képzeletben is) a világ e tájékán? Aligha . . . Sűrű elhallgatások, fájó szótlanságok intenek kényszerű józanságra, hogy a szavak játéka helyett kimondatlan tartalmakra ügyeljünk, hogy anyanyelvünk ártatlan bódulatából eszmélve létigéinknek szerezzünk érvényt. Mert lehetetlen nem szembesülni vele, hogy míg tőlünk északabbra vagy keletebbre századok hosszú során át virágzó magyar kultúra *volt* (bár emlékeit szorgos kezek mind mélyebbre temetik), ma már csak tengődik, *vagyogat*, s meglehet egy-két kurta évtized alatt eltűnik, *nem lesz*, végképp magva szakad . . .

Kinek fáj mindez? Leginkább közvetlen kárvallottainak, azoknak például, akik idén ősztől már nem tanulhatnak anyanyelvükön elemi iskolában, gimnáziumban, szakliceumban, tanítóképzőben, főiskolán, avagy az egyetemen. De fáj, és igenis fájniuk kell minden jóérezsű, igaz embernek; magyarnak, nem magyarnak egyaránt, hisz ha e durva jogfosztás netán egy elszakított eszkimó kisebbséget érne, akkor is szót kéne emelnünk ellene, minthogy a világot anyanyelvén megismernie minden egyénnek, népnek legtermészetesebb igénye. Ám itt e fájó veszteségekről szólván nem csupán az elsorvasztott nemzetiségi oktatás hiánylistáját kérjük számon: a megszüntetett magyar osztályok, iskolák sokaságát, hogy az anyanyelven való továbbtanulás hovatovább majd minden szakterületen lehetlenné vált – nem, nemcsak ezt, ennél jóval többet! Hiszen éppen hazai „iskolapéldánk” bizonyítja, hogy az anyanyelvi oktatás megléte, intézményrendszerének viszonylagos teljessége önmagában még kevés ahhoz; hogy az iskola valódi tudást és esélyegyenlőséget nyújtson; nyílt eszű, bátor és szorgos nemzedékeket indítson el útjukon. Mert erre csak szabad, emberséges és színvonalas iskolák képesek. Hiába szól a múltról anya-

nyelven a tankönyv, ha szavai elferdítik a valóságot, hiába magyaráz más-egyebet a tanár, ha szemlélete és tételei elavultak, érvénytelenek – az ilyen iskola, legyen bár százszor magyar, csak a tudatlanságot és bornirtságot örökíti át.

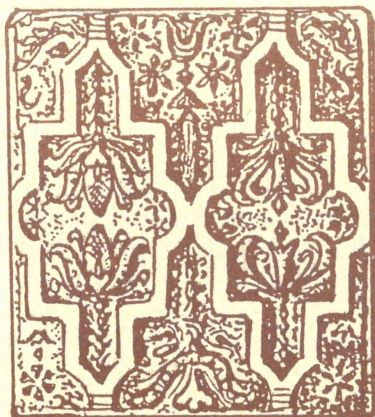
Szabad, igazságos szellemű és korszerű oktatást kell tehát kiküzdenünk magunk és utódaink számára. Noha e távoli eszményről sosem mondhatunk le, e percben a legégetőbb szükség a határokon túli, főképpen erdélyi iskoláink mentésére szólít. Mert keserves legújabbkori tapasztalataink elégszer megtanítottak rá, hogy nincs rossz, amely még rosszabb ne lehetne! Lesújtó bizonyosság erre, hogy Erdélyben a legutóbbi két évtizedben a magyarság jogfosztottsága folytán oda jutott, hogy szinte már csak nyelvében próbálja elsáncolni, fenntartani magát. Szó és nyelv így lesz az érintkezés önkéntelen eszköze helyett életjel, esemény, titkos üzenet – akár felhangzó kopogtatás a cella falán . . .

Mit mond ma ez az üzenet? Mi hírt hoz e mind kétségbeesettebb kopogás odaáról, a „fal” túloldaláról?

Azt például, hogy a romániai magyar kisdíák – ha az évről-évre ijesztően apadó magyar osztályok valamelyikébe egyáltalán sikerül bekerülnie – szülőföldje földrajzát és történelmét románul kell tanulja, ám ha a központi kinevezéses rendszer önkénye folytán iskolájába netán románajkú tanárt küldenek, avagy egyik-másik újonnan betelepedett román szülő ragaszkodnék gyermeke államnyelvi oktatásához, úgy attól fogva nemcsak a fenti két tárggyal, de a magyart kivéve a többivel is idegen nyelven kell megbirkóznia. Hogy a szaklíceumokban immár nemcsak a szaktárgyakat, de az összes ideológiai érdekű és „humán” stúdiumot is románul oktatják. Hogy amíg pár évvel ezelőttig a magyar tagozatos középiskolai osztá-

lyok román tanárainak legalábbis formálisan – bizonyítaniuk kellett magyar nyelvismeretüket, addig az újabb rendelkezések szerint ma már mindenütt a tanár anyanyelve a döntő. Mivel pedig a magyar tanító- és tanárképzés egyre szűkebb, s a főiskolákra, egyetemekre mind kevesebb magyar jut be, ez ismét visszasújt az oktatás alsóbb szintjeire. Lassanként magyarul érettségizni is kiváltságos kegynek számít, sok helyütt már a magyar tagozaton végzettek is románul kapják tételeiket, s a felvételi esélyeit gyakran eleve eldönti a román nyelvi hiányosságok miatti lepontozás, a származás szerinti numerus clausus leplezetlen gyakorlata. De ahol másajkú vetélytársaktól nem kell tartani, ott sem jobb a helyzet. A több mint kétmillió magyar számára még meghagyott egyetlen önálló egyetemi magyar tanszék Kolozsváron az idén mindössze öt új főszakos hallgatót fogadhatott, és mostantól az eddig „reményfutamnak” számító magyar mellékszak felvételét sem engedélyezik.

Konokul kopogtatnak a tények. Oda kell figyelnünk, nem lehet nem meghallgatnunk őket . . .

Azt például, hogy a Marosvásárhelyi Tanárképző Főiskola (1979-ben szűnt meg) 8–10 éve végzett magyar hallgatói ma már román nyelven kötelesek letenni véglegesítő vizsgáikat. Hogy ugyancsak Vásárhelyen a kezdetben kizárólag magyar oktatású Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet előbb csak kéttagozatosra változtatták, hogy mára csupán a gyermek- és fogorvosképzést hagyják meg magyarul is az idén alig húszegyhány kezdő hallgató számára. De éppoly elszomorító az arány a nagymúltú teológiai és művészeti főiskolák esetében is, hol többnyire két-három magyar diákból áll az „évfolyam”.

Az erőszakos asszimiláció végnélkül sorolható példáitól elakad sza-

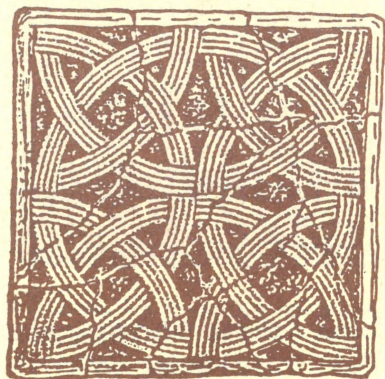
vunk, hitetlen döbbenettel hallgatunk. „Hát mindez lehetséges? És mindig még?” – hánytörög belül a kérdés.

Pedig ha az áldozatok nem szólhatnak, nekünk kell szólanunk! Tétlenül tovább nem hallgathatunk, elnézvén hogyan fojtja a szót mostoha sorsú társaink torkára a rettegés és reménytelenség.

Szóljunk érettük és helyettük is hát, hogy a magyarnak született erdélyi gyerekek ne a nyelvtelenség és tudatvesztés poklában nőjenek fel, hogy a világot, s benne magukat anyanyelvükön ismerhessék, hogy nevén nevezni tudjanak minden szerszámot, amit majd kézbe vesznek, minden érzést, szándékot, eszmét, mi lelkükben megteremhet! Hogy a tanítók, orvosok, művészek és papok értsék övéiket, jó szóval hozzák el nekik a tudást, gyógyulást, lélekig ható igékkel a hitet, reménységet.

Magunknak, valamennyiünknek nem is kívánnék többet, mint ezen óhajok teljesülését. A most kezdődő, s minden ezután következő tan-
évre . . .

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1987. szeptember)

IFJUSÁGI DEPORTÁCIÓ

Az Élet és Irodalom augusztus 19-i száma riasztó híradást közölt *Gyermekáttelepítési akció?* címmel egy bátor erdélyi levéllíró, Kolozsvári B. Sándor tollából. A szerző arra az idén ősztől Romániában bevezetendő új oktatásügyi kampányra hívja fel a figyelmet, amely az erőszakos asszimiláció minden eddigi módszerén túlszág gátlástalanságban, és ha sikerül kieroszakolni, úgy meglehet, hatékonyságban is. Eszerint a kötelező tíz osztályt elvégzett erdélyi magyar diákokat, akik a helyi líciumokba (szakgimnáziumokba) sikertelenül felvételiztek, kényszeráthelyezéssel távoli moldvai és olténiai szakiskolákba irányítanak, míg az ottani román tanulókat tömegével hoznak be helyükbe, a zömmel magyarlakta erdélyi vidékek hasonló tanintézetéibe. A szerző egy Kolozsváron 1988. július 12-én megtartott megyei szakfelügyelői eligazításra hivatkozván pontos adatokat közöl: „Kolozs megye mintegy tízezer-ötszáz, a tizedik osztályt elvégzett tanulójából az 1988/89-es tanévben ezerhétszázharmincat érint az intézkedés. . .” A cikkíró maga is figyelmeztet arra, hogy központilag elrendelt országos kampányról van szó, amelynek hatása ennél jóval nagyobb és tömegesebb lehet.

A hír sajnos, igaz, más közvetlen forrásból magam is megerősíthetem. Elkekeredett székelyudvarhelyi szülők, akiknek gyermekeit hasonló jancsársors fenyegeti, elmondták, hogy Udvarhelyről és környékéről mintegy kilencszáz 15–16 éves diákot készülnek elvinni a moldvai Bákó (Bacau) megyébe, de az is lehet, hogy még messzebbre. Augusztus közepén még egyikük sem tudta, hogy a „továbbtanulásnak” álcázott tömeges ifjúsági deportálásnak mi lenne a kijelölt célpontja. Bacau, Tecuci és Braila egyaránt szóba került. (Az első mintegy százötven, a második kétszáz, a harmadik kétszázötven kilométernyire esik Udvarhelytől, ám ez a romániai közlekedési viszonyok ismeretében legalábbis duplán számítható.)

Amint levelében Kolozsvári B. Sándor is kiemeli, az intézkedés valódi veszélye nem annyira a másfél-két évre szóló „tanulmányi kiküldetésben” rejlik, hanem annak messzeható következményeiben. Abban, amitől az udvarhelyiek is joggal félnek, hogy végzés után gyermekeik nem térhetnek vissza, hanem az országban általánosan érvényes kötelező kihelyezésses rendszer alapján az iskolához tartozó körzet üzemébe kerülnek, s további három-öt évet kell letölteniük otthonaiktól távol, kényszerű száműzetésben. Számos józan ítéletű, hivatásához minden megpróbáltatás ellenére váltig hű erdélyi tanártársammal egyetemben magam is úgy vélem, hogy a romániai magyarság fennmaradásának legfőbb záloga továbbra is az iskola. Az igazi fenyegetést e percben nem annyira a még mindig veszteglő buldózerek, mint inkább az utóbbi egy-két évben nagyon is elszaporodott ilyen és hasonló rendeletek jelentik.

Tudjunk róluk, figyeljünk oda! Aggódó, szolidáris tekintetünk ne csak a „festett vérzést” keresse, vegyük észre az efféle, kevésbé szembetűnő *belső zúzódásokat* is!

(Élet és Irodalom, 1988. augusztus 26.)

MAGYAR KÖNYVEK
LAISTROMA
 MELLYEK KOLOSVÁRON
 HOCHMEISTER MÁRTON
 TS. K. KÖNYVNYOMTATO,
 és Priv. KÖNYVÁROS,
PIATZ SORON
 578-dik SZÁM ALLAT
 LÉVŐ BOLTJÁBAN
 TALALTATNAK.

1795.

**TORDAI
 OLVASÓ-NŐEGYLET**

1868-dik évi

RÉSZVÉNYESEINEK

NÉVSORA

és

ÁLTALÁNOS KÖNYVTÁR-JEGYZÉKE

1868-dik év April havában.

REF. TAN. INT. NYELV. ÉS IRODAL. KÖNYVTÁR.

A
 MÁROS VÁSÁRHELYT ÉS VIDÉKÉN
 MAGYAR KÖNYVEK HONN
 OLVASHATÁSÁRA
 1837-ben ALAKULT
OLVASÓ TÁRSASÁG'
SZABÁLYAI,
 TAGJAI NEVEI,
 és
 KÖNYVEI LAISTROMA.

MÁROS VÁSÁRHELYT.

Nyomatott az Ev. Ref. No. Kultúrom' betűivel.
 Felső Viski KALI SIMEON' felelőselete alatt
 1839.

VÉGVIDÉKEN (Községi és iskolai könyvtárak Erdélyben)

Az alábbi szerény példatár célja, hogy Erdélyt a feltevések képzeletburkából némiképp kiszabadítsa, és édesbús történelmi ábrándkép helyett keserves jelenét, a túlélésért nap mint nap megküzdő népét állítsa elénk a maga valóságában. Példái a magyar művelődés talán legmostohább és legkevésbé ismert véghelyeiről szólnak, azokról a kis székelyföldi községi és iskolai könyvtárakról, amelyeket a szerző az idén nyáron és ősszel többszöri utazásai alkalmával megismerhetett, vagy amelyekről tanárokkal, könyvtárosokkal beszélgetvén, megbízható adatokat szerezhett. (Itt kívánja megjegyezni, hogy az adatközlők védelmében néhány adatot, nevet kénytelen volt megváltoztatni, s cikkét – a jövőbeni kapcsolattartás érdekében – álnéven megjelentetni.) Ami itt következik, szaktanulmánynak, reprezentatív mintának kevés, arra azonban remélhetőleg elég, hogy a hazai könyvtáros társadalom érdeklődését felkeltsé, s további adatgyűjtésre, megismerésre ösztönözzön. A szerző maga is folytatni kívánja e munkát, s a szerkesztőséghez érkező bármiféle adatot, ki egészítést köszönettel fogad.

Nyárad menti székely község – a mostoha viszonyok között aránylag módosnak mondható. Ezerhétszázan lakják, tisztán magyarok. Bár a helyi vegyeskereskedésben könyvet is árulnak, a kínálat meglehetősen lehangoló. A szépen kirakott, ötvenesével sorakozó ideológiai alapművek (fedelükön a jól ismert, egyre fiatalodó forradalmárportréval) régóta „érelődhetnek” a polcokon, mert patinás por lepi őket. Ezzel szemben magyar nyelvű gyermekkönyvet egyetlen egyet se látni.

– Elvitték mindet vagy három hónapja – sajnálkozik a fiatal eladó. – Ritkán jön, s hamar elfogy az is. Van, amiből csak három-négy példány érkezik, s azt az iskola jó előre lefoglalja. Könyvet erre felé amúgyse nagyon vesz más, csak akinek új bútora van. A szép nagy, cifra borítójuákat keresik, amivel hamar megtelik a polc . . .

A nyolcosztályos iskolában száznál is több gyerekre tizenkét tanár jut. A környéken különben ez az egyetlen tanári kar, mely tisztán magyar maradt, ahová „erősítésképpen” az elmúlt években nem kaptak Moldvából. Olténiából román „tanügyi káderokat”.

Az iskolai könyvtárszoba – egy 4x5 négyzetméteres helyiség – zsúfolásig tele könyvvel. Ámulva hallom, hogy 15 ezer kötetet tárolnak itt! Noha e közlést kételkedően fogadom, hiteléről vagy valótlanságáról nincs

módom meggyőződni, minthogy katalógus, nyilvántartás nem létezik. A „kötet” persze itt meglehetősen nagyvonalúan értelmezett gyűjtőfogalom: a két-három íves aktuálpolitikai brosúra éppúgy beletartozik, mint a vékonyka dalosfüzetek vagy a „Megéneklünk Románia” propagandakiadványai. Így már nem is csoda, ha számuk oly igen felszaporodik.

A könyvtár kezelése egyébiránt a magyar szakos tanár dolga *lenne*, de miként a szomorú tényállás mutatja, bizony nem sokat törődik vele. Közrejátszhat ebben az is, hogy míg korábban ötszáz lej havi pótlékot kapott érte, tavaly óta egy „bértakarékossági rendelkezés” megvonta e járandóságát. A könyvtárat, mint a kiírás tanúsítja, naponta tizenhárom és tizenöt óra között kellene nyitva tartania, ezzel szemben, miként egy kollégája mondja „munkaidőtakarékosságból”, a kölcsönzést többnyire a szünetekre korlátozza.

A „beszerzés” itt is, mint általában az iskolai és községi könyvtárak esetében mindenütt, a központi elosztás szeszélyes kegyétől függ. Az iskola a meglévő állományt önszántából és önerejéből csak igen óvatosan gyarapíthatja. Az állománykivonási, zárolási rendelkezéseket ezzel szemben akkurátusan végrehajtja, a rajtaütésszerű ellenőrzésekről tartva.

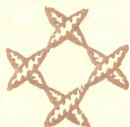
Az olvasási szokások, s a legnépszerűbb olvasmányok iránt érdeklődve megtudom, hogy román könyvet se gyerek, se felnőtt nem olvas a faluban, s magyart se túlságosan sokan. Ennek oka nyilvánvalóan a hagyományos paraszti életmódban keresendő; abban, hogy a mezei és ház körüli munkák kora tavasztól késő őszig erősen lefoglalják a családok aprajánagyját.

Jóval többet és szívderítőbbet tudhatok meg attól a nyugdíjas tanár-házaspártól, amely a szintén – ám ezúttal dokumentáltan – 15 ezer kötetes községi könyvtárat gondozza önzetlen ügyszeretettel és példás szakzszerűséggel. (Havi 350 lej tiszteletdíj fejében!) A községi könyvtár a hatvanas évek végén épített kultúrotthonban van. Használata ingyenes, hetente kétszer tart nyitva: kedden és pénteken délután három és hét óra között. Tiszta és rendbentartott mindkét helyisége. A szabadpolcos bön-gészde éppúgy, mint a belőle nyíló nagyobbacska olvasószoba. A katalógusban zömmel magyar szerzőket, címeket találni – bár óvatosságból itt se mindent; így például a két háború közötti és a közvetlen háború utáni romániai magyar és magyarországi szépirodalmat, történelmi munkákat (bár a megbízható érdeklődőnek mindenkor rendelkezésére állnak) „vé-dett anyagként” inkognitó rejti. Okkal, hiszen az állománykivonási – magyarán: cenzurális – rendeletek még az újabb kiadású könyveket sem kímélik. A többnyire félévente érkező szeszélyes tiltólistákra nemcsak

Kós Károly, de időnként Sütő András, Beke György, Bodor Pál egy-egy műve is felkerül.

Az iménti kérdésre – az olvasási szokásokra, s a kedvelt olvasmányokra – is itt kapok érdemi választ, tekintve, hogy ezt a könyvtárat, ha nem is túl sokan, legalább használják. (Kétszázötvenhárom beiratkozott olvasója van, javarészt idősebbek és iskolásgyerekek, ám a törzsközönség jóval kevesebb, csak mintegy fele e számnak.) A legmegviseltebbek természetesen a meséskönyvek: *Benedek Elek* utoljára tíz éve megjelentetett gyűjteményei, *Kányádi Sándor, Veress Zoltán* gyermekverskötetei. A tíz év körüliek kedvencei itt továbbra is Móra és Gárdonyi – minthogy az *Egri csillagokat*, s a *Kincskereső kis ködmönt* szerencsére még nem sikerült kirekeszteni a romániai magyar tananyagból. Ezen felül aztán meglehetősen tarka a kép: kalandregények, Cooper, Dickens, Jókai, Mikszáth, Móricz művei, detektív- és kémtörténetek, útikönyvek, ponyvák forognak legtöbbit a nagyobb gyerekek, s a tőlük műveltségben, érdeklődésben nem sokban különböző felnőttek kezén.

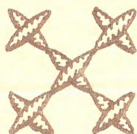
A nemzetiségi kultúra agóniája

• Egy nyolcszáz lelkes háromszéki kisközségben az egyik háznál vendégeskedvén kiderül, hogy a sarokban szótlanul gubbasztó dédnagypapa a falucska megbízott könyvtárosa. Idén volt nyolcvanhat éves, s az utóbbi időben erősen beteges, olyannyira, hogy – bár igen restelkedik érte – az elmúlt hónapok alatt már arra sem volt képes, hogy a vasárnap délutáni kölcsönzési órákra elvánszorogjon a könyvtárba. Eleinte unokája, egy okos és talpraesett nyolcadikos kislány helyettesítette, mindaddig, míg a néptanács egy izgága kádere el nem vette tőle a kulcsot, mondván, hogy „ilyesmit nem lehet gyerekekre bízni”. Ugy látszik, másra se, mert a könyvtár azóta is zárva tart, s jövődő sorsa éppoly kevésbé ad okot a bizakodásra, mint azé, ki több mint húsz éven át egymaga gondozta.

Érthető, ha a megfáradt, beteg öregember nem szívesen beszél róla, s a kitartó unszólásra is csak lakonikus félmondatokban válaszolgat. Ám így is megdöbbenő, amit mond, mert e kevésből is drámai erővel rajzolódik ki a nemzetiségi kultúra védtelensége és csendes agóniája.

A falubeli iskolának nincs könyvtára „elprédálták”, ahogy az öregember mondja, habár nyugdíjbayonaulásakor (ő volt az iskola hajdani igazgatója) a maradékot: egy-két lexikont, néhány tucatnyi szépirodalmi és ismeretterjesztő kötetet igyekezett átmenteni a községi könyvtárba.

Ez utóbbi mintegy kétezer kötetből áll, s minthogy régi állomány, szinte kizárólag magyar nyelvű könyvek alkotják. Hitetlenül többször is rákérdezek az idős ember közlésére, ám minduntalan megerősíti: könyvtára 1978 óta, azaz kerek tíz éve egyetlen könyvet sem kapott, s önálló pénzügyi forrása nem lévén, nem is vásárolhatott. A néptanács által folyósított kétszáz lej járandóságát is három éve megvonták – azóta ő maga és a könyvtár épphogy csak vegetál, a múlt ideig-óráig még megtűrt rekvizitumának számít. Vasárnap délutánonként, mint mondja, „becsületből” még eljárt a könyvtárba, míg a lába bírta, hogy a polcokat átrakosgassa, s hogy a hébe-hóba megjelenő két-három gyereket olvasnivalóval megpakolja, de most már annak is vége. Az a hír járja, hogy a maradék állományt hamarosan beolvasztják a szomszédos nagyközség könyvtárába. . .

Moldvai csángó falu, aránylag a legkevésbé „romanizálódottak” közül. Kizárólag csángók lakják, mintegy kétezeren. Bár a nyelvvesztés folyamata az utóbbi évtizedben felgyorsult itt is, az idősebbek és a közepnemzedékhez tartozók még (csángó-)magyarul beszélnek, csupán a fiatalabbak és iskoláskorúak nyelvébe keveredik mind több román szó, idegen grammatikai alakzat. A népességszaporulat különben feltűnően magas: családonként átlagosan öt-hat gyerek van. Ez legfőképp a tradicionális életmódnak (téesz nincs, a falubeliek mind magángazdák), s az archaikusan továbbélő közösségi és valláserköcsi normáknak tulajdonítható. A katolikus vallás életük legfőbb szervezőereje, előírásait aszkétikusan betartják, ősi kultuszait a népi vallásosság fanatikus buzgalmával ápolják. A gyerekek reggel hat órakor minden áldott nap misére mennek – s csak azután az iskolába. Húsvétkor, karácsonykor (Romániában rendes munka- és tanítási napnak számítanak), avagy más egyházi ünnepnapokon az iskola – szó szerint – elnéptelenedik. A szülői értekezletet ajánlatos előbb a papnak bejelenteni, mert ha a szószékről nem hirdeti ki, könnyen előfordulhat, hogy nem megy el rá senki. A közigazgatási és más rendeleteket is hasonlóképpen ő „szentesíti” . . .

Az iskola egyébiránt tízosztályos, évfolyamonként két-két párhuzamos osztállyal. A nyolcszáz gyermeket harminc tanár tanítja, akik kivétel nélkül a tízegynehány kilométerre eső kisvárosból ingáznak – télen-nyáron egyaránt gyalog! –, naponta. Kettő kivételével valamennyien távoli vidékekről ide irányított románok.

A faluban könyvtár nincs, s az iskolai is csak a legnagyobb jóindulattal nevezhető annak. Kicsi, dohos, sötét kamrácska, hová a mintegy ötszáz

kötet be van zsúfolva, a legtöbb még csak nem is polcokon, hanem egymásra hányva. A könyvtár egy román szakos tanárnőre van bízva, aki csak nagy néha nyitogatja, ha olykor egy kollégája kér valamit, vagy egyik-másik gyerek már nagyon unszolja. Ez utóbbitól, sajnos, nemigen kell tartania: egy-egy negyven fős osztályból jó ha négy-öt gyerek olvas egyebet a tankönyvnél. A szűk kis könyveskamrából amúgy is legfeljebb kölcsönözni lehetne – de hát mit is? Magyar nyelvű természetesen nincsen egy se, s még az is áldott szerencse, hogy néhány Jókai- és Mikszáth-regény akad azért román fordításban. Az 500 kötet jelentős hányada itt is brosúra és politikai propagandaanyag, amihez talán jobb is, ha az ártatlan gyerekek nem nyúlnak. Ezen túl még a módszertani segédletek, „iránymutatások” „példázatok” és rendeletgyűjtemények csökkentik tovább a könyvtáracska élvezeti és használati értékét – úgyszólván a minimumra. Mindezt leszámítva nem is igen marad más, mint pár tucatnyi rongyosra olvasott kalandregény és útleírás.

Ám a könyvtár, bármily siralmas, s érdektelen látvány, itt is, mint másutt, önmagán túlmutat, jóval súlyosabb bajokat és hiányokat jelezvén. Nemcsak azt, hogy az elmúlt évek során a romániai magyar nyelvű – s főként a gyermek- és ifjúsági–könyvkiadás drámai méretekben lepadt, s hogy még ezek a könyvek sem jutnak el a csángó magyar falvakba, hanem azt a riasztó és hovatovább az erdélyi, bánáti és partiumi magyarságot fenyegető veszélyt is, amelyet épp a csángó gyerekek anyanyelvi analfabétizmusa példáz az erőltetett nemzetiségi asszimiláció modelljeként. Mert hiába állnának itt akár a legpompásabb magyar gyerekkönyvek, a legszebb népmesék, klasszikus remek, ha nincs, aki el tudja olvasni őket! Ezek a csángó gyerekek hatéves koruktól idegen nyelven tanulnak írni-olvasni. A betű számukra tortúra, kízó és megalázó kényszer; nincs mit csodálkozni rajta, ha ösztönös rezisztencia alakul ki bennük ellene, s többségük az iskolát elvégezve is félalnfabéta marad. (Teheti, hisz Romániában a statisztikák fényében – s épp azok további fényesítésének érdekében – gyakorlatilag nincs bukás vagy évismétlés; a tudatlanság nagyüzemi újratermelését semmi sem gátolja!)

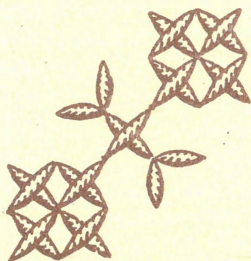
Az iskolában tabu a magyar szó. Bár a budapesti rádió (főként a Petőfi adása) aránylag még itt is jól fogható, a legtöbben mégsem hallgatják, mert idegesíti őket a nyelvi frusztráció, hogy alig értenek belőle valamit. A Székelyföldről kihelyezett tanító ugyan lopva tesz egy-egy kísérletet, hogy a gyerekeket a legegyszerűbb szinten beavassa a magyar kultúrába, ám e próbálkozások a kölcsönös jószándék és igyekezet ellenére többnyire kudarcba fulladnak. A gyerekek még a „Kincskeresőből” tagoltan felolvasott részleteket se nagyon értik. A zenére, énekekre fogékonyak, ám ha egy más vidékről való magyar népdal megtetszik nekik, csak úgy képesek megtanulni, ha a tanár román fonetikával lejegyzí nekik a szöveget. Néhány érdeklődő és fogékony gyerek azért mindig akad, aki anyanyelvén is meg akar tanulni írni-olvasni. Őket odahaza a hosszú téli esteken, főként az Erdélybe elkerült idősebb testvérek, rokonok tanítgatják a ma-

gyar betűvetés és betűfejtés Moldvában üldözött, lassacskán kivesző tudományára . . .

Udvarhelyszéki színmagyar község, kétezer lélekkel, hét kisebb falura kiterjedő tekintélyes agglomerációval. Önálló községi könyvtára nincs, szerepét az iskolai próbálja szerény lehetőségeihez képest pótolni.

Az iskola különben (a minden áldozatra kész igazgatónak s a lelkes szaktanároknak köszönhetően) igen jól felszerelt, s egyike a legjobb hírűeknek meesze vidéken. Nyolcosztályos, háromszázhusz diákját huszonkét tanár tanítja. Utóbbiak közül három román ajkú, akiket az elmúlt években vezényeltek a faluba Craiova környékéről. (Román, matematika és fizika szakosok.)

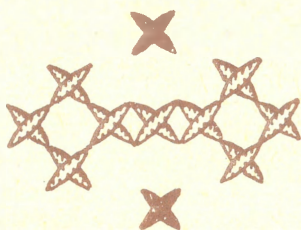
A könyvtárat egy nyugdíj előtt álló magyar szakos tanárnő gondozza feltő szeretettel és minden elismerést megérdemlő hozzáértéssel. (Az elismerés persze legfeljebb abban a háromszázhuszonöt lejes jutalékban testesül meg, amit tőle megvonni hálistennek még elfelejtettek.) Ügyeskező, lelkes tanítványaiból mintegy harminc főnyi „restaurátor” csapatot szervezett, akik, amellet, hogy segítenek a könyvtár rendbentartásában, évről-évre megragasztják, újrakötik a legtöbbet használt könyvek százait. A könyvtár egyébként hetente két délután a falubeli felnőt la-

kosság számára is nyitva áll, noha a szülők, nagyszülők inkább csak a gyerekek közvetítésével, alkalmi kölcsönzőkként veszik azt igénybe.

Tizennégyezer kötetéből hozzávetőleg ötezer használhatatlan, azaz brosurá. Ezeket egy-egy alkalmi beszédre készülve, legfeljebb a helyi párttitkár vagy a néptanácselnök lapozza fel illő áhítattal és kegyelettel. A magyar nyelvű anyag, bár számszerűen csekély (a 14 ezer kötetből mindössze 2500 kötet!), de igen jól válogatott; s igényességben, rendszerettségben bátran kiállja a versenyt hazai kisközségi könyvtáraink hasonló méretű állományával. Külön említést érdemel az a több évtizedes, csendes gyűjtőmunkával létrehozot több mint 1500 kiadványból álló, zömmel Magyarországról származó pedagógiai és szakmódszertani irodalom, amelyet nemcsak az iskolában tanító, de a környékbeli, sőt városi pedagógusok is rendszeresen igénybe vesznek. (A *Magyartanítás* például

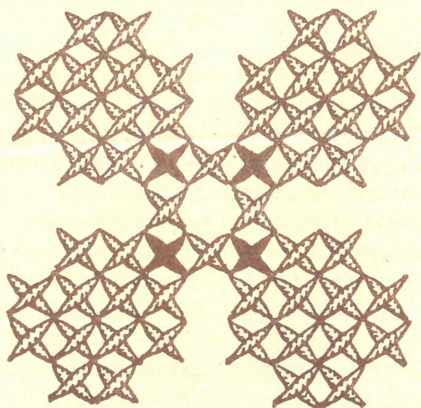
1986-ig bekötött évfolyamokban sorakozik itt!) Magyarországból különben utoljára két éve kaptak nagyobb könyvküldeményt; három csomagot, amelyet az OSZK postázott magáncímre.

Könyvsegély az OSZK-tól

S itt, ha már szóba került, esettanulmányainkat félbeszakítva okvetlen ki kell térnünk az Országos Széchényi Könyvtár évek során mindinkább ellehetetlenülő könyvsegélymissziójára. Az OSZK Nemzetközi Csereosztálya egyik legfontosabb hivatásaként hosszú évek óta igyekszik rendszeres küldeményekkel kiegészíteni és gyarapítani a határon túli magyarság könyvtári gyűjteményeit. Ezen adományokból egészen 1983-ig az erdélyi iskolai könyvtárak is részesültek, ekkor azonban egy hisztérikus, megfélemlítő kampány véget vetett e csendes missziónak. A helyi román hatóságok, a Milicia és a Securitate közművelődési ügyekben illetékes tisztjei ugyanis sorra beidéztek az iskolaigazgatókat, s elbocsátással, sőt börtönnel fenyegették meg őket arra az esetre, ha Magyarországról – akár tudtukon és akaratukon kívül – továbbra is könyvküldemények érkeznének. E riasztó hírekre az OSZK kénytelen volt beszüntetni az iskolai könyvtárak támogatását, s a községi könyvtárak közül is ma már csak azoknak küld változatlan, (viszonylag kis mennyiségben, inkább csak „ártatlan” műszaki és természettudományi kiadványokat), amelyek még vállalják a veszélyt, fogadni merik a csomagokat. Náluk, e tekintetben, viszonylag kedvezőbb helyzetben vannak a városi, megyei vagy főiskolai és egyetemi könyvtárak, ahová rendszertelenül ugyan, s mindenkor hiányosan, de valamivel több küldemény jut el, még ha megérkezésük után az esetek többségében automatikusan zárt osztályra vagy az ideológiai főfelügyelők vizsgálóasztalára kerülnek is. (Csupán egy jellemző epizód: A kolozsvári akadémiai és egyetemi könyvtárnak két példányban elküldött *Erdély történetéért* maga *Stefan Pascu* professzor írt köszönőlevelet; nem a feladónak ugyan, hanem – ország-világ előtt demonstrálandó, hogy a Romániába postázott könyvek igenis megérkeznek – az akkor még létező kolozsvári magyar konzulátusnak!) A valóság az, hogy az OSZK könyvküldeményeinek kísérő listáját már a vámnál előrelátóan megsemmisítik, s a kifosztott, megtizedelt csomagokat csak úgy kézbesítik a címzettnek,

ha az átvételi elismervényt előzetesen aláírja. A veszteségek többnyire csak a személyes visszajelzések vagy a többszöri reklamálásra megküldött tételes igazolások nyomán derülnek ki. Tavaly márciusban az összes magyarországi újság és folyóirat kézbesítését beszüntette a román posta, azóta csak nagy ritkán „mutatóba” (lásd a fentebbi példát!) jut át egy-egy hazai orvosi vagy műszaki folyóirat. Sokat eláruló adat az is, hogy csupán a tavalyi évben postára adott, s meg nem érkezett ajánlott küldeményeiért az OSZK mintegy 150 ezer forint kártérítést – egy kb. húszezer kötetes gyűjtemény beszerzési árát! – kapott a Magyar Postától, holott a csomagok eltűnéséért s kifosztásáért nyilvánvalóan a román hatóságokat terheli az anyagi és erkölcsi felelősség!

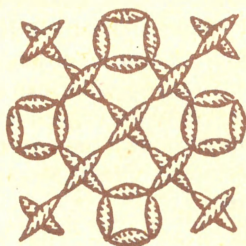

Példánk sorát hadd zárjuk két Hargita megyei városi iskola könyvtárának vázlatos bemutatásával. Az első egy tízosztályos, tömegessé felduzasztott modern „oktatási kombinát” ezerhétszáz gyerekekkel, ötvenhét fős tanári karral. Az elmúlt másfél évtized látványos betelepítéseinek eredményeként a diákok húsz százaléka ma már román, s ehhez képest közelítőleg arányos, hogy a tanári karban is tíz román ajkú pedagógus található. (Természetesen az igazgató, a párttitkár s a kulcspozíciókban lévők többnyire közülük kerülnek ki, s így befolyásuk számarányuknál jóval nagyobb . . .)

Az alig ötszáz kötetes, csenevész iskolai könyvgyűjtemény sok szót nem érdemel – 40 százalékban román, 60 százalékban magyar nyelvű művekből áll, zömét a kötelező olvasmányok adják, s természetesen egyetlen magyar nyelvű történelmi vagy művelődéstörténeti munka sincsen közöttük. Annál beszédesebb azonban az a groteszk és leginkább Gogol tollára való eset, amely egy tanfelügyelői látogatás során az iskolában idén tavasszal megesett. A bürokrácia – mint mindenütt a világon – Hargita megyében is fáradhatatlanul gondoskodik róla, hogy fontosságá-

nak látszatát akkurátusan fenntartsa. Ennek jegyében a megyei tanfelügyelőség, s a pionírok megyei tanácsa időről időre népes delegációkba verődve sorra végiglátogatja az iskolákat. Nem mintha a statisztikai tervmutatókból amúgy is előre tudható oktatási és nevelési rekordokra volna kíváncsi, hanem hogy szigorúan végigleltározza egy-egy új politikai kampány központilag előirányzott propagandakellékeit: az egy- és kétfülű vezéri prtrék, plakátok, jelmondatok számát és szabvány szerinti elrendezését. Nos, az illetékesek gondterhelten járkálnak fel-alá, mert — habár az iskola az új tavaszi kampány népszerűsítésében alaposan kitett magáért — azért valami apró kifogásolnivaló mégiscsak jó volna, ha akadna. Az egyik inspektor tehát találomra benyit egy terembe — történetesen épp a könyvtárszobába —, s hát, uram fia, mit lát? Természetesen a vezéri portrét látja, itt is, mint mindenütt, virágokkal felékesített rájában. Ez eddig még rendben is volna, így írja elő a bizánci ikonográfia, csakhogy a portré alatt — s ez már fölöttébb gyanús! — könyvek sorakoznak! Lássuk csak mifélék! *Sadoveanu: Marin Predu.* Hm, hm, derék . . . *Sadoveanu: Balta* ... — Micsoda? — horgad föl az inspektorban a törzsökös román öntudat. — Román klasszikusok „bozgorul”?! S éppen itt a vezér árnyékában? Szabotázs! Azonnal eltüntetni, kipakolni az egészet!

De félre az anekdotikus kedéllyel, szomorú tréfa ez, s nagyon is valóságos következménnyel járt. A megszeppent igazgatónö parancsára a csatláncba állított tantestület azonnal kihányja az összes magyar könyvet, „további intézkedésig” karanténba. jól zárható szekrénybe kerülnek: Jókai, Mikszáth, Móra Ferenc, Benedek Elek, Tamási Áron, Sütő András, Kányádi Sándor s mind a többiek . . . Csak néhány vakmerő magyar tanár akad, ki a nagy sürgés-forgásban el-elcsen belőlük, s hazament néhány kötetet, különben ki tudja, kézbe vehetik-e még ősszel a gyerekek?

Másik példánk egy kisebb, ám éppoly nagy múltú Hargita megyei városból való, s hasonlóképpen arra hívja fel a figyelmet, hogy az iskolai könyvtárak sorsa mennyire kiszolgáltatott a — finoman szólva — szakmán túli erőviszonyoknak.

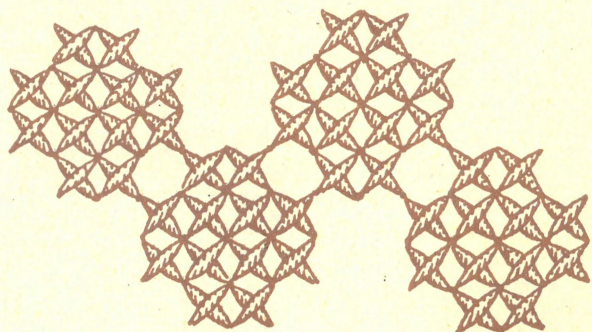
Közismert tény, hogy az elmúlt négy évben a felgyorsított asszimilációs törekvések jegyében a többségben magyarok s székelyek lakta romániai megyék élén sorra lecserélték a politikai és szakmai káderapparátust, a viszonylag mérsékelten lojális, többnyire még magyar származású helyi vezetőket túlbuzgó és fanatikus, óromán területekről küldött aparátcsikkokkal felváltva. A két legfontosabb székely megye: Hargita és Kovászna még 1984-ben áldozatul esett e „tisztogatási” kampánynak, s az idén már a Maros megyei első titkárt és csúcsvezetőséget is utolérte e végszet. Első lépésben látszólag csak a legfelső pozíciókban történik személycseré, de tekintve, hogy a megyei hierarchia pontos hatalmi leképezése az ország egészét irányító totalitárius államgépezetnek, a csúcson végbemenő változások viharos gyorsasággal „legyűrűznek” az alacsonyabb szintekre is. Így például 1987 januárjában kampányszerűen lecserélték a szóban forgó Hargita megyei város középiskoláinak igazgatóit, s így ma már az öt líceum közül csupán egynek élén árválkodik magyar származású direktor. Noha a patinás múltú, részint még egyházi alapítású magyar gimnáziumok némelyikének sokezer kötetes, válogatott könyvtára volt, az új román igazgatók alatt ezek is rohamosan pusztulásnak indultak: „leselejtezési” kampányok, zárolások, vagy kevésbé látványos, köznapi praktikák (eltűnt kulcsok, szeszélyes nyitvatartási órák) teszik őket sorra használhatatlanná. Az amúgy is megcsappant s gyakran elmaradozó könyvtárfejlesztési keretből – negyedévenként általában ezer lej – már csak a legnélkülözhetetlenebb román nyelvű alapművekre, propagandagyűjteményekre futja. „Sic transit . . .”

Habár szorosabban vett témánkhöz – a községi és iskolai könyvtárak vizsgálatához – nem tartozik, a teljesség kedvéért hadd jegyezzük meg itt, hogy a város még mindig jól felszerelt mintegy 120 ezer kötetes könyvtárral rendelkezik, sőt egy nemrégiben létesített hatezer kötetes fiókkönyvtárral is, amelyek a fenti veszteségeket némiképp kárpótolni tudják. Annál is inkább, mivel állományuk túlnyomó része, a katalógus biztonsága szerint, magyar nyelvű szépirodalom, s a történelmi, politikai és természettudományi művek általában mindkét nyelven hozzáférhetők. A szabadpolcon egyébként – egyelőre még – ott állnak az OSZK által utoljára két esztendeje küldött legfontosabb szakmai és ismeretterjesztő segédletek is: a Néprajzi, Zenei, Magyar és Világirodalmi, Orvosi és Fizikai Lexikon kötetei.

Összegzés

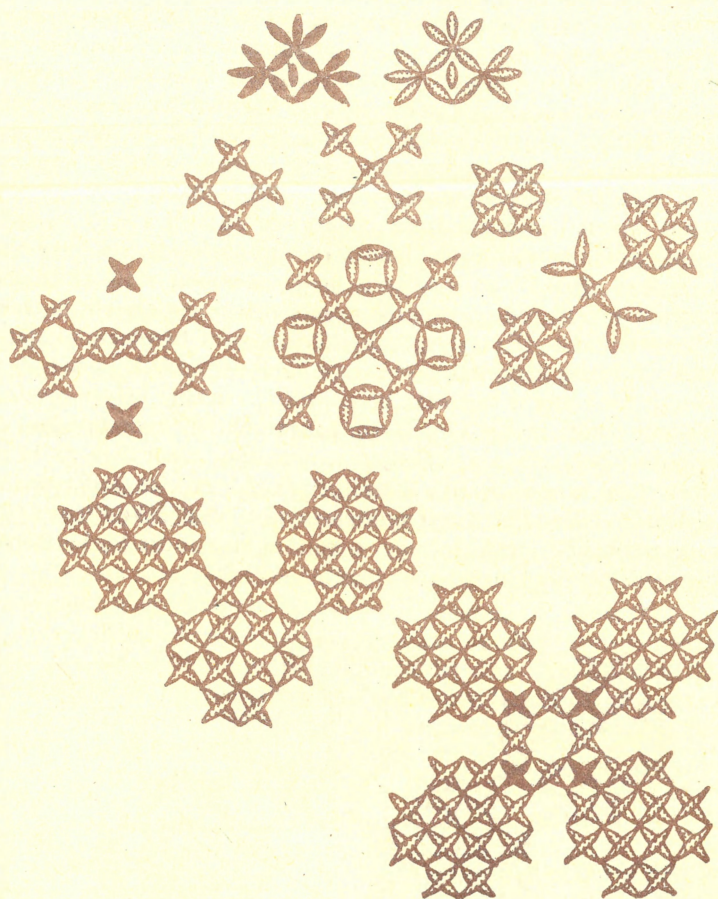
A szerző tisztában van azzal, hogy az iménti szerény és esetleges mintavételek nem elegendők messzemenő következtetések levonásához. Összegzésképpen talán mégsem árt néhány általánosabb érvényű tanulságot kiemelni.

Mindenekelőtt azt, hogy a romániai magyar vidékek könyvtárainak helyzetét nem lehet elvontan, pusztán szakmai szempontok alapján vizsgálni s leírni, mivel azt a mindenkori politikai, közigazgatási és oktatási kampányok éppúgy befolyásolják, mint az adott helyi erőviszonyok, s az esetleges és változatos személyi-tárgyi feltételek. Az intézményrendszer – a községi és iskolai könyvtárak hálózata – eleve hézagos, bürokratikusán túlszabályozott, ugyanakkor a támogatások leépítésével lassú felmorzsolódásra, megszüntetésre kárhóztatott. Példáinkat nem véletlen választottuk a magyar művelődés végvidékeiről, a kis erdélyi községi és iskolai könyvtárak köréből – e struktúrában ők ma a legvédtelenebbek és leginkább fenyegetettek. Anyaországi kapcsolataikat elvágták, fennmaradásuk egyes-egyedül az adminisztratív felügyelet kegyén múlik. Anyagiilag a megyei elosztás szeszélyes könyörödományaira, avagy a helyi néptanácsok, iskolák évről évre mindinkább csökkenő maradványpénzecskeire utaltak. Mint példáink bizonyítják, e sok esetben jelentős állománnyal bíró kiskönyvtárak szakmai segítséget nem kapnak, hivatásos, főállású könyvtárosokat nem alkalmazhatnak. A községi könyvtárak jó esetben a kultúrház „félnormás” titkárára vagy nyugdíjas pedagógusokra vannak bízva, rendszertelenül juttatott csekélyke alalmazna fejében. Riasztó jelenség az is, hogy az elmúlt évtől az iskolai könyvtárakat kezelő pedagógusoktól számos helyen véglegesen megvonták a honoráriumot. (Ez a hivatalos előírás szerint háromezer kötetig háromszáz, ötezerig háromszázötven, azon felül négyszáz lej volna, de a jelek szerint ezt eddig se tartották be pontosan – ahány helyen megfordultunk, mindenütt más-más összegről hallottunk.) E nyomorúságos és kiszolgáltatott helyzetben az egyetlen reménysugár talán csak az, hogy Erdélyben még ezrével vannak elhivatott és áldozatkész pedagógusok és nyugdíjasok, kik a rájuk bízott gyűjteményeket hűen és kitartóan ápolják, s megpróbálják átmenteni egy, a kultúra és a tudás közkinccseivel szemben remélhetőleg kíméletesebb jövődjé számára.

A valódi megoldás persze, vizsgált témánkon nagyságrendekkel túlmutatva, csakis a politikai garancia: a nemzetiségi kultúra intézményeinek és ápolásának visszanyert szabadsága lehetne. S habár ez e percben szomorúan elérhetetlen vágykép csupán, amíg Erdély földjén akadnak, akik rendületlenül bíznak benne, mi sem mondhatunk le róla, nekünk is tenünk, küzdenünk kell érte.

(Könyvtáros, 1988 december)

„HALÁLNAK HALÁLA” (Házsongárd pusztulása)

Bágyadt, felhőn át derengő napsütés, lanya szél. Fejfák, sírkövek és kripták közt bolyongunk egy tavaszi vasárnap délelőttjén.

Házsongárd: város a városban – a halottaké, immár négyszáz éve. Szenczi-Molnár Alberté, Tótfalusi Kis Miklósé, Jósikáé, Krizáé, Bölöni Farkasé, Brassaié, Reményiké, Kós Károlyé, Dsida Jenőé, Szilágyi Domokosé, és annyi-annyi másé. Küzdelmes életek, szorgos akarások, szent hittek és áldozatok mementója, mely az alatta szétterülő várost földrajzi és szellemi magaslatpontként egyszerre uralja. Százados kövei, kopjafái, szálas fenyői, ciprusai megannyi felkiáltójel, mely a „Memento mori!” helyett néma fenséggel a „Memento vitae!” kötelességére int: „Emlékezzetek az életre! Reánk, egykor éltekre! A mi életünkre!”

Mert a holtak igazi – másodszori – halála az emléktelenség.

Házsongárd lelkeit ma ez a biológiainál is könyörtelenebb és végérvényesebb halálnem fenyegeti. S ha csak fenyegetné – már javában végzi pusztító aratását! Beomlott hantok, romos sírkamrák, arcra zuhant kövek, oszlopok mutatják szerte a mai apokalipszis dülását, végététét. E pusztulás láthatóan nem csak az enyészet, egy lassanként végbement sokszáz éves „amortizáció” eredménye. Valaki, valakik segítenek, hathatóan közreműködnek benne! Rendeletekkel, ásóval, csákánnyal, buldózerrel, ha kell . . .

– Kit keresnek? – szölongatnak halkszavú, riadt szemű asszonyok, látván hogy a feliratokat bögésszük, s csüggedten zarándoklunk a halottváros útvesztőiben. Megmondjuk, kit.

– Az már aligha lesz itt. Mostan a régieket mind kifordítják. Kinek nem újítanak bérletet, helyébe másnap újat tesznek. De kérdezzék amott az embert . . .

Az „ember”, Házsongárd Yorickja, idős, elnyűtt viseletű, de munkába dőlve is egyenes derekú férfiú. Batyúját a szomszéd sír tövébe lerakva éppen nekilát egy újabb gödörnek.

– Magyarból tetszenek? – kérdi homlokát törölve. – Az, kit keresnek igencsak ott lesz a kerítés mellett. Mármint a köve, ha megvan még. A gazdátlanokat mind oda vitték. Jó lesz sietni, ha fel akarják lelni. A jobb kőnek hamar lába kel. Tetszik tudni: egy nap még Demeter, aztán harmadnap Dimitruként támad fel, valahol egy másik szegben . . .

Szomorkás huncutsággal bólogat hozzá, mint aki különbet is megért. Példának okáért az 1938-as nagy „temetőrendezést”, amikor vagy három-

ezer régi sírt ítéltek felszámolásra, vagy épp a háborús idők, az azt követő szorongató esztendőök nagy „lélekvándorlását”, halotti „vetésforgóját”. Az eltelt negyven-ötven évben aligha panaszkodhatott dologtalanságra. Házsongárd lankás meredélyét ezalatt többször is átforgatta: szakadatlan temette, szállásolta és kilakoltatta a porló csontokat – „román” földbe magyart, „magyar” földbe románt, majd ismét megfordítva; hóstáti németet, zsidót, örményt, cigányt, katolikust, lutheránust, unitáriust, óhitűt és kálvinistát – ahogy a „kínálat”, a szükség hozta. Gyászra új gyász, sír helyébe újabb: fordult az idő, démoni vad forgással, csak a föld – akár románnak, akár magyarnak hirdették! – ez az általa oly sokat bolygatott föld nem fordult ki soha a talpa alól. Maradt a halottak nap-számosa, megélhetését ma is a mások halandósága biztosítja.

– Maholnap a magamét áshatom . . . Aztán a temetőt is ránk temetik majd. A magyarok lassan amúgyis elfognak a főutak mentén. Az egyházaknak sincs már saját parcellájuk. Ha hoznak, elássuk, ki hova fér, meg hát tetszik tudni, kinek mit ér! De most már szinte csak románokat hoznak. Az én rokonaim is odaát, a másokban vannak . . .

Lassú menet kaptat fölfelé. Erőlködő, sovány lovak, ütött-kopott halotti batár – bakján a kocsis még a tor maradékát majszolja együgyűn magába feledkezve. Mögötte pópa, népes gyászoló csapat.

– Jön már az újabb . . . – mormolja a sírásó. – Ennek se igen lesz hosszú nyugta. Habár adná meg neki az Isten . . . Olyan ez itten, mintha a holtak perelnének, pedig csak az élők bosszulják egymást a halottaikon. A hatalmasabbak, a szerencsésebbek, akiknek pár ezer lej nem számít. Kaparnak, kaparnak ádázul, le a sárga földig, míg az ő csontjuk is egyszer belevásik . . .

Igy van ez, jól mondd, öreg. Amíg az eleveneknek nincs nyugta, amíg az ő sorsukat is ezernyi baj, nyomorúság és önkény cibálja, addig nem szállhat béke az ősök porára se. Addig háborítják a holtakat, s a holtak is háborogni fognak. S hogy ez a huszadik századi kultúrzségyen: az elemi kegyelet, a szellemi-történelmi értékek lábball tiprása nem robban be a „művelt” világ köztudatába – még csak annyira se, akár egy félfontos ír bomba, egy baszk, vagy tamil szeparatista mártíromsága – szomorúan értjük ezt is. Hiszen ki volna, ki a lélekarangot megkongatja, e szellemi-nemzeti genocidium botrányát, cinikus aljasságát világgá kiáltja? Házsongárd lelkei? Az élőkben is jámbor, halkszavú és állhatatos költők, írók, tudósok, orvosok, építészek, iskolamesterek és papok?

Az ő háborgásuk néma vád, szótlán számonkérés csupán:

„Lám, így múlik el a világ dicsősége. És így múltok el nemsokára ti is,

ha emlékünk nem vigyázzátok; értünk, helyettünk, mindannyiunkért meg nem mozdultok! Tiltakoztatok – gondolatban, szóban és cselekedetben! Tiltakoztatok e mai pusztító barbárság ellen!”

Szenczi-Molnár Albert, Tótfalusi Kis Miklós, Jósika, Kriza, Bölöni Farkas, Brassai, Remenyik, Kós Károly, Dsida Jenő, Szilágyi Domokos – értetek, a ti nevetekben.

Ugy legyen!

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1987 május)

„NE HAGYD ELVESZNI . . .”

Erdély falvai végveszélybe jutottak. Ezer éven át elszántan dacoltak törökkel, tatárral, zsoldos és martalóc hordákkal, tűzzel, vízzel, járvánnyal, éhínséggel, s ím e boldogtalan békeidőben szemünk láttára végeznek velük a buldózerek . . . Akinek hite, hazája, reménye, embersége maradt még e világban, nem nézheti tétlen e gyalázatot. Hallgassanak el a patrióta frázisok, a sopánkodás, s a nemzeti önsajnálát erőtlen szavai. Tragédiák óráján mozdulni, tenni kell. Erdélyt nem Trianonban, Párizsban – igazán csak most veszítjük el! El mindörökre, ha tőrjük, hogy e dühöngő diktatúra végső gaztetteként magával ragadja a sírba!

A tények: Románia 13000 falvából 8000-et halálra ítélték. Helyükbe egy ámokfutó terv szerint 5000 „modern agrár-ipari központnak” kellene felépülnie. A romániai szocialista építés alulmúlhatatlan sikereit ismerve e nagyüzemi erődítményrendszer remélhetőleg sosem fog megvalósulni. Ám ez csekély elégtétel, ha a gigantikus program „terepcsínáló” részét, e példátlan méretű békebüntényt, Ceaucescunak marad ideje akárcsak részben is kierőszakolni. A nagy Nemzetvezető („Conducator”) legutóbbi hisztérikus fellépései nem sok jót ígérnek. A zsarnokok pusztító tébolya határtalan: Néro extatikus agóniája csúcán Rómát lángba borította – kései utóda, „egyenességi leszármazottja” vesztét érezvén, most Nagy Romániája végső elromosítását sürgeti. Ha a román sajtónak hinni lehet, már javában folynak az előkészületek, sorra jelölik ki a felszámolandó településeket, hogy az ősszel meginduló rohambrigádok és buldózerek templomaikkal, temetőikkel, történelmi emlékeikkel együtt a földdel egyenlővé tegyék őket. Mindenek előtt Erdélyben, a magyarok, s székelyek lakta vidéken: Hargita, Maros, Kolozs, Bihar és Szatmár megyékben, hol sok száz ősi Árpád-kori települést fenyeget e végzet. Óshonos lakóik, kiket az elmúlt évtizedek kíméletlen asszimilációja sem tudott megtörni, s akik ma már a nemzetiségi folytonosság egyedüli letéteményesei, most tragikus válaszült elé néznek: vagy földjüktől elszakítva, „romanizálva” ipari rabszolgasorba süllyednek ők is, vagy már elmenekült sok tízezernyi társukat követve földönfutóvá lesznek . . .

E végzetes, e percben felmérhetetlen súlyú csapásnak minden lehető módon elejét kell venni! Tiltakozással, rokonszenv-tüntetéssel, bojkottal, embargóval, diplomáciai nyomással, valamennyi hazai és nemzetközi fórum sürgős mozgósításával. Mindezek nélkülözhetetlen eszközök, de csak közvetettek. A „kinn a bárány, benn a farkas” csapdáját, az áldozatul kiszemelték bénító izolációját nem oldják fel egycsapásra. Ehhez *közvetlen szolidaritásra, helyszíni elsősegélyre, a segíteni akarók személyes jelenlétére és áldozatvállalására van szükség*, ma sokkal inkább, mint valaha!

Az S.O.S. TRANSYLVANIA! nemzetközi segélyakció ebben látja legfőbb célját, erre hívja fel Magyarország és Európa minden felelős, tetterész polgárát. S.O.S. – Save Our Settlements – Mentsük meg településeinket! Jöjjetek minél többen a helyszínre, hogy békés, demonstratív jelenléttel, személyes pártfogással és védnökséggel elhárítsuk a katasztrófát földrészünk e fenyegetett szeglete, védtelen lakói felett! Jöjjetek, jöjjetek Erdélybe, ismerjétek meg kiket, miféle pótolhatatlan értékeket fenyegetnek a bulldózerek! Romániába ma még majd mindenki bejuthat. Fordítsuk meg a menekülők áradatát, induljon tömeges nemzetközi zárandoklat a pusztulásra szánt vidékekre! Egyéni túristaként, kisebb-nagyobb csoportokban, ki így, ki úgy vállaljon személyesen is részt a segélyakciókban! Hozzatok gyógyszert, élelmiszert, könyvet, jó szót és reményt – aki eddig még nem tapasztalta, látni fogja mekkora ínség van ma mindezekben! Családok, baráti társaságok, diákok, ifjúsági szervezetek, város- és környezetvédők, emberjogi aktivisták, vallási felekezetek, vállalkozatok helyszíni misszióra, ajánljatok fel személyes pártfogást egy-egy rászoruló erdélyi család, vagy közösség számára! Művészek, építésszek, néprajzosok, művészettörténészek és környezetvédelmi szakemberek, segítsetek menteni, dokumentálni, s a világ elé tárni a pusztulástól még megmenekült természeti és kultúrkinccseket! Válságos helyzetben nem elég tiltakozni, távolról szimpatizálni. A bajbajutottaknak valódi támaszt, szolidaritásunknak erkölcsi hitelt igazán csak a személyes jelenlét, a közvetlen segítség biztosíthat.

Mindez fokozott mértékben igaz az anyaországi, s az emigráns magyarságra, mely e széleskörű nemzetközi segélyakció élesztő kovása, s magától értetődően legfőbb bázisa kellene legyen. Az a határokat nem ismerő lelkes segítőkészség, mely az elmúlt hónapokban az Erdélyből jött menekültek iránt megnyilvánult, nemzeti összetartásunk reményteli tartalékait sejteti. De lássuk be: amit eddig tettünk, mulasztásainkhoz képest csekélység, csupán történelmi adósságunk töredékét róttuk le vele. A menekültek, akárhogy is, a helyünkbe jöttek, s így emberi és honfitársi kötelezettségünket teljesíteni nem került túlzott áldozatba. Ma ennél sokszorta többre volna szükség! Elé kell mennünk a fenyegetésnek, éppen azért, hogy a kétmillió romániai magyar kisebbség ne válhassék pusztán „menekültügyi problémává”. Ehhez pedig – újra és újra ismételjük – e percben nekünk kell hozzájuk elmenni, értük és mellettük szülőföldjükön is kiállni!

Mire van leginkább ma szükség? Mindenek előtt adatokra, megbízható információkra, a papíron már négy-öt éve tervezett faluromboló-nemzetiségfelszámoló kampány részletes ismeretére. Tudnunk kell, mely vidékek, települések vannak a legnagyobb veszélyben, hol fognak először megje-

lenni a lánctalpas földgyalugépek. Az őszi betakarításig, remélni lehet, még nem történik semmi. Azon legyünk valahányan, hogy aztán se történhessék! Egy váratlan mértékű, „idegenforgalom-növekedés” ügyünket többszörösen is előzmozdíthatja. A veszélyeztetett helybéliek közvetlen lelki és anyagi támogatásán túl, akadályozná az előkészületeket, s a demonstratív nemzetközi jelenlét elbizonytalaníthatja a korrupcióra, léhaságra mindenkor hajlamos helyi hatóságokat. Ne feledjük: e percben minden haladék, késleltetés százak és ezrek otthonát, egzisztenciáját mentheti meg! Romániában ma az emberek túlnyomó többsége (s ez alól a pozícióban lévők zöme sem kivétel!) már csak a Ceaucescu-uralom túlélésére vár, kíméli erőt, vegetál. Ma már egyre ritkább a harcos lojalitás, az előirányzott programok és normák végrehajtásában tanúsított hivatali túlbuzgóság. Szabotál az egész ország. Természetesen a diktatúra jóltáplált és privilégizált erőszakapparátusát – kivált a nacionalista gyűlöletszítás mai légkörében – nem lehet számításon kívül hagyni. Ezért is minden segítséget, akár csak eddig, az erdélyiek érdekével, akaratával összhangban, s személyes biztonságuk legcsekélyebb kockázatása nélkül kell megadni. Az incidenseknek, provokációknak elejét kell venni, a helybéliek közül senkit sem szabad nyílt ellenállásra, szervezkedésre bátorítani! A bátorság próbája, a nyílt erőszakkal találkozva, sajnos e nélkül is előállhat. Ez esetben kellő lélekjelenléttel, békés eszközökkel, de határozottan oltalmazzuk meg a rászorulókat!

Erősen hisszük, hogy ilyen határhelyzetekre nem kerül sor, s e végzetes fenyegetés végül is nem válik valóra. Mindenesetre az S.O.S. TRANSYLVANIA időről-időre tájékoztatni fogja a hazai és a nemzetközi közvéleményt, akár mi történjék. Sorait szakértőkkel, s tekintélyes nemzetközi védnökséggel megőrsítve mindent elkövet majd a mentőakciók sikeres összehangolása, az érkező külföldiek kellő felvilágosítása és kalauzolása érdekében. De ne várjunk egymásra! Először, vagy sokadjára – induljunk el! Tegyük hitet aktív jelenlétünkkel a magyarság valódi, oly sok vészhelyzetet kiállt összetartozásáról! S ha majd példánk más nemzeteknél is visszhangra talál, mind együtt arról, hogy közös hazánk, Európát többé semmiféle barbárság el nem ragadhatja tőlünk!

(Az „S.O.S. TRANSYLVANIA” nemzetközi segélyakció felhívásaként számos nyelvre lefordítva publikáltatott a hazai és külföldi sajtóban, rádióban.)

„EGY KIS SÉTA”
(Oradea, 1988 augusztusa)

A június 27-i budapesti tüntetés után mintha lezárult volna a sorompó a magyar–román határon . . .

Bár az elszántabbak pár nap múlva mégis útnak indultak – s az utóbbi két-három hónap tanúsága szerint könnyebben átjutottak, mint valaha; vélhetően mert a román fináncokat is érzékenyen érintené, ha a magyar túristáktól beszédhető „magánvám” végképp elmaradna – a román hatóságok önkényeskedése, egynémely riasztó tette sajnos jónéhány rokont, barátot azóta is itthon marasztalt. Tudatom pedig, hogy aki menne, mehet nyugodtan – feltéve persze, ha a neve nem szerepel a kitiltó listán . . . Bár Isten tudja, ezegyszer talán még az is megpróbálhatja! Mostanság anynyi érdemdús és szóra sem érdemes hazánkfia kérkedik többéves, sőt évtizedes romániai priuszával, hogy ha mind igaz volna, a román határőröknek lexikonvastag kötetekkel kéne fel-alá járkálnia. (Ezzel szemben többnyire csak egy jegyzetfüzettel járnak, mely valószínűleg az utóbbi egy-két év menekültjeivel van tele, s amelyet sok esetben szórakozottan elő se vesznek.)

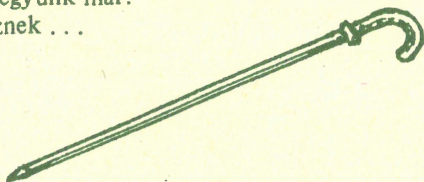
A határ persze létezik változatlan – de ugyanígy létezik az utasok és fináncok közötti cinkosság, léha kelet-európai fraternizálás is. A velünk utazó lengyelek vígan paroláznak a román határszervekkel, s órákat mutogatván harsányan nevetve hányják a szemükre, hogy ha tovább piszmognak, lekésik a tengert . . .

– Mi a probléma? – kérdi egy odalépő román tiszt orrát fontoskodóan feltolva.

– Sokat állunk! – felelik a lengyelek.

– Megyünk, megyünk már!

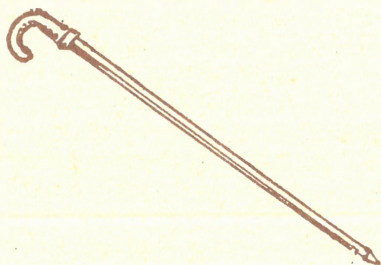
Szóval: igyekeznek . . .

Nincs új a Nap alatt. Még Romániában sem – s ez némiképp megnyugtató. Várad ugyanúgy fogad, mint máskor: piszkos, zajos, lepusztultan is méltóságos házaival, utcasoraival. Mondják ugyan, hogy a váradolaszi temetőnek csúnyán nekiestek, sok múlt századi hírességet kitessékeltek belőle, ám ettől, amint látom, az üzletek előtt nem lettek rövidebbek a sorok. Itteni barátaink gyerekeire gondolok, szolidaritásból beállunk hát mi is az egyikbe.

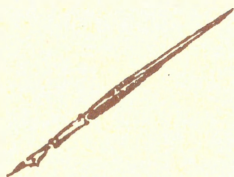
- Útlevéltre vehetünk-e cukrot?
- Megszűnt a rendelet. Már nem lehet.
- Hát anélkül?
- Úgy se.

Édesség helyett be kell érjük egy cukorpótló, fanyar mosollyal, mi se a teába, se a kávéba nem jó. Sebaj, gyerekek, „jól fog” talán a „magyarból való” is.

Sétálunk, sétálgatunk . . . Mindenütt tömeg. Emberek vonulnak csapatosan, néma elszántsággal az aznapi mannára vadászva. Többnyire nyugdíjasok, „vakációzó” gyerekek. Beállnak egy sorba, s ha végre megvan a zsákmány, sietve odaállnak egy másik végére . . . Útlevelünk bár édes a szívünknek, mint az imént kitetszett, cukorra sajnos nem konvertálható. Sétálunk hát, s hogy ráérős érdektelenségünk ne szúrjon szemet, letelepszünk egy padra.

Uram fia, kishiján rád léptem! Lábaimnál egy ember elnyújtózva – nem a fűben, nem a padon, odalenn a jó meleg porban! Alszik, mélyen, öntudatlan; szája szélén elfut a nyál. Vánkosa kenyér, két csücske kiér bozontos üstöke alól . . .

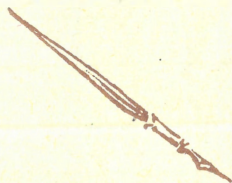

Ez hát a híres kanonoksor, a leeresztett redőnyök, titkolt bűnök és privilégiumok fellegvára. Igazhitű Ady Endre, sírodban, mondd, forogsz-e, lármázik-e még a szíved? S ha megint egyszer húszesztendős váradi tollforgató lehetnél, ugyan melyik kiváltságérődnek esnél szent, ifjú haragvásoddal? Fontold meg jól – lásd, mások is mily régóta fontolgták! Három napi elzárásnál egész biztos több járna érte. Duna-delta – legkevesebb három évre . . .

Egy kis séta – ugye, megérte? – kérdi immár egy mai költőtárs, kezét szelíden vállamra téve. Blokkházban lakik, s idehozott minket a székes-egyház tövébe, hogy a ritka fákat mutogatva, kibeszélje ami a lelkét nyomja, s amit ma versbe szedni csak hiábavaló időmúlítás volna. De te ezt úgyse érted, – ki is várhatná, hogy megértsed, derék, igaz Ady Endre?

Hiszen a századvégi büszke polgárházak, belvárosi bérpaloták is mind értetlen állnak – ki tudja, meddig még? – sorsuk elsikkasztott magyarázatára várván. Csak a Körös-parti vén fűzfák hajtják fürtös ágaikat szomorú méltósággal és mindent tudással az örvénylő ár fölébe, hommage-ként ama századeleji magyar zseni aláomló fürtjeit idézve.

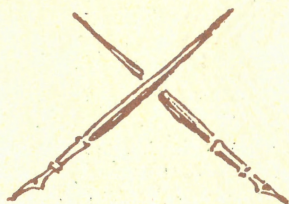

Sétánk végén, magunkat kibeszélvén elüldögélünk még egy kicsit az Emke-kávéház kihalt teraszán. Költők, íróársak, egymás közt, s mégis sokadmagunkban, hisz e teraszon, bár mások számára láthatatlan, annyi egykor élt, s mai társunk jelen van.

A folyó felől, alkonyi szél támad, odakinn az utcán megnő a sokaság. Látom, amint a szomszéd asztalnál Nagy László közelebb vonja magához Sütő Andrást, s szelíd, síron túli hangján így szól hozzá:

Gím-testvérem, árva András,
Most kell ám a szívre bandázs!
Csalitodba, csalitomba
mert lopakszik az a barnás
árnyék, ami emberforma.
Még most lappang, léssen hajrás,
látszik egynek, pedig bandás!

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1988 november)

„HOZD FEL ISTEN AZT A NAPOT” (nyárvégi utirajzok)

— Elmúlik, meglátod! Egy kicsit tombol még, de már a végét járja. — bíztat H., mindenkori erdélyi útjaink legderekabb társa és kalauza, akire mi, e mostanság baljósan elnéptelenedett ösvények vándorai, egy kicsit mind úgy tekintünk, mintha Old Shatterhand kései hasonmása, javított utánkiadása járna közöttünk. Nem mintha a vadon magányos különce lenne — H.-nak ferencvárosi lakás, négy gyereke, tisztos polgári foglalkozása van, s a tetejében jelleme, sőt csöndes karizmája, mely póztalan sugárzik szét egy kiterjedt baráti társaságra.

Ő vezet most is. Órák óta makacsul ellentart a viharszeleknek, útrádított fákat, póznákat kerülget rendületlen magabiztossággal.

Hajszolt a vihar egész éjszaka. Még alkonyatkor Ceglédnél ért a nyomunkba, szolidárisan kívárta velünk, amíg a határnál vesztegeltünk, aztán végigkísért egész a Király-hágóig, hol a hegyek védősánca végre útját állta.

Elmúlt hát — ez legalább el . . . Nincs pánik, hisztéria, csak az átvirrasztott éjszaka különös, fáradt katharizisa. Erdély békésen fogad, falvai állnak még, szelid és nyugvó arcukat mutatják. Hajnalodik már — Fekete-tó előtt kiállunk megpihenni egy útmenti parkolóba. Két-három kóbor-kutya szaglász csak körül, megérkezésünk különben eseménytelen. Alattunk a völgyben a Körös, gyerekkoromtól ismerős, szelid staccatoja; odafenn most hunynak ki a velünk virrasztó csillagok utolsó ügyeletesei . . .

x

„BINE ATI VENIT!” — köszönt Kolozsvár előtt a tábla — de mi egyelőre szorongva gondolunk a fogadtatásra. Magunkban valamennyien azon tépelődünk, hogy megvannak, várnak-e mind, akikért útrakeltünk, akik-től az elmúlt hónapokban életjelet, virágnyelven fogalmazott üzenetet is csak nagyritkán vehettünk. Ki tudja, nem kelt-e riadalmat korai csengetésünk, és vajon azok nyitnak-e ajtót, akiket keresünk? A közeli viszontlátás öröme, izgalmá így szorul bele az óvatosság kényszerzubbonyába.

A monostori negyed már talpon van: csörömpölnek a tetőpalackos, le-robbant „Zeppelinek”, már elindult a fásult mindennapos zarándoklat a város túlfelén épült gyárakba, üzemekbe. Nincs szívünk felverni kisgyermekes ismerőseinket, így hát alibiből mi is csatlakozunk a menethez.

— Nem vagyok babonás, — mondja B. a programozó, ki időnként lélegzetelállító kombinációkra képes — de az lesz a legjobb, ha mindjárt felkeressük az itteni magyar ügyek rendkívüli és teljhatalmú megbízottját, hogy magunkat pártfogásába ajánljuk.

— Kire gondolsz? — kérdi H. gyanakvón.

— Kire másra? Hát Corvin Mátyásra!

— Nem bánom, úgyis látni akarom, megvan-e még a Szent Mihály templom tornya. Ahogy Körösfő, s a kalotaszegi falvak állnak, lefoga-

dom, ehhez se nyúltak még egy ujjal sem.

Nem, hála az égi seregek kondukátorának, a mennyi Mihály vajdának, még csakugyan nem . . . A jó hír elűzi fáradtságunkat, most ha már itt vagyunk, rászánjuk magunkat egy kissé alaposabb „műemlékfelügyeleti” körsétára. Házsongárdot ugyan – amelyről a feldúlt Váradolaszi és Braszóti temetőhöz hasonlóan változatlan nyugtalanító hírek járnak – ezúttal kénytelenek vagyunk kihagyni, de a többi „tételt” sorra megkönnyebbüléssel „pipáljuk ki”. Áll még Mátyás, Bocskai, Bólyai szülőháza, a Jósika és Bánffy palota, a piarista rendház, az egyetem, a színház, a Bethlenbástya, s mögötte a Farkas utcai templom rendületlen őrzőjével, a Sár-

kányölövel. Mitöbb, pár száz méterrel odébb, a főtér sarkán éppoly büszkén és rendületlen áll a még Mussolini ajándékozta birodalmi jelkép: a szukaszipó ikrek – vagy ahogy a helyiek ismerik – a „Romlás és Rémülés” szobra is.

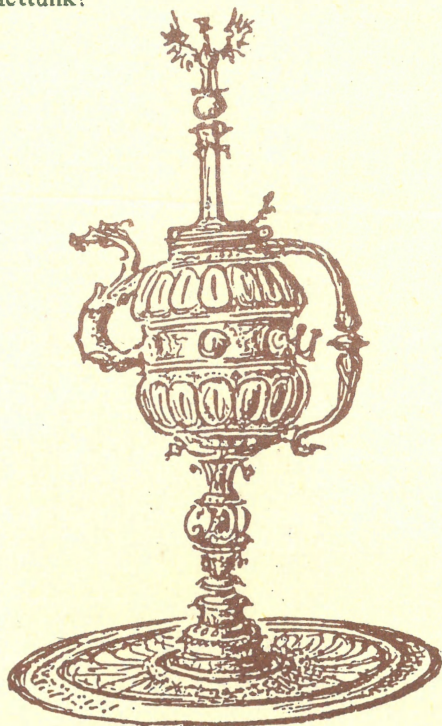
Ezenközben, szerencsére, jócskán megvirradt. Jó királyunk áldásával, hatvan liter kiváltott benzinjéggel, s a valutaboltban szerzett liszt- és cukortartalékkal mostmár bátran felkereshetjük barátainkat.

Hál'istennek megvannak ők is épségben, s akárcsak a sokat szenvedett város szívünknek kedves más tartozékaihoz, mostanában hozzájuk se nyúlt „egy ujjal se” senki.

Marasztalnának mindenütt, de nem időzhetünk: estére Szeredába várnak, s útközben még vagy öt-hat helyre be kell térnünk.

– Majd visszafelé! – szabadkozunk. – De hisz, ti úgylátottok utánnunk!

– Hát hogynem mennénk! – vágja rá Zita mosolyogva, s könnyeit két kicsi lánya hajába maszatolja. – Hiszen mostmár van mindenünk: benzin, tápszer, liszt, tejpor, kakaó, cukor . . . s ti is, meg a többiek . . . mind, akik még jönnek . . . végre velünk . . . Látjátok, kincseim, egyszerre milyen gazdagok lettünk?

A harmadik gázló a legszeleesebb, derékig muszáj megmártózni benne. Mindenki nekivetkezik – még a szemérmesebb környékeliek is. A folyócska 1971-es nagy áradása gyufaszálként ragadta magával a masszív gerendahidakat, így azóta, ki a nevezetes Almási barlanghoz e mélyen bevágott, keskeny völgy sorozon át akar eljutni, a partváltó ösvényt követve hétszer kell megmerítkeznie a Vargyas sebesen zúgó, kristályos vízében. Mert, ha egy-két híd le is szakad, az út – bár nagyobb vesződség árán – azért még járható és járnivaló marad! (Augusztus közepén jegy-

zem e sorokat, amikor az erdélyi országutakon „H” jelzésű kocsí napjában alig egy-kettő akad.)

Idei portyázásaink legszebb ajándéka, nem remélt pompás jutalma ez a nap. Vasárnap van, igazi derűs, nyárvégi kirándulóiód. Kora reggel, mikor a frissen kaszált hegyoldalakon átvágtunk, tisztán hallottuk, ahogy Lövétén, s távolabb a Homoród mentén sorban megszólalnak a harangok.

Már jócskán délután van, s ha hihetünk még a helybelieknek – kik eddig kalandos kerülőkkel csupa medvejárta ösvényre vezettek – már nem lehetünk távol a barlang bejáratától.

– Így vezették félre a tatárokat is – vigasztalja magát egy esztergomi ferences diák –, amíg meg nem unták ezt a sok átkozott csalánt! – Először jár Erdélyben, s bár már alig-alig botladozik az ismeretlen terepen, a világerst se mulasztaná el, hogy történelmi jártasságát lépten-nyomon megcsillogtassa.

Miklós deáknak (e különben lelkes, nagyszájúságával együtt is rokonszenves kamasznak) történetesen igaza van: Orbán Balázs is megemlíti máig felülmúlhatatlan, remek Székelyföld-leírásában, hogy a régi oklevelekben „Csudálókő” néven szereplő barlang és környéke „hajdan védett is, meg levén erősítve, biztos védhelye volt a szomszéd faluk lakosainak”.

Hozzátehetjük: véd ma is. Nem ugyan a környékelieket, s nem is a tatártól – minket véd és a hozzánk hasonló, nyaranta újra meg újra összeálló „szabadcsapatokat” az ellenséges „reguláris” erők támadásától. Mert amióta a Szent Anna tavi nagy nyári vadkempinget – mely sok régi Erdély-járóban ma is nosztalgikus emlékeket ébreszt – hét évvel ezelőtt egy otromba provokáció ürügyén szétverték, bizony felértékelődtek az efféle rejtett azilumok, nehezen megközelíthető találkahelyek, ahol a „két hazából való önkéntesek” zaklatás nélkül táborot üthetnek. A Szent Anna tavi nagy nyári dzsembolinból így lett sok kicsi, évről-évre más helyet kereső vándortábor. A miénk is ilyen: hetedik éve vándorol éppen, s még egyszer se maradt el. Ami pedig külön örömmel, büszkeséggel tölt el: talán még sose sikerült oly remekül, mint épp ezen a rémhírekkel teli idei nyáron, amikor régiek és újak, barátok, párok, kisgyerekes családok, tanárok és tanítványok vagy hatvanan gyűltünk össze.

Igaz a magyarországiak közül lemorzsolódtak egynéhányan, s a kívándorlás az erdélyiek sorait is fájdalmasan megtizedelte. Szerencsére évről-évre akad utánpótlás innen is, onnan is. Lám most is, hogy a barlanghoz igyekszünk, nem győzünk csodálkozni, hány ismerős, véletlen épp errejáró barát csapódik hozzánk. Fölérve a „Csudálókő” valóban csodálatra méltó sziklaerődjéhez, ketté is válik a társaság: vannak kik szívesebben kinn maradnak, hogy egy-egy rég látott baráttal szót váltsanak, amíg a többiek odabenn a denevérekkel társalognak.

Akár így, akár úgy választott, egyikünk se bánja meg. Alkonyatkor, hogy a barlangászok sárosan, csatakosan, a látott csodáktól szédelegve előkerülnek végre, kis pihenőt tartunk, aztán sietve útrakelünk, hisz lassan besötétedik, s visszafelé is még ugyanekkora út áll előttünk. Nyirkos ruhánk alatt már meg-megborzongat a gyorsan lehűlő nyárvégi alkonyat. Átmelenget mégis, hogy az út végén jól megrakott tábor tűz fogad, s az otthonmaradottak ígérete szerint báránysült, s jó bor is kerül vacsorára. Az már persze kétséges: jut-e még belőle, ha csak reggelire érünk haza.

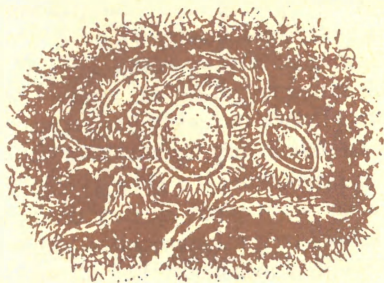
A szerencse azonban ismét nyomunkba szegődik: ezúttal egy rozoga traktor alakját öltve. Megrohanjuk, még nem is sejtve, micsoda gyötrelmes kaland lesz belőle . . .

Kezem-lábam mereven kitámasztva, hátam a szélvédőnek feszítve ettől fogva egész úton csak arra van gondom, hogy a félig leszakadt, vadul csapkodó oldalajtón ki ne huzanjak valamelyik szakadékos kanyarban. Kétségbeesett kaszkadőrmutatvány, ráadásul az is nehezíti, hogy háttal vagyok, s így végzetem legfeljebb a sofőr villanó tekintetéből sejthetem előre.

Találgatom, hova a pokolba hajt ilyen esztelen iramban. Ahá, – frissen vasalt, világos ing van rajta, biztos valami . . . Biztos? Az ing vállá túlontúl sima, és csillog is időnként . . . Hisz ez egy milicista . . . Hát persze: itt a sapkája is a lábam alatt . . . Atyavilág, jól megtapostam!

Hiába, súlyos felismeréssel magam vagyok. A többieknek sejtelmük sincs róla, ott hánykódnak kedélyesen a háta mögötti ülésen. Még szerencse, hogy ebben az istenverte lármában senki sem próbálja kinyitni a száját, különben . . . Különben e traktoristának álcázott derék pandúr az első szó után lebuktathatna. Mert mit is felelnék neki ékes magyarországi dialektusomban, ha netán megkérdez, honnan, s hová tartunk ilyen csapatosan a nagy éjszakában?

Ám szerencsére nem kíváncsi, s barátkozni sincs most kedve. Nyugtatom magam: nyilván vadórzölesre, vagy rözsetolvajok elleni bevetésre megy – holmi túristák most nem izgatják. Talán ajánlatos lesz mégis néhány kanyarral a tábor előtt lekéredzkedni.

Utazás közben, tábortűznél, otthoni beszélgetéseken — többnyire kihúzott telefon, s egy jó üveg házipálinka mellett — újra meg újra szóba kerülnek a „közös ügyek”: az itteni, s a hazai politika legújabb színváltozásai. E csöndes „konspirálásnak”, együttlélegzésnek a keserű tények, s az elfojtott vágyak, reményések adnak különös feszültséget. Az erdélyiek nem szívesen panaszkodnak, örülnek, ha néha kiszakadhatnak a mindennapos megaláztatások, szorongató légcondok világából. Ám a kezdeti tartózkodás, pár percnyi szertartásos szíveskedések után akaratlan is feltörnek belőlük a legfrissebb sérelmek, keserőségek: az elbocsátások, kényszerkihelyezések, rendőri zaklatások, újabb rendeletek és hecckampányok, a betiltott magyar helységnevek, a megszüntetett önálló színházak, lapok, folyóiratok, az anyanyelvi oktatás keserves utóvédharcait vívó, évről évre rohamosan fogyó magyar osztályok, évfolyamok és tagozatok. Tények, rideg és mind fenyegetőbb tények. Az ember, ha nem akar olcsón kibicelni, minderre legfeljebb annyit felelhet. „Mostmár legalább nem vagytok egészen magatok. Magyarország és a világ közvéleménye megmozdult végre.”

Az egyszerűbb lelkek egy-két jó szótól hamar elérzékenyülnek. Inkább arra kell folyton vigyázzunk, nehogy oktalan felkorbácsoljuk amúgyis nehezen fékentartható érzéseiket.

— Jó az Isten, csak nem feledkezett meg mirőlünk végleg — sóhajtja egy idősebb csiki asszony, aki vagy két tucatnyi társával Szent István napra, s a falu új papjának fogadására díszítgeti a templomot.

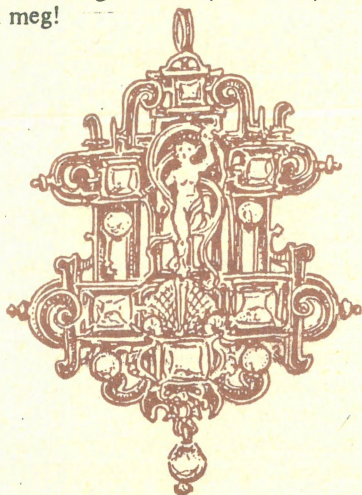
Az értelmiségekkel már másként áll a dolog: nemcsak az érzelmek, de a tények, érvek, s a sok esetben ellentmondásos helyzetmegítélések is szót követelnek maguknak.

Sokan joggal fájlalják például, hogy a Magyarországra menekültek — nemegyszer érdemtelenül — még mindig több figyelemben és segítségben részesülnek, mint azok, akik mostoha sorsukkal, s a mindennapos megpróbáltatásokkal dacolva szülőföldjükön maradnak.

— Olyanok vagyunk mi, akár az amputált végtag — jegyzi meg keserűen egy javakorabeli szentgyörgyi orvos. — Mi szépen elhalunk, s Magyarországnak miattunk legfeljebb fantomfájdalmai vannak. Azt is csak a menekültek változták ki újra, különben már talán el is múltott volna. Részvét, együttérzés? Éppenséggel több a semminél, bár szerintem csak tüneti kezelés. Az ember végülis ösztönlény, mindig abból indul ki: „Ami nem fáj, nem az enyém.” Csak az eleven fájdalom, az mozgósít minden idegszálon, egyedül arról tudom, hogy ami ég, lüktet, sajog, hozzám tartozik még, én vagyok . . .

Nem mindenki ilyen megkeseredett. Akadnak jónéhányan, kik rendületlen bíznak e mostani „aranykor” elmúltában, hogy egyszer csakugyan „szelídül a kín”, s nem hiába csüggnek egy szabadabb, értelmesebb jövőre egyelőre ábrándnak minősülő vágyképein. Ők azok a névtelen ezrek és tízezrek, akiket a politikai és protokoll híradások nem említenek so-

ha, jöllehet sokat emlegetett „magyarságunk, emberségünk” átmentéséért, ott ahol az ma a legnehezebb, a legtöbbet ők tesznek. A lelkész, aki két másik társa feladatát ellátva kerékpárjával öt falu közt ingázik naponta, a Moldvába kihelyezett tanítónő, ki a csángó gyerekeket lopva magyarul írni, olvasni, dalolni is megtanítja, a nyugdíjas levéltáros, ki a megsemmisítésre ítélt történelmi dokumentumokat sorra hazamenti, az író, ki a korszakról készülő kulcsregényének kéziratát a családi centrifugába rejti, az orvos, ki a börtönből, s a kínzókamrából szabadult ártatlanokat rendszeresen felkeresi és ingyen gyógyítja. Ők ma Erdély – s ha lesz még – holnap is csak miattuk lesz. Patrióta lobogása, időnkénti narcisztikus elragadtatottsága közben, nem árt, ha a hazai közvélemény róluk se feledkezik meg!

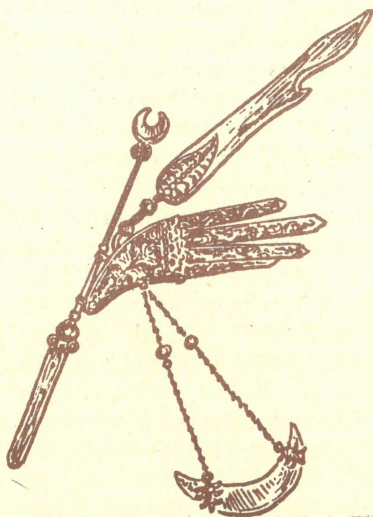

– Odaát maguknál vannak akik árulással, cserbenhagyással vádolnak bennünket – hajol közelebb egy borvízes forrásnál egy ismeretlen vásárhelyi tanár, s bizalmas szóra a kengőz kamrába invitál, hogy a maga „árulását” töredelmesen meggyónja.

Alkalmasabb hely e célra aligha akadna, mint az éppen üres, hűvös lehű „mofetta”, mely Tusnád és Bixád mellett a századelő egyik leghíresebb erdélyi gyógyhelyén, a ma már javarészt romos és elposványosodott Málnásfürdőn, ki tudja mi okból, még fennmaradhatott.

– Csak óvatosan, kérem, mindig csak utánam! – int a tanár. Leülünk a padra. Gyufát gyújt. megmutatja meddig terjed a zsigereknek, s az izületeknek gyógyító, ám lehajolva könnyen fulladást okozó alulról szivárgó gázok szinhatára. – Látja, olyan ez, mint a vádaskodás: nem érdemes túl mélyre, övön alul ereszkedni benne! Mert, hallgasson ide, hogyan is áll ez. Való igaz, hogy az elmúlt években egy néhány tízezren elmentek innen –

s mennének is még bizonyára sokkalta többen, ha lehetne. De még akkor is maradnánk legkevesebb két millióan. S hogy ne mondjam, a statisztika néha fel-felvidítja az embert . . . Mert kérem, én utánanéztem: száz évré visszamenően az erdélyi magyarság számaránya alig romlott valamicskét. Sőt, a tavalyi év országos demográfiai versenyét – hiszen tudja, nálunk még a keltetőgépek is versenyeznek! – magasan Hargita megye nyerte, mely máig a legtisztább magyarulta vidék. De említhetném a Nyárád-mentét is, hol az utóbbi években demonstratív szaporodás kezdődött, jelezvén, hogy a székelység távolról sem akar kiveszni még. Miért is menne el mindenki? Hat évem van még a nyugdíjig. Addig, ha erőszakkal nem visznek, én egy tapodtat se mozdulok innét. S ha már kibírtam, azt hiszem azután sem. A tizedikben minden évben elolvastatom Zrínyi Szigeti veszedelmét – kíváncsi volnék, a magyarországi gimnáziumokban tanítják-e még. A végzős osztályaimat pedig azzal az áldással engedem szét: „Szaporodjatok és sokasodjatok, és lepjétek el a föld színét!” Mármost ezt itt – a mienkét . . .

A székelyek sajátos azonosságtudatát századokon át a határőrszolgálat, s a velejáró életmód formálta. Az idősebbjével szót váltva mégis minduntalan megdöbbsent, hogy bár a Dunán, s az Olton azóta oly sok víz folyt, számukra a történelem mindmáig, s úgy tűnik, végérvényesen megrekedt a háború, a katonáskodás élményvilágánál. Ez a tudati holtág, furcsa emlékezet-zárvány többnyire a visszacsatolást követő négy esztendő foglalja magába – a „kicsi magyar világot”, ahogy azt a veteránok cinkosan, vagy elfogódottan egymás közt emlegetik.

Akad persze, akinek emlékezete ennél is messzebbre terjed. Mint az a kilencvenen túli, lúdszárnybajszos karcfalvi bácsi, – Ferenc Jóska egykori káplárja! – ki amiközben a rábizott szilvalekvárt kavarja, fél éjszakán át regéli 1918–19-es haditetteit. Az összeomlás sűrű és keserves forgatagából (mint bódító, édes pára valahonnet a fazék aljáról) egymás után szállnak elő az egyéni hősiesség, hiábavalóságukban is megejtő, mesébe illő emlékfoszlányai. András bácsi, amikor századát szelnek eresztették, néhány földijével elszántan bevette magát a falujabeli erődtemplomba, hogy a Csikba betörő román csapatokat feltartóztassa. Jöttek is, lőttek is rájuk, aknával, föl a toronyba . . . Mikor aztán egy lövedék fejük felett a harangot érte, s onnét „haragvón megzendült az Isten igéje”, feladták a templomot, nehogy még több kár találják esni benne. Étlen-szomjan bűkáltak heteken át, amíg elérték Kolozsvárt, s ott csatlakoztak a Székely Hadosztályhoz. Attól fogva végig, egész '19 júliusáig harcoltak – társai közül jónéhányan azóta is „Attila vezér mellett”, valahol a Tiszánál nyugosznak. Megsebesült ő is – „meg es veresedett egy kicsikét”. Szülőfalujába visszatérve utóbb baja is támadt belőle . . .

Az efféle igaz mesékre ezeregy éjszaka is kevés lenne. Mert ugyan ki gondolná, hogy valahol egy gyergyói rengetegben gombászás közben ráakad majd Veress Lajos „magy. kir. hov. táb.” egykori legényére? A „legény” ki azóta egy kicsit „vénecske”, s a sok fadöntéstől rozoga járású lett, ma is büszkén emlegeti, micsoda tisztességben volt része: hogy gazdájának nemcsak testőre, csizmapucolója, de szakácsa, ezermestere, sőt gyermekei házitánítója is volt egyszemélyben. Tekintete ma is tiszta, álmai nyugodtak elhetnek. A hűség, a feltétlen odaadás eleven mintaképe – Jézus alighanem az ilyenekre értette: „Boldogok a lelki szegények!” De ahogy tovább beszéli történetét, kiderül: felszínesen ítélek. Az efféle alázatnak, hitnek is van határa – s éppen ott, hol a paternális ragaszkodást a patriotájé kioltja. „Mikor a tábornok úr látta, hogy minden hiába, odahítt, s azt mondta: „No, Ferenc, szálljunk fel Katókára, s lépjünk át a patakon!” Katóka volt a repülője, patakon meg a tengert értette. . .” Ferenc persze, nem ment – egy hét múlva el is vitték a frontra. (Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy derék gazdája sem „lépett át” ama bizonyos „patakon”. Mint a magyar katonai ellenállás titkos vezérért a Gestapo pár napra rá elhurcolta.)

Aki e sok kudarcot, keserves megpróbáltatást végighallgatja, óhatatlan el kell tűnődjék rajta, mire is oly rátartiak e mindenkor alulmaradt, megvénült székely hadfiak. Nem is oly nagy talány ez. Talán épp csak arra, hogy *megvénülhettek*, csöndben, a maguk portáján, s eddig a világ valahány eszelős pálfordulását sikerrel túléltek. Mint az a háromszéki gazda, kinek faluvégi házát a bécsi döntés nagylelkűen román fennhatóság alatt hagyta („Nem volt megfaragva a ceruza, amivel azt a vonalat húzták!”), s akinek különben összes sógora, komája visszakerült Magyarországra.

Jött a háború: azokból magyar, belőle román királyi bakát csináltak. Négy éven át mitse tudtak egymásról, míg egy ukrainai hadifogolytáborban össze nem akadtak. Attól fogva aztán el se váltak többé: együtt szöktek, együtt bújkáltak, s három hét múlva egymást vonszolva-támogatva haza is jutottak (időközben „újraegyesített”) szülőfalujukba.

Visszafelé, vásárhelyi barátainkhoz betérve felemlítjük e néhány frissiben hallott „hadtörténeti” kuriózumot. Vendéglátóink szótlanul bólogatnak, mint akik nem először hallanak efféle furcsaságokat. Egyszer csak Anna, a legkisebb lány, ki idén volt harmadéves a filológián, előszed a szekrényből egy libazöld egyenruhát, s kihívóan mosolyogva maga elé tartja.

– A tiéd? – kérdezzük álmélkodva.

– Enyém hát! – Nevet. – Könnyű nyári viselet tartalékos őrmestereknek. Nem tudátok: itt mindenki hadköteles? Egyetemista lányoknak heti egy nap, nyaranta egy hónap. Hál’ istennek nekem már vége, holnap leadhatom végre!

×

A mi vakációnknak is vége, de szerencsére hátra van még egy sokat ígérő repríze.

Pár hét múlva megint úton vagyunk: lakodalomba indulunk a Székelyföld szívébe. Szeptember van, szelíd napos idő – mennyegzőhöz illő, gyönyörű hétvége. A vonatablakon át sorra visszaköszönnek a nemrég bejárt vidékek. Sokaszorra is megrészegít a látvány: az aranyló hegygerincek, mélyzöld folyóvölgyek hullámvonulása. Nász van most odakinn is, termékeny, boldog ünnep, mit az év legszebb párja: Nyárvég és Koraősz ülnek mindig ilyentájtban . . .

Brassón, Szeredán, Udvarhelyen át, háromszori átszállással majd húsz óráig tart a vonatkozás. Van időnk hát bőven a határon széttúrt ajándékokat rendben visszacsomagolni, egymásnak elismételgetni a sok címet, nevet, ráknbízott személyes üzenetet.

Udvarhelyen már vár az elénk küldött „forspont” – egy hétpróbás, öreg Dácia –, innen már csak egy óra az út a Görgényi havasok felé.

Azaz, hogy egy óra *volna*, ha az aprócska hegyi falvak határában lépten-nyomon fel nem tartóztatnának a mulatozókkal megrakott, feldíszített szekerek, s a szilajon le-fel nyargalászó lovascsapatok . . .

Egy siheder legényke, ki udvarhelyszéki viseletben feszít egy kócos és zabolátlan almásderest szőrén megülve, mellénk táncoltatja a lovát, s a kocsi leeresztett ablakán át bekínál egy borosüveget:

– Igyanak egyet az idei csőszökre!

Ez hát szüreti mulatság, s még nem a lakodalmas előcsapatok! A díszbe öltözöt lányok és legények (merthogy a jámbor igavonók nyeregtelen hátukon többnyire párokat cipelnek) eszerint a „csőszök” lennének, akik az ünnep rendjére-módjára ügyelnek. Tíz-tizenöt felsorakozott lovas is

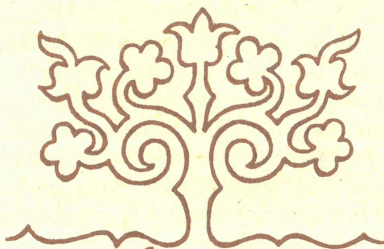
vigyázza, hogy elég nagy kortyot húzunk-e az üvegből. Mikor elégedetten látják, hogy sofőrünk is megtörlí száját a kissé fanyarízú áldomás után, énekszóval, harsány kiáltozással elkísérnek a falu felső határáig . . .

A jelenet még kétszer-háromszor elismétlődik, mire D.-be, a lakodalmas faluba jutunk végre. Épp jókor, mert már javában folynak itt is az ünnepi előkészületek. Rokonok, jóbarátok sietnek elének, sorra megölelnek. Szemükből látni, csak most oszlik a kétely: „Megjönnek-e vajon?” Mostanában sokan ismerik e fojtó érzést, lélekemésztő nehéz aggodalmat. Azok, akik várnak éppúgy, mint akiket visszavárnak. Mert hiába a hűség, szándék és ígélet, csak az a biztos, ha újra megölelnek, s te is ölelhetsz végre.

– Hát nem megígértem?! – kérkedik társam örömeiben, ki alig pár óraja a vonaton még halálraváltan várta: adnak-e újabb vízumot hontalan passzusába. – Mit szepegtek, mit forgolódtok hátra? Vezessetek a menyasszony házába!

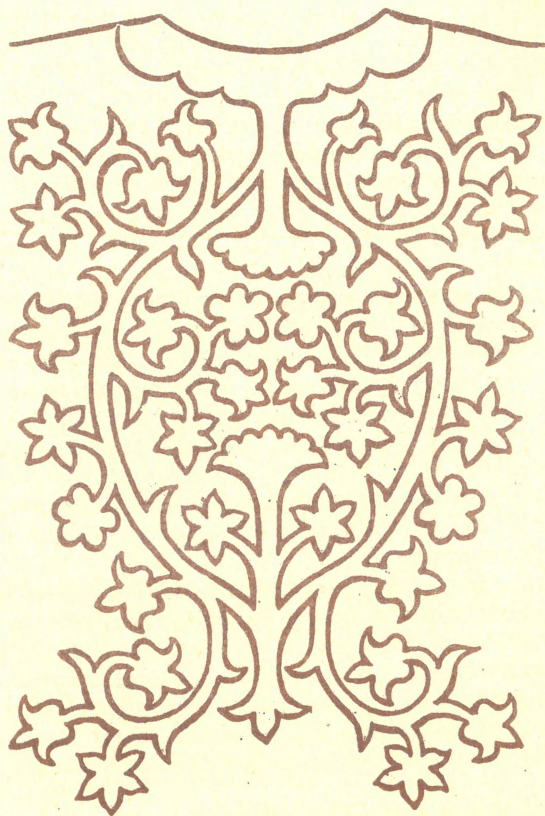

A menet hátulja – bár a menyasszonyos háznak tágas a portája – jócskán kicsap a hepehupás hegyi utcácskára. Későn érkezőknek nem illik az élre tolakodniuk, így amíg odabenn a szertartásos leánybúcsúztatás folyik, legalább megcsodálhatjuk a sok szép századeleji székelykaput, s a mögöttük meredező új házakat. Tornácos-emeletes, udvarház-szerű építmény mind – egyik-másik olyan, mintha Kós Károly tervezte volna. D. az agráripari forradalom statáriális rendeleteit csöndben elszabotálva láthatóan a hegyek oltalmára bízta magát, s éppúgy, mint sokszáz éven át, továbbra is makacsul ellenáll a felülről – avagy inkább odalentől – fenyegető beavatkozásnak. Jóság, gyümölcsös, feljebb kaszáló is akad itt elég, s amíg é tartalék el nem fogy, a szívós és összetartó kis székely község minden bekerítési hadművelet, bürokratikus ostromzár ellen sikerrel védekezhet.

De már most ideje a templomhoz vonulni, oda hívogat a muzsikaszó.

Odabenn ősi rend szerint: jobbra a férfiak – balra az asszonyok. A túlsó padsorokban virító tarka kendőket látok. Csángók. Moldvából taxiztak idáig a vőlegény miatt, ki sokat járt, s gyűjtött közöttük. Ugyanígy miatta érkezett Kolozsvárról az a szemüveges, ezüstös hajú, feketekabátos férfi is, ki éppen mellettem áll, s akiről Erdélyben még a madár is tudja – de maradjon ez inkább utoljára . . .

D. különben zömében katolikus község, egyetlen, szépen rendben tartott temploma is az. Ám az Erdély sokféle vidékéről összesereglett, vagy háromszáz főnyi násznép javarészt unitárius, vagy református lehet, mert 1. nem mondja a Hiszekegyet, 2. igencsak feszeng a' hosszas, mindvégig énekes liturgia alatt, 3. a térdelés-leülés-felállás szertartásos gimnasztikáját is csak vonakodva, el-elve követi. A plébános bizáncias, elnyújtott kántálásán többen is elbóbiskolnak – magam is csak a menyasszony

fogadalomtételére, zengően tiszta, tagolt prózabeszédére riadok fel. – Bárha minden magyar gyereknek ilyen szépszavú tanítója lenne!

Kifelé a templomkapuban újra megszólal a zene, jelezvén, hogy kezdődhetnek végre a profán élvezetek. Pálinkás üvegek járnak körbe, még egy-két köszöntő, éljenzés, tréfa, s aztán máris ott vagyunk a kultúrház sarkig tárt bejáratánál. Odabenn, a lovardához hasonló fapadlós nagyteremben már terített asztalok várnak négy hosszú sorban elrendezve, de a zenészeknek, s a virgonc gyerekeregnek fenn a színpad is meg van terítve. Ülésrend különben – az új pár, s a legszűkebb rokonság helyét leszámítva – láthatóan nincsen; mindenki integet, nyújtogatja a nyakát, hogy a hajnalig tartó mulatságon nehegy valami ásitózó, kedvetlen szomszéd-ság közé keveredjen. Hivatlan vendég talán csak egy van, az *országos násznagy*, az ki hivatalból mindenütt jelen van – hogy ne mondjam, mindenhová odatolja a képét. A színpad fölött mosolyog itt is nyájasan, többszörös életnagyságban, körötte saját szavai megfáradt díszőrsége. (Illyés Gyula szabad fordításában nagyjából ennyi: „Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van . . .”)

A násznépet egyébként aligha e nyájas mosoly deríti kedvre – inkább az első koccintások, a körbejáró tálak, s a mostmár, bátran felszárnyaló, cifrázatokkal ékes hegedűszó. Örömmel látom, hogy bár van minden bőségesen – leves, saláta, gomba, sülték, töltöttkáposzta, sütemény és torta – a lakoma itt nem az est csúcspontja; az egyes fogások kímélő, lassú rendben következnek, hogy reggelig kitartsanak. Hiába a székelyek ebben fegyelmезettebbek és előrelátóbbak nálunknál. Móricz *Tragédiája*, a kiéhezett ember mohó ételbefulása itt aligha ismétlődhetne meg.

Fúrja az oldalam mégis: honnan kerül ez a sokféle földi jó a kiáltó ínség és nélkülözés közepette.

– Hát . . . megbecsüljük magunkat! – feleli szomszédom, rejtelmes mosolyát mélyen a levesbe mártva. Pár pohárnyi pálinka után, mikor egy kicsit már jobban összeemelegszünk, azt is elárulja, hogy ő, Pál úr, a botanika és fűvészet tanára, s mint ilyen, a lakodalmas konyha titkos tanácsnoka. Mint megtudom, az ő szakértelmét, s fáradhatatlan gyűjtőmunkáját dicséri az éppen felszolgált pompás gombasaláta is. Horgas orra, cérnabajsza, széles járomcsontja különben kísértetiesen hasonlít a Bölöni Farcaséra.

– Magyarok vónánk – emeli poharát –, s székelyek es vagyunk. Kétszer igyunk hát! – S csakugyan, még föl se hajtom, ő máris utántölt.

Szerencsére megment, hogy mögöttünk épp keményen kopogni kezd a padló a tánckezdő széki legényes sűrű tempója alatt. Kanál és pohár megáll mindenütt, a zsi bongás abbamarad – egyszerre ámulat és ünnepi figyelem tölti be a termet. Okkal, mert az együtt dobbanó „legényrend” után virtuóz szólók, szédítő figurázások váltogatják egymást. Utoljára az új férj is szépen kitesz magáért. Jöhetnek most már a lányok, s velük a

változatos csíki, mezőségi táncok.

Az ezüstös hajú, feketekabátos férfi – ki nem más, mint Kallós Zoli bácsi – sokáig csak a helyéről nézi tartózkodón, mosolyogva, aztán beáll ő is egy-két fordulóra. Hajnal felé, hogy a kedv kissé alábbhagy, s a táncosok és zenészek megpihennek, váratlan az ő hangjára figyel fel mindenki. Kalotaszegi kedvencét, a „Gyere bé, te szelidecskét” énekli. Az elejét még magában, de aztán egyre többen csatlakoznak, s végül egyetlen nagy közös fohászba forr az ének. „Hozd fel Isten azt a napot / Ki felsüti a harmatot / A virágról a harmatot / A szívemről a bánatot!”

1988 szeptember

(Úton, 1989)

FÜGGELEK

JEGYZŐKÖNYV-RÉSZLET AZ 1919-ES PÁRIZSI BÉKETÁRGYALÁSRÓL

Erdély hetven éve szakadt el Magyarországtól. Hogy miképpen, arra nézve álljon itt egy rövid dokumentum-részlet, mely az Amerikai Egyesült Államok Külügyi Okmánytárának a Párizsi (Versailles-i) Békekonferencia okmányait tartalmazó 13 vaskos kötetéből való: (*Papers Relating to the Foreign Relations of the United States: 1919 The Paris Peace Conference I–XIII. Washington 1942–1947.*)

Tizek Tanácsa, 1919. II. 1. délelőtti ülése

(Papers . . . 1919 P.P.C. III. 845–847. o.)

Részlet Brătianu miniszterelnöknek a román területi igényeket ismerető beszédéből:

Románia igényei, amint azt a szövetségi egyezmény is elismeri, soha nem voltak imperialista természetűek. Ezen igények csupán népünk nemzeti törekvéseinek kinyilvánítását jelentik, azt a vágyat, hogy a románság ismét egyesüljék mindazon etnikai vidékeken, amelyeket a történelem során benépesített.

b) Románia Erdélyre vonatkozó igénye

Ha a térképet szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy a Föld eme szegletében egy hegyvidék emelkedik, mely Erdély központi részét alkotja. E magaslati vidék egyik oldalról fokozatosan ereszkedik alá a Duna és a Dnyeszter dús völgyei felé, míg észak felől a Galíciai Kárpátok hegylánca határolja – ennél fogva tehát minden irányból jól meghatározható földrajzi egységet képez. Ez volt ama terület, hol a román nemzet létrejött és kifejlődött; ez, melynek politikai egyesítése századok óta legfőbb törekvése.

A háború kitörésekor Magyarország a Bánáttal együtt létrehozott egy körzetet, melyet „Erdély”-nek lehet nevezni, mivel politikai szempontból Erdély mindenkor központi jelentőségű volt a térség egészében. Hogy eme térség különböző részeinek valahányszori felsorolását elkerüljük, itt jegyezzük meg, hogy „Erdély” fogalmába nem csupán a Bánátot, de mindazon tartományokat is beleértjük, amelyek a Galíciai Kárpátok és a Tisza vonaláig terjednek, azaz a térség egészét, mely a kései magyar királyság részét képezte.

A magyar statisztikák (melyek jellegükből adódóan a pontos becslésekhez aligha szolgálhatnak alapul) 55% román és 23% magyar lakosságot tartottak itt nyilván.

ORLANDO úr azt kérdez, hogy hány magyar lakik e vidéken.

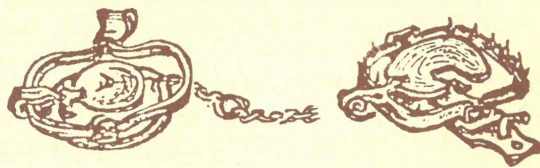
BRĂTIANU úr azt feleli, hogy ugyanezen statisztikák szerint egymillió magyar és 250 ezer román él Erdélyben, a Bánát-belieket nem számítván. Mindazáltal bizonyos, hogy ezek az adatok pontatlanok. Valójában,

ha valaki tanulmányozza a román népesség ezen statisztikákban feltüntetett szaporulatát, lépten-nyomon irreális számadatokra bukkan, amelyek a mindenkori politikai helyzet, a politikai küzdelmek hevessege szerint változtak. Így, miközben a Kárpátokon túl a román népesség háromszorosára, sőt négyzeresére emelkedett, az erdélyi románság lélekszáma – legalábbis a magyar statisztikák szerint – változatlan maradt. Ha a népesség megoszlásáról pontos becslés készülne, úgy az a románok és magyarok számarányát feltehetőleg 2,900.000 (72%), illetve 687.000 (15%) főben rögzítené. Míg a román népesség a városi lakosság 23, s a falvakénak 72 százalékát képviseli, a magyarok a városok csupán 40, a falvak lakóinak nem több mint 13 százalékát teszik ki. A magyarok főként hivatalnokok és katonák, s etnikai szempontból messze felülreprezentálják azon népcsoportot, amelyhez tartoznak. A magyarok egy a román lakosság közt élő uralkodó osztályt képeznek.

Erdély a Moldvával határos részeken szintén magába foglal egy népcsoportot, mely magyarokból és szászokból áll. Előbbiek 450.000, utóbbiak 260.000 főt számlálnak.

Összességében megállapítható tehát, hogy a népesség túlnyomó többsége román. Csupán egy vidék van, amelyre Románia – noha néhány román falu is található rajta – nem tart igényt: nevezetesen Debrecen környéke. A románok, hogy követeléseik etnikai jogalapját tisztán megőrizték, inkább lemondanak ezen városról, mely magyar központként aktív szerepet tölt be a környező vidék életében.

A fegyverszünet kezdetén a német települések Moldva és Havasalföld határai mentén Romániához csatlakoztak, s ily módon Romániával való egyesülésük a legnagyobb meglepéssel ment végbe. A szász települések, mi több formális egyezségben is megerősítették a román királysághoz való csatlakozásukat. Az erdélyi románság képviselői, mintegy 150.000 ember a térség valamennyi részről, egy azonnal összehívott nagygyűlésen nemzetgyűléssé nyilvánította magát; Románia három képviselőjüket Erdély, s a magyarországi román vidékek ügyével megbízott minisztereként máris bevette kormányába.

(e) Az Erdélyt, Bukovinát és Besszarábiát érintő jelenlegi alkotmányos előkészületek

LLOYD GEORGE úr az iránt érdeklődik, hogy e három vidék, Erdély, Bukovina és Besszarábia területén megalakult nemzetgyűlések kérték-e Romániához való visszatérésüket, s erre nézve lefektettek-e már bármiféle feltételeket.

BRĂTIANU úr azt válaszolja, hogy a három tartományban egymástól eltérő alkotmányos előkészületek történtek. Erdélyben a román küldöttek nemzetgyűléssé alakultak, amelyhez a szász lakosság képviselői is csatlakoztak; ám ugyanezt a magyar lakosság megtagadta.

Ami Bukovinát illeti, ott a ruténok kivételével valamennyi nemzetiség egy kormányt választott, mely kimondta Bukovina és Románia egyesülését.

Besszarábiában az orosz köztársasági kormányzat alatt választásokat tartottak, s az ily módon megalakult nemzetgyűlés kinyilvánította a Romániával való egyesülést bizonyos fenntartásokkal, melyekről azóta, egy különleges agrártörvény biztosítéka fejében, lemondtak.

Erdély teljes egyesülését proklamálta, noha átmeneti autonómiát kérve, hogy mindazon törvényes feltételeket megteremthesse, melyek majdan egy efféle teljes egyesüléshez vezethetnek. Erdély törvényei, ami azt illeti, csakugyan eltérnek a Romániában érvényben lévőtől; így az ottani képviselők előbb tanulmányozni kívánják e nagy fontosságú kérdéseket, hogy aztán álláspontjukat a nép elé tárván az egyesülés végső okmányát szentesíthessék.

LLOYD GEORGE úr azt kérdezi, hogy Románia a jelenlevő Hatalmakat tisztán és kizárólag csak arra kéri-e, hogy e különféle területek hozzácsatolását kinyilvánítsa, avagy pedig, hogy a Konferencia deklarálja ezen eltérő tartományok rendes, alkotmányos keretek közt létrehívott gyűléseinek azon határozott jövőbeni jogát, hogy egyesülési szándékukat kinyilvánítsák és annak feltételeit maguk meghatározzák. Amikor Anglia és Skócia egyesült egymással, az unió csupán akkor fogantatosított, miután a Skócia által támasztott feltételek teljesültek.

BRĂTIANU úr azt válaszolja, hogy Románia ezen tartományok Romániával való egyesülésének elismerését kívánja, minthogy ez az egyesülés immár proklamáltatott, sőt Erdélyből három miniszter be is került a román kabinetbe. Mi több, erről már törvény is készült. Bukovinát illetően ugyanez a helyzet.

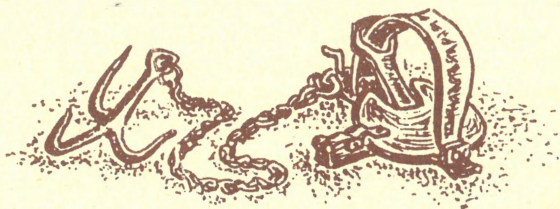
LLOYD GEORGE úr azt mondja, hogy okkal feltételezheti, miszerint némely kisebbségek nem vettek részt ezen választásokban. Fontos, hogy a döntést olyan testületek hozzák, amelyek a lakosság egészét képviselik.

BRĂTIANU úr azt feleli, hogy nem egészen érti az angol miniszterelnök által felvetett kérdést. Románia azért harcolt; hogy nemzeti akaratát érvényesíthesse a magyar kisebbség felett. Ennél fogva bizonyos, hogy ha

a magyarokat arra kérnék, szavazzanak a Romániával való egyesülésre, erre aligha lesznek hajlandóak. Nem hiszi, hogy a jelenlegi helyzetben új választásokat kellene tartani. Ami a fegyverszünet következtében létrejött erdélyi helyzetet illeti, úgy tartja, hogy a lényegi kérdést a háború kimenetele immár eldöntötte, s ezen területek vissza kell kerüljenek Romániához. A jövőbeli politikai berendezkedés a kisebbségek jogait tiszteletben tartja és biztosítani fogja számukra a lehető legnagyobb mértékű szabadságot garantálva. De a legyőzöttektől senki nem várhatja, hogy önként csatlakozzanak egy olyan országhoz, melyet ezer éven át leigázni törekedtek.

LLOYD GEORGE úr egyetért abban, hogy a végső érv csakis a többség akarata lehet, mindazonáltal lényeges, hogy a magyar uralom alatt elkövetett hibák ne öröklődjenek tovább. Nem szabad lehetővé tenni, hogy a kisebbségeknek a jövőben olyan bánásmódban legyen részük, mint amilyenben a magyar állam keretében a románoknak volt, akiket megfosztottak nyelvüktől, szokásaiktól, saját életlehetőségeiktől.

BRĂTIANU úr e tekintetben teljes egyetértésének ad hangot. Az Erdéllyel való egyesülés okmánya előírja a vallási és politikai szabadság biztosítását minden nemzetiség számára, s éppen ez volt, ami a szász lakosságot rábírta az unióhoz való csatlakozásra. A szóban forgó elv általános érvényű; s annak kivétel nélkül ki kell terjednie minden hozzácsatolandó vidékre. Ugyanakkor veszedelmes következményekkel járhat, ha az Erdéllyel való egyesülés tényét most azonnal nem hirdetnék ki, amikor egykori urai meg vannak győződve róla, hogy ügyüket elvesztették. Már eddig is túl sok volt a késlekedés; a területek elfoglalását a legkedvezőbb feltételek alatt véghez kell vinni éppen azon népek érdekében, akiknek a jövőben is együtt kell élniük.

(f) Románia felhatalmazást kér az általa igényelt összes terület azonnali elfoglalására

Példának okáért a feltételek a Romániával határos vidékek esetében voltak a legkedvezőbbek; amelyeknek elfoglalására már a fegyverszünet aláírása előtt sor került, noha a románok ténylegesen kisebbséget alkotnak az adott népességen belül – míg a Románia által el nem foglalt területeken, bár ott a románok többségben élnek, a feltételek igen megnehezítettek az ellenséges és erőszakos bolsevik agitáció következtében. Itt a javak szétosztását, s a rangok eltörlését már kilátásba helyezték, a wilsoni politikát pusztán kapitalista mesterkedésnek bélyegezték, a népet a tisztok legyilkolására, s az uralkodó osztályok eltávolítására bűjtogatták. Ez a propaganda 100 ezer munkás sztrájkba lépését eredményezte, s az Erdélyből érkező hírek ma is igen nyugtalanítóak. A dolgok ilyenvaló állása nagy mértékben a jövőt illető bizonytalanságnak tulajdonítható. Ennek okáért ő arra kéri a Bizottságot, hogy a háború okozta gyakorlati kérdésekről haladéktalanul döntsön, és Romániát hatalmazza fel minden ezen területek azonnali elfoglalására. A román kormány még most is képes rá, hogy e különböző népek közt vérontás nélkül normális, sőt baráti kapcsolatokat teremtsen. Ám ha a jelenlegi helyzetet tovább mérgesedni hagyják, újabb ellenségeskedések támadnak majd, és ismét vér fog folyni. Románia jelenleg a súlyos kimerültség állapotában van részint a közelmúlt háborús megpróbáltatásai, részint pedig az Ukrajnából Besszarábián át beszivárgó bolsevik aknamunka következtében. Romániának épp ezért nagy szüksége van szövetségesei erkölcsi támaszára, ha továbbra is meg akar felelni eddigi hivatásának, hogy Európa számára a bolsevizmus elleni harc védőbástyája maradjon. Ő maga nem tudhatja, hogy a Konferencia milyen határozatokat fog hozni a bolsevizmussal kapcsolatban; ám ez nem is politikai doktrína kérdése; ez egy veszedelmes és ragályos kór, amellyel meg kell küzdeni. Románia csak azt kéri, hogy olyan pozícióba kerülhessen, amelyből képes lesz ellenállni e kórnak. S ezt sem csupán a maga érdekében, hanem egész Európa, s – túlzás nélkül mondhatja – az egész civilizált világ jövőjét szem előtt tartván.

LLOYD GEORGE úr azt kérdezi, hogy milyen csapatok tartják jelenleg Erdélyt megszállva.

BRĂTIANU úr azt válaszolja, hogy egy határmenti kis területet a románok elfoglaltak ugyan, de a tartomány többi része, hol semmifajta megszállás nincsen, az anarchia koncául van odavetve. Bukovinát a román csapatok már korábban elfoglalták. (. . .)

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1988. november)

A NEMZETKÖZI HELSINKI SZÖVETSÉG ERDÉLYI JELENTÉSE

1988 júniusában a Nemzetközi Helsinki Szövetség hatvan oldalas tanulmányt tett közzé S.O.S. TRANSYLVANIA címmel, mely a Romániában élő magyar kisebbség elnyomatásáról ad hiteles – s talán minden eddigi nyugati beszámolónál informatívabb – képet. A jelentést, melyet két éves alapos feltárómunka, rendszeres magyarországi és romániai helyszíni tájékozódás nyomán a Norvég Helsinki Bizottság elnöke, Björn Cato Funnemark készített, megjelenése óta több nemzetközi sajtókonferencián és diplomáciai fórumon (így a bécsi utótálálkozáson is) ismertették, s a világsajtóban számos helyen idézték. A jelentés részletesen foglalkozik az erdélyi etnikai és településviszonyokkal, az erdélyi magyar kultúra, az iskolák, az egyházak szorongatott helyzetével, kitér a Románia és Magyarország közötti konfliktusra, az elnyomás és a belső ellenállás működési formáira, végezetül pedig az erdélyi németajkú kisebbségek exodusára. Az alábbiakban – remélve, hogy hamarosan magyarul is megjelenik – csupán végkövetkeztetéseit adjuk közre:

„A Romániában élő magyar kisebbség ma kétségkívül súlyos kulturális és vallási elnyomást szenved, amelynek az a célja, hogy asszimilálja őket. Ezt a tényt támasztja alá a Romániából menekülők egyre növekvő száma is, mely ma Európa legégetőbb menekültügyi problémája.

A romániai magyarság (Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége) jogait nemcsak a Helsinki Egyezmény és az ENSZ-egyezmények biztosítják, hanem a román alkotmány, a Magyarország és Románia közt fennálló kétoldalú egyezmények és a második világháború után Párizsban kötött békeszerződés is. Ezért a romániai magyarok sorsa nem csupán román belügy.

Erdély az első világháború előtt magyar terület volt, és a magyar kultúra szerves részét képezte. Ezek a tények tagadhatatlanok, mint ahogy az is, hogy egyetlen magyar kormány vagy szervezet sem lépett fel területi igényrel Romániával szemben a második világháború óta. Így az erre vonatkozó román félelmek teljesen alaptalanok.

Románia magyar kisebbségét nemcsak az általános emberi jogok illetik meg, hanem annak joga is, hogy önálló kulturális hagyományait, kulturális autonómiáját megtarthassa saját színházaival, iskoláival, egyetemeivel stb. A nagyhatalmak által 1947-ben Párizsban megkötött békeszerződés is szavatolja a romániai kisebbség autonómiáját. Ennek megfelelően 1950-ben létrehozták a magyar autonóm területet. Semmilyen észszerű ok nem szól az ellen, hogy a magyarok ne kérhessék ezen autonóm terület visszaállítását.

Mik a teendők?

Mindenekelőtt és legfőképpen a fenti és a fentiekhez hasonló kérdéseknek elsőbbséget kell biztosítani minden olyan európai nemzetközi

fórumon, ahol emberjogi kérdéseket vitatnak meg. Ma ezek a legsürgősebb problémák, amelyek megoldása nélkül nem lehetséges az emberi jogok feltételeinek javítása és a politikai együttműködés összehangolása Dél-Kelet-Európában. Sokkal központibb napirendi pontként kell szerepelnie a jövőben az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia utótalálkozóin is. Az emberjogi konferencia, melyet a Szovjetunióban javasoltak megtartani, alkalmas fóruma lehetne ezen kérdéseknek. Másrészt robbanásszerű fejlemények várhatók, melyek súlyosan veszélyeztetnék Európa politikai stabilitását. Ennek kimenetele beláthatatlan. Mindez azt jelenti, hogy a legsürgősebben politikai megoldást kell találni.”

(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1988. november)

INTERNATIONAL
 HELSINKI
FEDERATION FOR
HUMAN RIGHTS

KISEBBSÉGVÉDELMI CIKKELYEK

(Az európai semleges és elnemkötelezett országok által a bécsi utókonferencián előterjesztett közös zárónyilatkozat-tervezetből)

Az utóbbi hónapokban a hazai sajtóban is mind több szó esik róla, hogy Románia akadályozza az idestova két éve ülésező bécsi Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia – nemzetközileg bevett rövidítéssel: a CSCE – eredményes befejezését, közös zárónyilatkozatának elfogadását. Hogy valójában mi is e huzavona, a makacs román vétó oka, azt idehaza többnyire csak alkalni kommentárok, kiszivárogtatott kulisszatitkok sejtetik az érdeklődőkkel. Ezen információhiányt szeretnénk pótolni most némiképpen egy a szerkesztőségünkhöz frissen érkezett diplomáciai munkaokmány idevágó részleteinek közreadásával.

A negyven oldalnyi átfogó tervezetet kilenc európai semleges és elnemkötelezett ország (Ausztria, Ciprus, Finnország, Lichtenstein, Málta, San Marino, Svédország, Svájc és Jugoszlávia) delegációi dolgozták ki és terjesztették zárónyilatkozat-javaslatként a konferencia elé Bécsben ez év május 13-án. A semlegesek diplomáciai követítő missziója – kivált az utóbbi évek össz-európai találkozóin: Madridban, Stockholmban, Athénben, Velencében, Budapesten és Bernben – mindig is kulcsfontosságú volt; okkal feltételezhető hát, hogy az általuk benyújtott javaslatok egy lehetséges konszenzus alapját, sokban talán végleges, mások által is jóváhagyott megfogalmazását kínálják. A tervezetben rögzített alapelvek és gyakorlati ajánlások a résztvevő országok együttműködésének valamennyi kérdésére kiterjednek, következetes demokratikus és humanitárius normákat képviselnek, s – elfogadásuk esetén – kérnének számon az összes aláíró országon. Kihívás tehát e dokumentum, s nem is csak az esztelen, ceszaromán román vezetésnek, ám emberjogi, politikai, környezetvédelmi és más követelményei okán ma még egész Kelet-Európa hatalmasainak.

Meglehet persze, hogy bizonyos engedmények fejében végül a keletiek is elfogadják, hogy aztán (akár a helsinki és más fontos okmányokkal történt) bizalmas anyagként fiókba zárják, kihirdetésével és szövegszerű nyilvánosságra hozatalával nem akarván háborgatni amúgy is háborgó és nyugtalan lelkű alattvalóikat. Már csak ezért is érdemes közvetlen ismereteket szereznünk róla. És még valamiért: Az alábbi szemelvény-részletekből az a figyelemreméltó törekvés olvasható ki, hogy a nemzeti kisebbségek védelmét, sok évtizedes mulasztás után végre ismét a nemzetközi jog oltalmába helyezték. Mint ismeretes, az első világháborút követő békeszerződések még tételes jogokat garantáltak az etnikai kisebbségeknek, s azok tiszteletben tartására kötelezték a többségi állam kormányát, mindenkori vezetését, az esetleges szankciókat a Népszövetségre bízván. Minthogy azonban, a második világháború után Sztálin és Churchill

nagyvonalú álláspontja az volt, hogy egy esetleges revíziónak, netán revansháborúnak legcélszerűbb a nemzetiségek teljes és végleges beolvasztásával elejét venni, ezért 1945 után Európa sokmillió nemzeti kisebbségeit mindenestül a többségi „államnemzet” kényére és önkényére hagyták. E súlyos történelmi mulasztást, mely azóta is tragédiák sorozatát idézi elő, próbálja egyebek közt most a kilenc semleges és elnemkötelezett ország pótolni, utólag orvosolni beterjesztett javaslataival. (Egvébiránt figyelemre méltó, hogy mindegyikük vegyes etnikumú és hivatalosan is többnyelvű ország.) Ha kisebbségvédelmi ajánlásait – melyek az első világháborút követő nemzetiségi autonómia-jogoknál jóval szerényebbek és általánosabbak – mégis elfogadtatná, az nem kevesebbet jelent, mint hogy a jó negyven éve „belügyként” kezelt kisebbségi kérdések végre Európa és a világ közös lelkiismereti gondjává lesznek, s nemzetközi jogi védelmet élveznek.

„A résztvevő államok állhatatos erőfeszítéseket fognak tenni annak érdekében, hogy a helsinki és madridi záróokmány nemzeti kisebbségekre vonatkozó előírásait valóra váltsák. Minden szükséges jogi, törvényes és közigazgatási eszközt igénybevesznek, s ugyanúgy eleget tesznek idevágó nemzetközi kötelezettségeiknek, hogy a területükön élő, nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek emberi jogait, alapvető szabadságát védelmezzék és biztosítsák. Ezen személyekkel szemben mindenféle hátrányos megkülönböztetéstől tartózkodni fognak, s hozzájárulnak az emberi és az alapvető szabadságjogokat illető törvényes érdekeik és törekvéseik akadálytalan érvényesítéséhez.

Védelmezik és megteremtik szükséges feltételeit a területükön élő nemzeti kisebbségek önálló etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának. Tiszteletben tartják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek szabad joggyakorlását, s másokkal teljes egyenlőséget biztosítanak számukra.

A résztvevő országok teljes tiszteletben tartják mindenkinek azon jogát,

– hogy az ország határain belül szabadon mozogjék, s szabadon válaszsa meg tartózkodási helyét,

– s hogy szabadon elhagyhasson akármely országot – beleértve a sajátját is, ahová szabadon visszatérhessen bármikor.

A fenti jogok gyakorlása nem eshet semmifajta korlátozás alá, kivéve azon törvényben szabályozott, s a nemzetközi egyezményekkel egybehangzó rendelkezéseket, melyek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, s a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának nem monda-

nak ellent. A résztvevő országok kötelezettséget vállalnak, hogy e megszorításoknak jogtalan és önkényes alkalmazásától tartózkodni fognak, s azokat oly módon alkalmazzák, hogy e jogok tényleges gyakorlását sérelem nem éri.

Ennek szellemében engedélyezik a már eltávozott, s visszatérni szándékozó személyeknek, hogy biztonsággal megtérhessenek otthonaikba.

A résztvevő országok kezeskednek arról,

– hogy senkit se fognak önkényesen letartóztatni, fogva tartani, avagy száműzni,

– hogy minden fogva tartott vagy bebörtönzött egyénnel emberségesen és természetes emberi méltóságát tiszteletben tartva bánnak,

– hogy betartják az Egyesült Nemzetek a Foglyok Bánásmódját illető Minimális Kötelezettségeiket éppúgy, mint az Egyesült Nemzetek a Törvények Végrehajtóira Vonatkozó Előírásait (*UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners; UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials.*),

– hogy megtiltják a kínvallatást, avagy az egyéb kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódot és büntetést és hogy az ilyen gyakorlat elkerülése érdekében tényleges jogi, adminisztratív és törvényes intézkedéseket hoznak,

– hogy fontolóra veszik a Kínvallatásról és más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmódról (*Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading treatment or Punishment*) hozott elítélő egyezmény elfogadását, amennyiben még nem fogadták volna el,

– hogy az egyéneket megvédelmezik mindenfajta az emberi jogokat és az alapvető szabadságokat sértő pszichiátriai és más orvosi bánásmódtól, s hatékony intézkedéseket hoznak az ilyen gyakorlat kiküszöbölése és törvényes megbüntetése érdekében.”

„A résztvevő államok kötelezettséget vállalnak,

– hogy a családegyesítési és a különböző állampolgárok közötti házassági kérelmekre normál esetben három hónapon belül választ adnak,

– hogy a családi találkozókra vonatkozó kérelmeket kedvezően ítélik meg, kötelezően figyelembe véve a kérelmező óhaját különös tekintettel a találkozó időpontjára és elegendő tartamára, s a vele utazó más családtagok szempontjaira.

– hogy e családi találkozókra vonatkozó kérelmeket kedvezően elbírálv a távolabbi rokonok oda- és visszautazását is engedélyezik,

– hogy a családegyesítési és a különböző állampolgárok közötti házasságkötési kérelmeket kedvezően elbírálv tiszteletben tartják a kérelmező

„A résztvevő államok biztosítják,

– hogy a területükön élő, nemzetiségi kisebbségekhez, avagy regionális kultúrákhoz tartozó személyek jogállása egyenlő más állampolgárokéval az emberi kapcsolatokat illetően: beleértve ilyen kapcsolatok szabad felvételét és fenntartását utazás avagy más kommunikációs eszközök útján a Helsinkiben, a Madridi és a jelen záróokmány feltételeinek alapján: s hogy épp ily szabadon érintkezzenek más államok polgáraival, akikkel származásuk, avagy a közös kulturális örökség összefűzi őket,

– hogy a vallási közösségek és egyéni hívők szabadon létrehozhatnak és akadálytalanul fenntarthatnak közvetlen személyes kapcsolatokat és érintkezési módokat más országok testvérközösségeivel és híveivel, egyebek közt utazások, gyűlések és zárandoklatok útján, s ennek szellemében engedélyezik nekik, hogy hitük gyakorlásának tárgyi és írásbeli eszközeit magukkal vigyék, birtokolják, vagy másoktól elfogadják.”

„A résztvevő államok a gyakorlatban is biztosítják, hogy a nemzeti kisebbségekhez, avagy a regionális kultúrákhoz tartozó személyek területükön a saját nyelvükön információt terjesszenek, fogadjanak, vagy cseréljenek.”

„Biztosítják továbbá, hogy a nemzeti kisebbségekhez, avagy a regionális kultúrákhoz tartozó személyek területükön fenntarthatják és továbbfejlesztthessék saját kultúrájukat minden vonatkozásban beleértve a nyelvhasználatot, az irodalmat, a vallást, s a kulturális és történelmi emlékek megővését.”

célországra vonatkozó óhaját, amennyiben ez az ország kész fogadni őt,

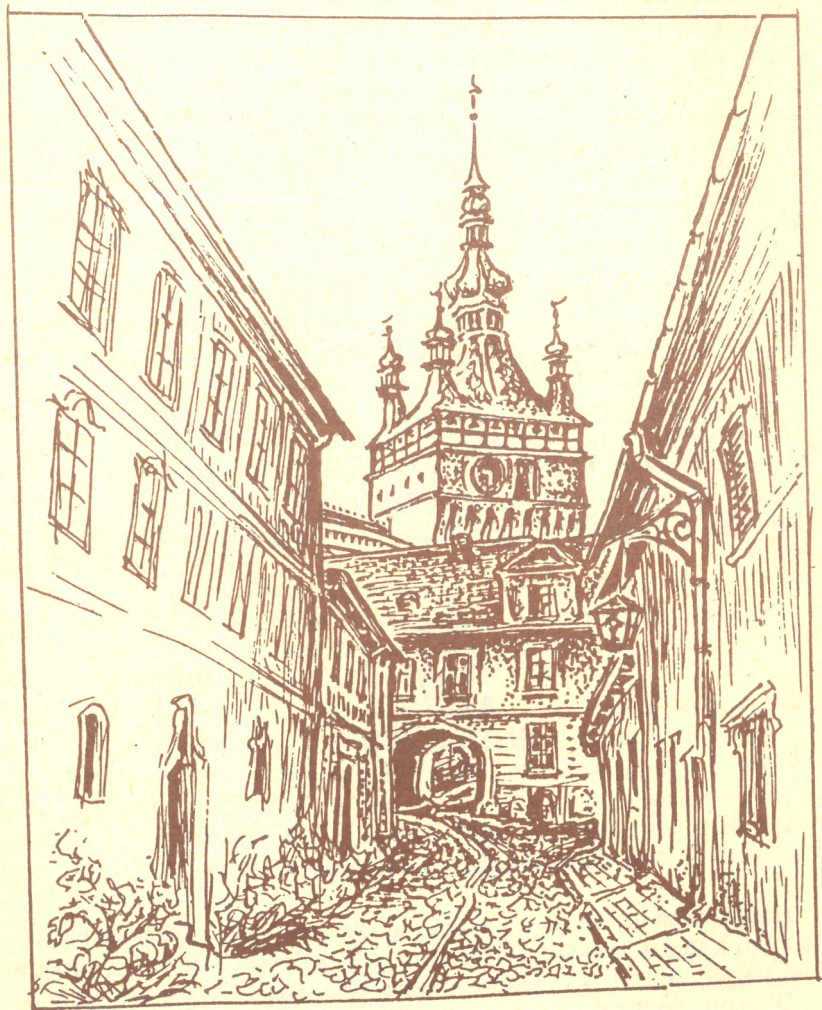
– hogy különös figyelmet szenteljen azon problémák megoldásának, amit a kisgyermek és szülei újraegyesítése jelent, hogy az erre vonatkozóan benyújtott kérvények kedvező és rendkívüli elbírálásban részesüljenek, annak érdekében, hogy a családok újraegyesítése késést ne szenvedjen,

– hogy családegyesítési ügyekben – ideértve azokat, amelyekben kisgyermek, avagy különböző állampolgárságú, összeházasodni kívánó személyek érintettek – biztosítják a területükön tartósan letelepedettek a többi állampolgárral egyenlő gazdasági, társadalmi és oktatási esélyegyenlőségét,

– hogy ott, ahol ilyen még létezik, törekedni fognak a kötelező beváltás fokozatos minimumra csökkentésére és tényleges megszüntetésére, s a családi találkozókra beutazók kedvezményes megítélésére, jóváhagyván, hogy az ilyen személyek minden lehetőséget igénybe vegyenek, beleértve a vámkedvezményeket, s hogy személyes tulajdonuk, vagy ajándéktárgyaik behozatalánál tényleges kedvezményeket élvezzenek.”

„Ugyanígy biztosítják, hogy a területükön élő nemzeti kisebbségekhez, avagy regionális kultúrákhoz tartozó személyek kultúrájukról maguk rendelkezhessenek, ideértve a szülői közvetítéssel a gyerekeknek átadott anyanyelvet, vallást és kulturális identitást.”

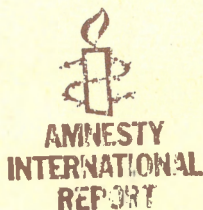
(Határ/idő/napló – Erdélyi Figyelő, 1988. november)

AZ AMNESTY INTERNATIONAL JELENTÉSE
Jogsértések a nyolcvanas évek Romániájában
(részlet)

1987 júliusában a nagytekintélyű Amnesty International külön kiadványban hozta nyilvánosságra az emberi jogsértések romániai eseteit. A 30 oldalas, fényképekkel dokumentált füzet arra hívja fel a világ figyelmét, hogy a sokat emlegetett „enyhülés” és a Helsinki Egyezmény ellenére Romániában változatlanul tovább tart az emberi és politikai viszonyok eljégesedése, a legdurvább zsarnokság mindent elfagyasztó klímája. E kiadvány épp elfogulatlan tárgyilagossága, tényszerű esetfelsorolása révén válik borzongató tanúbizonysággá, noha a benne foglaltak csupán a „jég-hegy csúcsát” – a Ceausescu-rezsim legutóbbi, s legkirívóbb bűneit példázzák. A jelentés, bár vázlatosan az előzményekre is kitér, zömmel a nyolcvanas évek ismertté lett emberi jogsértéseivel foglalkozik, közülük is elsősorban azokkal, amelyek során a román hatóságok fizikai erőszakkal gátolták a szólás, lelkiismereti, vallási, politikai és más szabadságjogok érvényesítését.

A jelentés bevezetője ismerteti az emberi jogsértések leggyakoribb romániai eseteit: a rendszer bírálóinak bebörtönzését, a politikai foglyokkal való törvénytelen és gyakran kegyetlen bánásmódot, a kivándorlás korlátozását, s az ellenzékiek száműzetésbe kényszerítését, a különböző vallásfelekezetek és nemzetiségek elnyomását. Ezt követően vázlatos képet nyújt az ország múltjának és jelenének főbb vonásairól, majd rátér a hetvenes évek legkirívóbb jogsértéseire – egyédek közt a Zsil-völgyi bányászstrájk letörésére, valamint Paul Goma és Király Károly ügyére, melyekről az Irodalmi Ujság korábbi számaiban már részletesen beszámolt.

Bebörtönzések – nyolcvanas évek

Dragos Oloieru, 58 éves, eredeti foglalkozása tanár. 1982. január 13-án a Iasi Katonai Bíróság 8 év börtönre ítélte a román Btk. 166/2 paragrafusa alapján. Az ítéletet másodfokon is jóváhagyták.

Oloierut politikai vádak alapján korábban egyszer már elítélték.

(1959-től 1965-ig töltötte büntetését.) 1983-ban munkahelyéről, egy szállítási vállalatától elbocsátották. Mivel ezt igazságtalannak vélte, jogorvoslatért a helyi, majd a központi hatóságokhoz fordult. Beadványaira azonban nem jött válasz. Ezek után különféle nemzetközi humanitárius szervezeteknek írt, s 1981 novemberében egyik levelét felolvasták egy külföldi rádióadón. Későbbi perének vádpontjait e levelekre alapozták, melyekben kifogásolta az állami hivatalnokok vele szembeni bánásmódját. A bíróság úgy találta, hogy a vádlott ezzel gyalázta a párt és az állam központi szerveit, s ilyenképp az ország társadalmi rendjét.

Dragos Oloieru 1985. március 22-én meghalt. Az A. I. tudomása szerint ekkor még büntetését töltötte Aiud börtönében.

Radu Filipescu, 26 éves, a Pipera Elektromos Művek dolgozója. 1983 májusában a rendőrség röpcédula terjesztés közben letartóztatta. A házkutatás során nyomdafelszerelést és kétezer röplapot találtak nála. Ugyanazon évben korábban már nagymennyiségű röplapot nyomtatott és kézbesített egy bukaresti lakótelep postaládáiba. Röpcédulái arra szólították a főváros lakosságát, hogy egy megadott napon gyűljenek a Palota térre, és követeljék Ceausescu párt- és államelnök eltávolítását. Filipescut a Bukaresti Katonai Bíróság 1983 szeptemberében a Btk. 166/2 törvénycikke értelmében tíz év börtönre ítélte. A széleskörű nemzetközi tiltakozás nyomán 1986. április 18-án szabadon engedték.

Gheorghe Nastasescu, 56 éves, kőműves, Iasi lakos. 1982-ben 9 évi börtönre ítélték, amiért beszédet tartott és cédulákat osztogatott egy Lipscai utcai ház külső állványzatáról, a bukaresti járókelőket arra bízva, hogy elégedetlenségüket tüntetésben fejezzék ki Ceausescu elnök vezetése és politikája ellen.

Ion Bugan, 50 év körüli villanyszerelő, Tecuci, Galati megye. 1983 márciusában letartóztatták és tíz évre ítélték miután gépkocsijával áthajtott Bukarest belvárosán egy Ceausescu-képet hordozva, amelyre az volt felírva: „Nu te vrem calaule!” (Nem akarunk, hóhér!)

Dumitru Iuga, 40 éves, bukaresti villanyszerelő. Az A. I. értesülése szerint 1983 nyarán csoportot szervezett fiatal munkásokból és diákokból, akik Ceausescu elnök politikájával elégedetlenek voltak. A csoport tagjai nyilvános akciókat terveztek, de mielőtt véghezvihették volna, a rendőrség letartóztatta őket. Dumitru Iugát a „szocialista állam elleni propaganda” vádjával 10 év, további hét, ismeretlen nevű társát 5 év szabadságvesztésre ítélték.

Barabás Ferenc, 40 éves magyar. A bíróság 1983 novemberében 6 – másodfokon 7 év börtönre ítélte, mert állítólag Csíkszeredán magyar nyelvű röplapokat osztogatott, amelyek Ceausescu elnököt „gyalázták”.

Magyar lelkiismereti foglyok

A hivatalos – gyakran igen óvatosnak tartott – felmérések alapján Románia legnépesebb kisebbsége, a magyar etnikum 1,7 millió lelket számlál, s az ország lakosságának 7,7%-át alkotja. A magyarok többsége Erdélyben és a Bánátban lakik. Az A. I. beszámol arról, hogy azok a magyarok, akik erőszakmentes formában tiltakoznak a magyar kisebbséget sújtó megkülönböztetések ellen, zaklatást, sőt nem egy esetben börtönbüntetést szenvednek.

Csikszeredán Búzás László közgazdászt, Borbély Ernő főiskolai történelem- és filozófia-tanárt, továbbá Bíró Katalin építész 1982 novemberében letartóztatták egy nemhivatalos magyar nyelvű újság, az „Ellenpontok” megjelentetéséért, továbbá nemhivatalos rölapok külföldre jutatása címén. A rölapok 1982 őszén kerültek terjesztésre és – provokatív módon – a magyar kisebbség ellen uszítottak. Terjesztésük kapcsán állítólag három román nemzetiségű személyt szintén lefogtak, de miután „beismerték”, hogy a rölapokat ők készítették, szabadon bocsátották őket. Búzás László, Borbély Ernő és Bíró Katalin kifejezték azon meggyőződésüket, hogy a rölapok a román titkosrendőrség embereinek közreműködésével készültek. Ügyüket 1983-ban tárgyalta a bíróság, s a román Btk. 1966. törvénycikke alapján (a „szocialista állam elleni propaganda” vádjával) 6 év börtönre ítélte őket. Bíró Katalin ugyan felfüggesztett büntetést kapott csak, de Búzás László és Borbély Ernő az A. I. tudomása szerint még ezidőtájt is büntetését tölti, noha azóta – 1984-ben és 1986-ban – kétszer is volt amnesztia. Az A. I. mindkettejüket lelkiismereti fogolynak tekinti.

Egy másik magyar lelkiismereti fogoly, ki hasonlóképpen nem részesült még amnesztiában, Pál Béla Hargita megyei tanár. Őt szintén 1983-ban ítélték 6 évi börtönre a 166. törvénycikk alapján, miután bírálta a Román Kommunista Párton belüli korrupciót, és tiltakozott a magyar nyelvű oktatás felszámolása ellen. Pál Béla súlyos beteg és ezt már letartóztatása előtt diagnosztizálták. Fogsága alatt egészségi állapota nagy mértékben tovább romlott. 1986. májusa és októbere közt feleségétől megtagadták a látogatás jogát. 1986. december 21-én hazabocsátották ugyan, de a hírek szerint azóta is szoros rendőri felügyelet alatt tartják.

Az elmúlt évek során jónéhány más magyart is lefogtak hosszabb-rövidebb időre, amiért tiltakoztak a magyar kisebbséget sújtó megkülönböztetések ellen. Így többek közt a marosvásárhelyi Tőkés Andrást,

Tőkés Lászlót és Gergely Erzsébetet, akiket 1985 májusában tartóztat-
tak le, mert röplapokon arra szólították fel a zaklatást, avagy méltány-
talanságot elszenvedett magyarokat, hogy tegyenek panaszt az arra illeté-
kes törvényes hatóságoknál. Ugyanezen év júliusában hasonló váddal
három másik magyart – Kuhn Miklóst, Felméri Józsefet és Papp Istvánt
– is őriztbe vettek. Letartóztatásuk után néhány héttel mind a hatot el-
engedték, de az A. I.-nek nincs róla tudomása, hogy az ellenük felhozott
vádakat is elejtették volna.

A mozgásszabadság korlátozása

Habár a román hatóságok hivatalosan nem közlik a kivándorlási ada-
tokat, nyugati források szerint csupán 1984-ben 21.200 ember emigrált
legálisan az országból. Többségük (14.831 személy) a romániai német
nemzetiséghez tartozott, amely az össznépesség mintegy 1,5%-át alkotja,
és jórészt Erdélyben él. E német kisebbséghez tartozók kivándorlási
engedélyüket annak a nemhivatalosan fizetett váltságdíjnak köszönhetik,
amelyet személyenként 10.000 nyugatnémet márka felső határig az
NSZK-kormány ad értük a román hatóságoknak. (Egy a „Der Spiegel”-
ben 1985. október 21-én megjelent cikk további részleteket hozott nyil-
vánosságra. Eszerint a nyugdíjasok ára fejenként 6000, a gyermekeké
4000 márka.) Értesülések szerint hasonló nemhivatalos módon segíti elő
az izraeli kormány a romániai zsidó kisebbség kivándorlását. Számos eset-
ben azonban maguk a kivándorlást kérvényezők is fejpénz lefizetésére
kényszerülnek, hogy a román hatóságoktól az engedélyt megszerezhes-
sék. Ugyanakkor az A. I. jónéhány olyan személyről is tud, akiktől az
engedélyt ismételen megtagadták, s akiket kivándorlási kérelmük be-
nyújtása után alacsonyabb beosztásba helyeztek, állásukból elbocsátot-
tak, meghurcoltak, sőt némely esetben börtönbe zártak.

Azok, akik az engedély nélküli határátlépést megkísérlik, vagy arra
előkészületeket tesznek, a román Btk. 245. törvénycikke alapján 6 hó-
naptól 3 évig terjedő szabadságvesztéssel sújthatók.

Az A. I. a tudomására jutott esetek alapján arra következtet, hogy az
engedély nélküli határátlépési kísérletek száma az utóbbi években jelentő-
sen megnövekedett. Mint azt az alábbi hivatalos jegyzék tanúsítja, a Te-
mes Megyei Bíróság csupán egyetlen napon – 1986. december 8-án –
tizenegy ilyen ügyet tárgyalt:

Vádlott

1. Hütü Ioan és társai

2. Suciu Ioan-Gheorghe és tsai
3. Cupea Nutu és tsai
4. Chelariu Dumitru
5. Igna Ioan és tsai
6. Szabo Paol Teberiu
7. Isoaie Florian
8. Viclea Adrian és tsai
9. Dumitrascu Gheorghe
10. Cimpean Ioan
11. Redoi Ioan és tsai

Az A. I. olyan esetekről is jelentést kapott, hogy az országból illegálisan távozni próbáló személyeket a határőrök megölték. 1987. május 29-én Lionte Gheorghe (28 éves) illegálisan átlépte a határt a román–magyar–jugoszláv határháromszög közelében. Sikerült előbb jugoszláv, majd magyar felségterületre jutnia, ám ott az őt üldöző román határőr beérte, és agyonlőtte. 1986. szeptember 19-én Virgil Sorea (28 éves villanyszerelő munkás) halt meg, miközben egy ismeretlen nevű társával megpróbált átúszni a Dunán a jugoszláv partra. Noha halálát a hivatalos közlemény „fulladásnak” tulajdonította, más hírforrások szerint annak valódi oka koponyasérülés volt, mely egy, az áldozatra rárohanó határőrnaszádtól származott.

Kínvallatás, kegyetlen bánásmód, fogságban bekövetkezett halálesetek

Az A. I. jónéhány olyan híradást kapott, hogy a lelkiismereti és politikai foglyok, kiváltképp vizsgálati fogságuk idején kegyetlen bánásmódot szenvednek. A szervezet esetenként politikai foglyok megkínóztatásáról is értesülést szerzett.

Emil Mocanu lelkiismereti foglyot 1984. szeptember 6-i letartóztatását követően megkínózták, egyebek közt csuklójánál fogva felfüggesztették, s talpát verték a Securitate, a román titkosrendőrség emberei, ilyen módon próbálván vallomásra bírni azon vallásos iratok eredetét illetően, amelyeket lakásán lefoglaltak.

Klaus Wagnert, a segesvári Keresztény Testvérek gyülekezet tagját két társával együtt 1981 októberében tartóztatták le, miután a hatóságok egy Dobreta-Turnu Severinben dokkoló hajón nagymennyiségű bibliát találtak. Wagnert – akit azzal vádoltak, hogy résztvett a bibliák Romániába való becsempészésében és ottani terjesztésében – a vizsgálati eljárás alatt

a rendőrök brutálisan összeverték, olyannyira, hogy ezt követően kórházba kellett szállítani intenzív ápolásra. A vizsgálati fogság alatt különben sem ő, sem két társa nem érintkezhetett védőjükkel.

1982 novemberében az A. I. levelet intézett a román hatóságokhoz a magyar kisebbség számos kolozsvári és nagyváradai képviselője érdekében, akiket amiatt tartóztattak le, mert memorandumban tiltakoztak a magyar nemzetiséget sújtó hivatalos asszimilációs politika ellen. A letartóztatottakkal kíméletlenül bántak, és azzal fenyegették őket, hogy hazaárulási vádat emelnek ellenük. Közéjük tartozott Tóth Károly Antal, akit nagyváradon november 7-én tartóztattak le. Az A. I. forrásai szerint a rákövetkező négy nap alatt a kihallgatását vezető rendőrtisztek rúgdosták, fejt a falnak verték és gumibottal a hátán, nyakán és fején ütötték. November 11-én ugyan elengedték, de szemtanúk szerint az elszenvedett ütések nyomai még hetek múltán is látszottak rajta. (Tóth Károly Antal azóta áttelepült Magyarországra.)

1985 májusában Csillik János 29 éves nagyváradon katolikus pappal kihallgatása során szintén kíméletlenül bántak, így próbálván rákényszeríteni arra, hogy hitközségének tagjairól adatokat szolgáltatson. Ezt követően kézszerűléseivel kórházi ápolásra szorult.

1984 májusában a szervezet arról értesült, hogy Pálfi Géza székelyudvarhelyi római katolikus papot letartóztatták, amiért az előző évi karácsonyi misén tiltakozott a Karácsony ünnepének megszenteltetésére és hivatalos munkanappá degradálására ellen. Jelentések szerint fogsága alatt a rendőrségen úgy összeverték, hogy válságos állapotban a marosvásárhelyi kórházba kellett szállítani, hol a verések következtében beállott májelégtelenség végül halálát okozta – noha a hivatalos diagnózis szerint „májrák” végzett vele.

Egy másik, hasonló áldozat: Gheorghe-Emil Ursu, 60 éves bukaresti mérnök, akit 1985. szeptember 21-én tartóztattak le, miután bíráló megjegyzéseket tett a kormány politikájára és Ceaucescu személyére. Irodáját átkutatván, a rendőrség terjedelmes személyes jegyzetanyagot talált az elmúlt negyven évre vonatkozóan, s a benne szereplőkre nézve megpróbált terhelő vallomást kicsikarni Gheorghe-Emil Ursuból egy állítólagos „kormány elleni összeesküvés” bizonyítékeképp. Október 26-án felesége arról kapott értesítést, hogy Ursu a fogságban megbetegedett, majd november 19-én a hatóságok közölték, hogy „szívelégtelenség” következtében meghalt. A holttestet november 23-án elhamvasztották, hozzátartozói az azt megelőző napon csak igen rövid időre kaptak engedélyt rá, hogy még egyszer láthassák. Állításuk szerint ingén vérnyomokat, jobb halántékán sérülést találtak. Az A. I. értesülései alapján feltételezi, hogy a fogoly halálát valójában a kíméletlen bánásmód okozta. Ezért 1985. december 5-én levelet intézett a román hatóságokhoz az eset

teljes és részletes kivizsgálását követelvén. A szervezet választ nem kapott, s tudtával a hatóságok semmiféle felülvizsgálatot nem rendeltek el az ügyben.

Háziörizet, zaklatás, kényszerített kivándorlás

Ioan Puiu, a Nemzeti Parasztpárt (NPP) egykori tagját 1947-ben 20 év börtönre ítélték, amelyből 17-et töltött le. 1985. február 28-án levelet írt Ceaucescu elnökhöz, kinyilvánítva azt a szándékát, hogy az NPP jelöltjeként indulni kíván a román parlamenti választásokon az 1. számú körzet, Ilfov mezőgazdasági vidékének képviselőjeként. Levelében tiltakozott a Román Kommunista Párt politikai egyeduralma ellen, s az ellen, hogy a Nagy Nemzetgyűlés minden jelöltjét az RKP delegálja. Egyben mellékelte az NPP programját, amely többek között síkra szállt az RKP parlament feletti gyámközlés ellen, a független és szabad szakszervezetekért, a parasztoktól erőszakkal elvett földek visszaszolgáltatásáért, s a vallásgyakorlás teljes szabadságáért. Mint írta, választása azért esett épp erre a körzetre, mert az kiterjed Jilavára is, ahol egykor dolgozott és amelynek börtönében öt éven át raboskodott.

A levél létezése és tartalma hamar köztudottá vált, Romániában és külföldön egyaránt. 1986 áprilisától Puiu minden külföldi kapcsolata megszakadt, s holléte egész az év közepéig ismeretlen maradt, noha az A. I. a román hatóságokat ismételtelen felszólította, közöljék tartózkodási helyét és ügyének állását. A szervezet később értesült róla, hogy Puiut hosszabb időre őrizetbe vették, és megbírságotlák.

1986. október 20-án Puiu nyílt levélben támogatásáról biztosította annak a kiáltványnak szerzőit; amelyet az 1956-os magyar forradalom évfordulója alkalmából Magyarországon, az NDK-ban, Csehszlovákiában és Lengyelországban együttvéve 122-en írtak alá. Mint azt levelében megírta, az ő és leánya otthona állandó rendőri megfigyelés alatt állt. Ezt követően ismételtelen beidéztek – olykor éjszakánként – kihallgatásra. A rendőrségi vizsgálat során megverték, avagy ismeretlen tettesek támadtak rá az utcán. A 69 éves Ioan Puiu 1987 tavaszán újra letartóztatták, mert Gorbacsov bukaresti látogatása alkalmával memorandumot akart átnyújtani a szovjet vezetőnek a romániai helyzetről. A nyár folyamán – a nemzetközi tiltakozás hatására – szabadlábra helyezték. (Puiu az erdélyi magyarság elnyomásának is bátorhangú bírálója – lásd „Román szempontból” című cikkét az Irodalmi Újság 1987. 4. számában. A szerk.)

Az A. I. arról is értesült, hogy egyes, hatóságokat bíráló személyeket száműzetésbe kényszerítenek. Szöcs Géza költőt és műfordítót 1986. január 14-én Kolozsvárott beidéztek a rendőrségre, s ott közölték vele, hogy „jobban tenné, ha elhagyná az országot, mert a hatóságok nem garantálhatják személyi biztonságát”. Ezt megelőzően, 1982 novemberében letartóztatták, s a rendőrségen megverték egy nemhivatalos magyar nyelvű kiadvány: az „Ellenpontok” szerkesztésében vállalt tevékenységéért. 1985 nyarán nyílt levelet intézett az Ottavában ülésző Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia Emberi Jogi Szakbizottságához, amelyben felhívta a figyelmet a magyar kisebbség erőszakos asszimilációját célzó romániai politikára. (Szöcs Géza a sorozatos zaklatások és életveszélyes fenyegetések elől 1986 szeptemberében kivándorolni kényszerült. Jelenleg Nyugaton él.)

Hasonló meghurcoltatásban volt része egy aradi román ortodox papnak, Alexandru Popnak is. 1986 márciusában nyílt levelet intézett a müncheni Szabad Európa Rádióhoz, követelvé a vallásellenesség megszüntetését Romániában. Levelében ezt írta: „Tudatában vagyok mindannak, ami a vádemelés után történhet. Lehetséges, hogy előállításom, vagy lakásom átkutatása során kábítószer, valutát, vagy más bűntárgyakat fognak „találni” nálam, amelyek alapján majd elítélnek és bebörtönöznek. Az is meglehet, hogy egy pszichiátriai klinikára küldenek, s elmebetegnek nyilvánítanak. Romániában ma minden lehetséges.” Egy, a SZER-nek küldött későbbi levelében arról ad hírt, hogy a román ortodox papi testületből kizárták, de a közvélemény támogatásának eredményeképp a hatóságok nem merték letartóztatni. Az A. I. úgy értesült, hogy később mégis enigrációba kényszerítették.

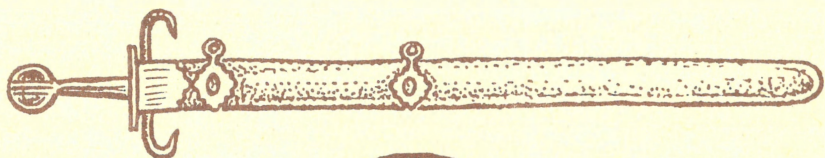
Halálbüntetés

Az 1969 óta érvényben lévő román Btk. szerint 28 esetben szabható ki halálbüntetés. A területi egység és a nemzeti szuverenitás megsértése, az állambiztonság és nemzetvédelem elleni tettek, a hazaárulás, kémkedés, az emberölés, a megvesztegetés és a társadalmi tulajdon súlyos mértékű megkárosítása, csakúgy mint a veszélyes következményekkel járó repülőgéptérítés – mind halállal büntethető. Nem szabható ki halálbüntetés a terhes anyákra, 18 éven aluliakra, továbbá azokra az anyákra, kiknek gyermeke az elkövetés idején 3 évnél fiatalabb.

A román kormány az ENSZ titkárságának küldött jelentése szerint (UN Doc. E/1980/9, 18. o.) az 1974 és 1978 közötti öt évben Romániá-

ban 22 halálos ítéletet hoztak, amelyből 16-ot végre is hajtottak. A román hatóságok azt állítják, hogy valahány esetben „személy ellen elkövetett” bűntettekről van szó. Az A. I. ugyanakkor másfajta esetekről is értesült. 1983-ban – az utolsó évben, amelyben még a halálbüntetéseket hivatalosan nyilvánosságra hozták – legalább 13 ilyen ítélet született, közülük öt nagymennyiségű hús eltulajdonításáért, további kettő a társadalmi tulajdon súlyos megkárosításáért. A Legfelsőbb Bíróság a halálos ítéletek többségét megerősítette, s az Államtanács a kegyelmi kérévényeket elutasította.

(Irodalmi Újság, 1988/4.
Országgyűlési Tudósítások, 1989/4.)

TANUSÁGTÉTEL AZ EMBERI JOGOK ROMÁNIAI MEGSÉRTÉSÉRŐL

(Karl Johannes von Schwarzenberg herceg, a Nemzetközi Helsinki Szövetség elnökének referátuma az Európa Parlament 1989. február 21-i ülésén)

Mint az emberi jogok betartását ellenőrző Nemzetközi Helsinki Szövetség elnöke felkértem arra, hogy ehelyütt, az Európa Parlament színe előtt számoljak be Románia az emberi jogokat illető nemzetközi kötelezettségeinek teljesítéséről, s azok nemzetközi fórumokon való képviseléről. Szervezetünk az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia (CSCE) munkájával párhuzamosan az elmúlt évek során különleges szakértői testületet hozott létre az emberi jogi kérdések tanulmányozására. Minthogy központunk Bécsben székel, így kiváló alkalmunk nyílt közvetlen közelről nyomon követni a CSCE nemrég befejeződött bécsi utókonferenciájának tárgyalás-sorozatát is. Ennélfogva beszámolómat Románia ezen fórumon tanúsított meglehetősen egyedülálló szereplésének értékelésével kezdem.

Románia a nemzetközi emberi jogi egyezményekben vállalt kötelezettségeinek *teljesítéséről* beszélni úgyszólván eleve fogalmi ellentmondás, hiszen a román képviselők számos alkalommal kétségbevonhatatlan tanújelét adták annak, hogy országuk semmibeveszi e nemzetközi kötelezettség-vállalásokat. Az elmúlt időszak tényei, s számos hivatalos nyilatkozat mindegyre azt bizonyítja, hogy Románia – a Varsói Szerződés egynémely más országával ellentétben – mindmáig nem lépett túl azon a régi elven, miszerint az emberi jogok az egyes államok belügyeinek számítanak, s ennélfogva nem tartozhatnak az idegen országokkal folytatott tárgyalások körébe.

A nemzetközi kötelezettségek semmibevételének legnyilvánvalóbb bizonyosságaként idézhető az a nyilatkozat, amelyet a román nagykövet közvetlen a bécsi utókonferencia záródokumentumának elfogadása előtt tett. Kijelentette, hogy „Románia nem vállal kötelezettséget a záródokumentum azon feltételeinek betartására, amelyeket „inadekvát”-nak tart.” Ennek eldöntése, persze – mondani sem kell –, egyedül a Nagy Condatore hatáskörébe tartozhatik.

Mr. Joan Totu, román külügyminiszter a bécsi utókonferencia ez év január 18-i záróértekezletén hozzáfűzte, hogy „a zárónyilatkozat egynémely feltétele (. . .) ellentétben áll a nemzetközi normákkal és szabályozásokkal, amelyekhez pedig valamennyi országnak tartania kell magát . . .” Megerősítette, hogy „Románia szilárd meggyőződése, hogy a záródokumentum minden egyes pontját úgy kell beilleszteni az egyes

országok alkotmányjogi keretébe, hogy azok a hazai törvényekkel és rendeletekkel összhangban legyenek, s a sajátos nemzeti hagyományoknak és feltételeknek megfeleljenek (. . .)”

Mindezek után meglehetősen találekonyosságra van szükség ahhoz, hogy valaki elképzelje, hogyan fogja Románia mindeme kijelentéseket összhangba hozni a bécsi zárónyilatkozattal, amely előírja, hogy az aláíró országok „biztosítják törvényeik, rendeleteik, politikájuk és joggyakorlatuk hozzáigazítását a dokumentumban vállalt nemzetközi jogi követelményekhez, a helsinki alapelvekhez s az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia más kötelezettségeihez.”

Románia a bécsi találkozón már korábban is kifejezte aggodalmát a tárgyalások általa kifogásolt menetét illetően. 1988 májusában a semleges és elnemkötelezett országok egy zárónyilatkozat-tervezetet terjesztettek elő, amelyre 34 résztvevő ország kedvezően reagált, kifejezvéen készségét, hogy a tervezetet munkaokmányként elfogadják. Egyedül Románia támadta hevesen, mondván, hogy az nyugati sugalmazásra készült, s mint ilyen, egyoldalú és kiegyensúlyozatlan: túlhangsúlyozza a polgári és politikai jogok jelentőségét, és ugyanakkor elhanyagolja a gazdasági és társadalmi jogok szerepét. Épp ezért a román küldöttség egy ellenjavaslatot terjesztett elő, amely úgyszólván mindent a visszájára fordított, az egyéni jogokat a Nicolae Ceausescu által meghatározott egyéni kötelességek terminusaival pótolván, oly módon, ahogy szerinte a szocializmus ügyét szolgálni és támogatni mindenkinek kötelessége. Eszerint, példának okáért, az újságírók munkafeltételeit az egyes országoknak „megfelelő intézkedésekkel oly módon kell biztosítaniuk, hogy a saját felségterületükön megjelenő, más országokról szóló híradások és információk objektívek legyenek, és ne sérthessék a baráti kapcsolatokat, illetve a különböző államok együttműködését.”

A rákövetkező hónapokban a román delegáció mély hallgatásba burkolózott, s nem vett részt az emberi jogi és humanitárius kérdésekkel foglalkozó munkabizottságok szakmai vitáin. Ez megnehezítette a többi küldöttség tájékozódási lehetőségét a román álláspontot, s a várható román reakciót illetően. Igen valószínűnek látszik, hogy ezidőtájt a román delegáció maga sem tudta, milyen álláspontot képviseljen. Ezt a gyanút igazolja az a tény is, hogy a tárgyalások egy adott szakaszán az úgynevezett „első kosár” kérdéseinek vitáján résztvevő román megbízott teljeséggel eltérő álláspontot képviselt a nemzetiségi kérdést illetően, mint a „harmadik kosár” megvitatására delegált kollégája.

Szintúgy figyelemre méltó az is, hogy a tárgyalások befejező szakaszában, amidőn a Varsói Szerződés országainak szóvivője feltételelesen kész volt elfogadni egy javaslatot, mindannyiszor kénytelen volt fenntartással úgy nyilatkozni, hogy csupán a VSz hat tagországát képviseli. Románia

mind „családon belül”, mind azon kívül „fenegyerekké” (enfant terrible) játszotta magát.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetében Románia hasonlóképpen próbált kitérni a problémák elől, csupán a propaganda-előnyökre pályázva. Miután a dekadens életviteléről közismert román „koronaherceg”, Nicu Ceausescu az ifjúság jogainak vizsgálatáról javaslatot terjesztett elő az ENSZ-ben, a Nemzetiségek Védelmére és Diszkriminációjuk Megelőzésére létrehozott Albizottság (*UN Subcommission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities*) egy román tagját, Dumitru Mazilut választotta meg a kérdés szakreferensévé. Ennek ellenére, amikor a románoknak tudomására jutott saját diplomatájuk tényjelentése, s azt nem találták eléggé kedvükre valónak, egyszerűen megakadályozták, hogy elutazzék az Albizottság 1986-os ülésére, s ott közzétégye jelentését. Az ENSZ azóta ismételten megpróbálta felvenni a kapcsolatot Mr. Maziluvval – ám mindmáig eredménytelenül. Mazilu úrnak 1988 áprilisában ugyan sikerült eljuttatnia egy levelet az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, amelyben arról számol be, hogy őt és családját állandó megfigyelés alatt tartják, útlevelét bevonták, külföldi levelezését és telefonösszeköttetését elválták, s hogy 20 rendőr követi éjjel-nappal minden mozdulatát. A Tanjűg jugoszláv hírügynökség 1988 augusztusában azt jelentette, hogy Mazilut házi őrizetben tartják. Ez idő óta semmiféle hírünk nincs arról, hogy helyzete megváltozott volna, s az ENSZ-nek éppúgy nincs tudomása, mi történhetett vele.

A román vezetés országa állampolgárainak jogait éppoly kevésbé tiszteli, mint a nemzetközi egyezményeket. Anélkül, hogy az emberi jogok legdurvább megsértőinek „élmezőnyét” akamám felállítani, úgy érzem, nagyon is fontos mindazon országokkal külön is foglalkozni, amelyek az ENSZ terminusával szólnak „rendszeresen és kirívó mértékben megsértik az emberi jogokat”.

Románia ezen országok körébe tartozik, s ennél fogva megkülönböztett figyelmet érdemel. A romániai jogsértésekkel nem lehet csupán az egyedi esetek kemény tényeinek alapján foglalkozni – egész egyszerűen azért nem, mivel az elnyomás oly állandó és mindent átható, hogy az egész lakosságot érinti, az egész népet szüntelen rettegésben kényszeríti élni. Hasonlóképpen nem lehet a romániai elnyomással pusztán a polgári és politikai jogsértések hagyományos megítélése alapján foglalkozni. Kihívó cinizmusról tanúskodik, hogy éppen Románia volt az az ország, amely a bécsi utókonferencia záródokumentumát azon az alapon bírálta, hogy az „nem biztosít kellő garanciákat a társadalmi és gazdasági jogok gyakorlására”. Európa szívében, ma, 1989-ben éppenséggel Románia az az ország, hol az emberek súlyos alultápláltságban szenvednek, orvosi el látásuk elégtelen, s otthonaikat nincs joguk 14 C fok fölé fűteni még a leghidegebb télben sem. Kiváltképp Romániában a polgári és politikai

jogok elválaszthatatlanok a társadalmi, gazdasági avagy kulturális jogok gyakorlásától, minthogy ez utóbbiak feltételei politikai eszközként összpontosulnak a jelenlegi vezetés kezében, amely azt a független vélemény- és akaratnyilvánítás elfojtására használja. Holott egy olyan gazdag természeti forrásokkal rendelkező ország, mint amilyen Románia, adottságai folytán képes kellene legyen arra, hogy polgárainak tisztas élet színvonalát biztosítsa.

A romániai emberi jogi helyzet szintűgy nem tekinthető csupán kisebbségi kérdésnek. Ceausescu azon törekvése hogy – saját szavait használva: –, megteremtse a „legtökéletesebb egyenlőség társadalmának újtípusú emberét”, katasztrófális fenyegetést jelent mindenkire, aki a legcsekélyebb mértékben is különbözik a Nagy Coducatore ideáljától – legyen akár cigány, akár magyar nemzetiségű; értelmiségi, földművelő, hívő. vagy éppen gyermektelen asszony.

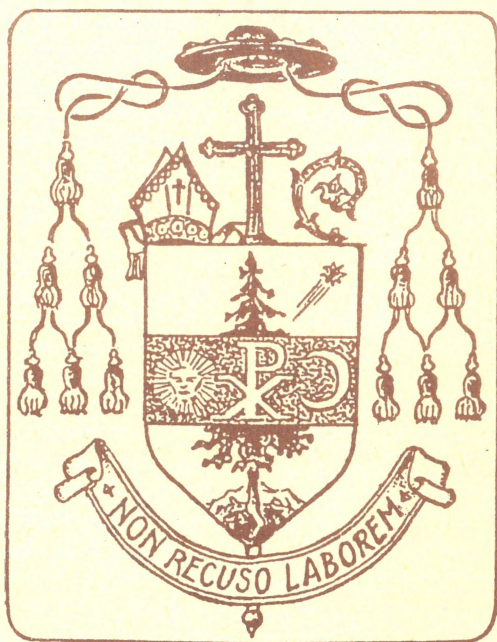
Ez a politika, amely az embereket – nyugodtan mondhatni: – tömeges belső száműzetésbe taszítja, a társadalom széles rétegeit rendkívüli rombolásként sújtja. A lakóhelyükről átköltöztetett tömegek, amelyek Ceausescu kezében nem többek, mint a nagy „egyenlősítő” játszma sakkfigurái, csupán egyetlen eszköz sok más egyéb közt, mely mind arra szolgál, hogy az országban meglévő mindenfajta különbözőséget, eltérő identitást felszámolják.

A sok közül csupán egyetlen eset ennek megvilágítására: Egy Erdélyben élő, magyar nemzetiségű fiatal nő elvégezte az orvosi egyetemet. Minthogy szülei nem éltek már, igen nagy szüksége volt rá, hogy megélhetését biztosítandó, azonnal elhelyezkedjék. Ám az egyetlen álláslehetőség, amelyet hivatalosan megkaphatott egy távoli csángó faluban volt. A csángók az egyik legősibb magyar etnikai csoport, mely a Kárpátok hegyeinek túlsó felén él. Önálló kultúrájukat a legdurvább eszközökkel próbálták elfojtani az elmúlt évtizedekben. Falvaik többségét elzárták az idegenek elől, miközben asszimilációjuk felgyorsítására blokkházakat húztak fel az újonnan közéjük telepített román lakosság számára. Az Erdélyből kihelyezett doktornő is egy ilyen házba kényszerült beköltözni, hol az egészségügyi feltételek minimuma sem volt biztosítva, ahol minden öt családra jutott egy konyha, s ahol még többnyire a folyóvízellátás sem volt működőképes. Minthogy a faluban idegennek számított, s bizalmatlanul fogadták, így nem támaszkodhatott mások segítségére. Pedig az efféle, barátok vagy rokonok közötti segítség Romániában nélkülözhetetlen az élet legalapvetőbb szükségleteinek megszerzésére. Leküzdhetetlen akadályokkal találta magát szembe, a nagy távolság, a tömegközlekedési eszközök hiánya és alacsony fizetése miatt csupán minden negyedik hónapban szánhatta rá magát, hogy hazautazzék szülőfalujába, avagy hogy onnét barátait látogatni hívja. A rendkívül mostoha körülmények között teljes elszigeteltség lett osztályrésze, s mindezt a

súlyos árat csak azért kellett fizetnie, mert magyarnak született. Ez a jelenség gyakori és igen elterjedt. A magyar vidékekre bekényszerített románokkal, vagy más etnikai közösségekhez tartozókkal éppúgy megeshet.

Az Erdélyből kihelyezett doktornő sorsa azt is jól példázza, hogy Romániában ma az emberi jogsértések távolról sem csupán az eltérő politikai nézetet valló személyeket sújtják. Ennek a ténynek észbentartása redkívül fontos manapság, amikor a romániai menekültek egyre-másra bebocsátást kérnek országainkba. Elfogadhatatlan, hogy e menekülteket amiatt utasítsuk vissza, küldjük haza, mert nyíltan nem szegültek szembe a jelenlegi román kormánnyal. Ugyanígy nem téveszthet meg bennünket az sem, hogy a romániai politikai foglyokról nem állnak rendelkezésünkre hosszú lajstromok. Mint annyi már ország, az idők folyamán Románia is megtanulta, hogy az emberek kifinomultabb módszerekkel való zaklataása hatékonyabb eszköz, mint a súlyos börtönbüntetések; s emellett megvan az az előnye is, hogy a külföldi kormányoknak és közvéleménynek nehezebb tiltakozni ellene.

(Erdélyi Tudósítások 1989/1.)

KÉPJEGYZÉK

3. p. Ezüst női fülbevaló (honfoglaláskori magyar sírlelet Kolozsvárról)
4. p. Szilágysági faragott guzsaly (Vérvölgy)
6. p. Magyargyerőmonostor, erődtemplom (XIII. sz.)
7. p. XVII. századi erdélyi papírmalmok vízjelei
11. p. Az aradi nemzetőrség kettősujjú atillája 1848-ból
13. p. Mennyezetkészítő asztalos-festő jelvénye 1526-ból (Ádámos)
16. p. Háztégdíszek Bánffyhunyadról
- 18–19–20. pp. Kalotaszegi guzsalyszegek
- 21–24. pp. Háromszéki ládabütyök keresztjei
- 25–27–29. pp. Kalotaszegi orsókarika
32. p. Hímes kapatisztító (Kalotaszeg)
- 31–34–36. pp. Rozettaminta lőporszaru közepén (XVII. sz.)
38. p. Kályhacsempe Nagykadácsról (XV–VI. sz.)
39. p. Udvarhelyszéki kályhacsempe (Siklód, XIX. sz.)
40. p. Székelykeresztúri kályhacsempe (XV–XVI. sz.)
42. p. Az erdélyi magyar könyvkultúra lapjaiból
- 43–54. pp. Moldvai csángó hímzésminták (Sorrendben: „szikrahím fia”, „bab”, „kutyanyom”, „kereszt”, „darázs”, „ördögtérge”, „fia”, „ördögtérge csukorban”)
- 55–56. pp. Kovácsoltvas sírkerítés-elemek a Házsongárdi temetőből
57. p. Kőmíves Benedek gyermekének állított sírkő 1622-ből, Házsongárd
63. p. A váradai kanonoksor árkádjai
66. p. Kolozsvári Márton és György Szent György-szobra, 1373
67. p. Losonczy Antal díszkancsója, 1548
68. p. A homoródi erődtemplom belső kertje
70. p. „Parnassius Apollo Transylvanicus” (Kihalóban lévő erdélyi lepkefaj)
70. p. „Bábalácsa” a Hargitáról
72. p. Arany násfa ékkövekkel és zománcterakással (XVI. sz. vége)
73. p. Aranyozott ezüst kalpagforgó a Thököly-korból
- 76–77. pp. Fehér férfi mellrevaló hátoldali rátétdíszei (Mezőség, Keszű)
79. p. Faragott oltár a sepsiszentgyörgyi „Székely Múzeumból”, (XVII–XVIII.)
83. p. Farkascsapdák a Görgényi-havasokból
85. p. Rókafogó kicsi csapda, uo.
93. p. A segesvári óratorony (XV–XVII. sz.)
102. p. Szék városának középkori pallosa és közügyési pecsétje 1867-ből
107. p. Márton Áron, erdélyi püspök címere

A borító elülső és hátsó oldalán Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-ben verett tízes aranya látható.

(A könyvben szereplő illusztrációk egy része az Erdélyi Tudósítások
1989/1. számában is megjelent.)

